Ion Roman

vorbiți mai bine

scrieți mai bine

românește

Editura științifică

Ion Roman

Vorbiţi mai bine, scrieţi mai bine româneşte

Editura Științifică
București, 1966

În loc de prefață

Deunăzi, familia Georgescu mi-a făcut plăcerea de a mă invita la aniversarea lui Milică. Milică a împlinit doisprezece ani, ceea ce, trebuie să recunoașteți, e un eveniment deosebit de înduioșător nu numai pentru părinți, ci și pentru vecini. Aș dori să-l văd pe băiețaș, cît mai curînd, cu mustăți și chiar cu barbă. Atunci, geamurile noastre, prea des zguduite de mingea lui, ar putea îmbătrîni și ele, liniștite, în cercevelele lor.

Programul „festivităților" a constat din următoarele puncte : 1. o masă copioasă ; 2. o după-amiază agreabilă, petrecută pe terasă, între flori, cu cafea neagră și coniac ; 3. o seară de bridge, în fața televizorului, pe ecranul căruia un inginer, desigur foarte competent, a vorbit îndelung, neascultat de nimeni, despre rulmenții cu bile. Sărbătoritul n-a luat parte decît la punctul întîi. La al doilea, a fost trimis să-și facă somnul de după masă. La al treilea, s-a dus din proprie inițiativă în odaia lui, să joace de unul singur o partidă de fotbal cu nasturi, ca să salveze măcar sfîrșitul unei zile, pentru el atît de plicticoasă.

De ce povestesc toate acestea ? Pentru că atunci m-am hotărît să nu mai amîn scrierea acestei cărți la care lucram de mai multă vreme. Mai întîi a fost tortul. Un tort mare, rotund, alcătuit din straturi de aluat pufos și auriu, alternînd cu altele, mai groase, din cremă de ciocolată. Pe glazura tortului, mama lui Milică, gospodină apreciată și consultată la ocazie de tot blocul nostru, scrisese cu felioare subțiri de por-

tocală glasată obişnuita urare. O scrisese aşa: LA MULŢ ANI MILICĂ. Şi încă mai rău! Fiindcă numele băiatului nu-i încăpuse în acelaşi rînd, despărţise cuvîntul astfel: MIL-ICĂ. Cele două greşeli de ortografie nu mai puteau fi îndreptate. I-am şoptit totuşi gazdei:

— Ai uitat să pui un i la mulţi...

— Care i? mi-a răspuns. Nu se aude nici un i!

Pentru demonstraţie, a rostit tare, ridicînd paharul cu spumos:

— La mulţani, Milică!

Într-adevăr, nu s-a auzit nici un i!... N-am mai insistat.

Pe terasă, la cafea şi coniac, s-a vorbit, fireşte, tot timpul despre Milică. Sărbătoritul lipsind, s-au spus şi bune, şi rele. Adică, de fapt, despre el, numai bune. Relele îi priveau pe alţii. Am aflat, astfel, că şcolarul are note excelente la ştiinţe şi slabe la limba română. Tatăl era indignat. Perora:

— Auzi, domnule, să-i dea numai cinci şi şase la limba română! Parcă ar fi vorba de greaca veche sau de limba polineziană...

— Ba nu, zău, a intervenit şi bunica lui Milică. Eu cunosc indentitatea băietului mai bine decît oricine. Mama: romăncă, tatăl: la fel. Mititelul s-o născut, ca să zîc aşa, cu limba română, adică maternă, în gură. (Bunica nu e bucureşteancă.) Mi-e şi milă de el, sărăcuţul! Tătă zîua buchiseşte şi noaptea se tot cioşmăleşte în crivat, de griji...

La „indentitate", am înghiţit în sec; vreo două cuvinte nici nu le-am înţeles. În general, nu puteam fi de acord cu punctul de vedere al apărătorilor lui Milică. Totuşi, prilejul fiind festiv, am preferat să tac. Nu voiam să indispun gazdele care mă primiseră atît de bine...

Ar fi trebuit să le spun că limba maternă aşa cum e învăţată de la mama, tata şi bunica este un mijloc de comunicare curentă, de obicei cam rudimentar, fiindcă cei dintîi instructori de limbă maternă transmit micului discipol pronunţii şi cuvinte regionale, ba chiar forme greşite, sensuri aproximative sau necorespunzătoare. În şcoală, de la nesigura sila-

bisire a lui o-u *pînă la lectura expresivă a unei poezii de Arghezi, limba maternă deprinsă acasă se îmbogățește enorm. Științele sociale, științele naturii, chimia, fizica și celelalte discipline aduc și ele o contribuție substanțială la această îmbogățire. În pragul examenului de maturitate, adolescenții folosesc unele cuvinte pe care părinții nu le-au știut niciodată sau le-au uitat. Limba evoluează necontenit ; mai ales astăzi vocabularul se îmbogățește mereu cu „noutăți", o dată cu rapidul progres social, economic și tehnic. Despre* miră, *bunica, neavînd a face cu măsurătorile topografice, n-a vorbit niciodată în trecut. Astăzi, ea rostește cuvîntul, cunoscîndu-i, cel puțin, sensul învățat pe ecranul aparatului de televiziune. Adăugîndu-se învățăturii din școală, lectura presei și a cărților de literatură, frecventarea spectacolelor de teatru, audierea emisiunilor de radio contribuie la perfecționarea vorbirii și a scrierii. Și totuși... În tramvai, în tren, în magazine, în cadrul unor, altminteri, plăcute reuniuni familiale, cum a fost aceea la care am luat parte zilele trecute ca invitat al familiei Georgescu, bagi de seamă cu părere de rău că mulți concetățeni au un vocabular cam sărac, că nu sînt siguri în ceea ce privește forma sau înțelesul unui cuvînt, că folosesc incorect unii termeni sau unele expresii, că fac greșeli de gramatică. Nu vi s-a întîmplat uneori să ascultați cu interes începutul unei povestiri (pățania cuiva, subiectul unui film, al unei cărți), pentru ca, după cîteva fraze ale povestitorului, să căscați de plictiseală, fiindcă expunerea e încîlcită, stîngace, fără haz ? Sau, într-o ședință, vorbește colegul cutare. Știi foarte bine că are lucruri interesante de spus. Dar — dezamăgire ! — omul se bîlbîie, vorbește lung și anost, ca pînă la urmă să te întrebi ce-a vrut, în definitiv, să spună. În sfîrșit, sînt oameni care vorbesc, să zicem, satisfăcător, însă în fața unei foi de hîrtie își pierd firea. Redactarea unei scrisori, a unui referat și așa mai departe li se pare ceva mult mai greu decît o ascensiune, pe scări, pînă la etajul al zecelea. De ce se întîmplă toate acestea ?*

Orice specialist — muncitor calificat, tehnician, inginer, agronom, medic — se ține la curent cu progresele realizate în domeniul său de activitate. Practica însăși reprezintă pentru fiecare — ca să folosesc un termen din sport, domeniu agreat de toată lumea — un antrenament continuu. Indiferent de profesie, cultura presupune și un alt antrenament, menit să asigure vorbirea și scrierea corectă. Practicianul „îngust", cum se spune, care nu știe să facă o expunere clară, sugestivă, atrăgătoare, în scris sau oral, vădește o deficiență regretabilă. Răspunsul unora: „Sînt medic (sau agronom, sau matematician) nu literat!" nu e o scuză. Tovarăşe lăcătuş, tovarăşe inginer, gîndiți-vă măcar la atît: în afară de calcule și buna mînuire a aparaturii tehnice, mai trebue — fatal! — să scrieți și scrisori de dragoste!

A vorbi și a scrie corect româneşte e, într-adevăr, o obligație elementară a oricui. Aş vrea să adaug: a vorbi și a scrie nu numai corect, ci și frumos, expresiv! Limba noastră e o limbă bogată, plastică, e „frumoasă și dulce", cum o caracteriza Eminescu, marele maestru al cuvîntului. În această limbă, poporul nostru și-a cîntat, de-a lungul veacurilor, bucuriile și aleanul, cronicarii au scris despre evenimentele și oamenii din vremurile de demult, marii noştri voievozi și fruntaşii răscoalelor populare, Horia și Tudor, au îndemnat mulțimile la lupta pentru libertate și dreptate. Cu vorbele ei, Bălcescu și-a înveşmîntat gîndurile înalte și îndrăznețe, clasicii literaturii noastre au creat opere de o frumusețe nepieritoare, mlădiind-o și îmbogățind-o mereu, ca s-o transmită noilor făurari, scriitorii de după ei, pînă la cei de azi, martori și părtaşi la construirea vieții noastre libere. Cum să nu ne fie drag acest tezaur, despre care Alecsandri spunea că e „cel mai prețios pe care-l moştenesc copiii de la părinți, depozitul cel mai sacru lăsat de generațiile trecute și care merită să fie păstrat cu sfințenie de generațiile ce-l primesc"!

Efortul de a cunoaşte bogățiile limbii române și de a le valorifica în vorbirea de toate zilele nu poate rămîne numai pe seama literaților. De acord, nu?

Problemele limbii interesează astăzi multă lume. Posturile noastre de radio înscriu în programele lor o emisiune periodică specială — Limba noastră *—, unele ziare întreţin rubrici permanente despre limbă, apar mereu volume şi broşuri, foarte căutate de cititori. Cartea de faţă — destinată tuturor celor ce nu sînt oameni de litere şi nu se ocupă anume cu problemele de limbă, adică cercurilor celor mai largi — se înscrie în sfera aceloraşi preocupări, dar, precum se va vedea, îşi propune ceva mai mult.*

Desigur, „a vorbi şi a scrie bine româneşte" înseamnă, în primul rînd, a folosi just vocabularul, a pronunţa şi a scrie corect cuvintele, a respecta regulile gramaticale. În paginile ce urmează se şi stăruie, corespunzător, asupra acestor chestiuni. Corectitudinea este condiţia principală, nu însă şi singura. Un pas mai departe îl constituie frumuseţea, plasticitatea exprimării orale şi scrise. Ajuns aici, autorul s-a crezut îndreptăţit să extindă cuprinsul tematic, aducînd în discuţie nu numai unele probleme de stilistică, ci şi cîteva noţiuni elementare de compoziţie, ca alcătuirea unei bune scrisori, a unei conferinţe, a unei corespondenţe de presă. Expresia „a vorbi şi a scrie mai bine" capătă astfel un înţeles mai larg, incluzînd şi domeniul literaturii, prezent în paginile adresate scriitorilor amatori şi începători. Un ultim capitol este dedicat lecturii literare, mijloc foarte eficient pentru dezvoltarea deprinderii de a vorbi şi a scrie bine şi expresiv. În această alcătuire, cartea capătă un aspect oarecum caleidoscopic, ca o conversaţie în care legăturile tematice nu respectă rigorile unui tratat ştiinţific. Nădăjduim că nici planul liber al convorbirii noastre cu cititorii, nici zîmbetul cu care discutăm uneori probleme foarte serioase nu vor micşora utilitatea cărţii, ci dimpotrivă...

1.

Cuvîntul, material de construcție

Cîte cuvinte are limba română?

La întrebarea aceasta, nici chiar un lingvist cu preocupări statistice nu va răspunde, deoarece este cu neputință a stabili o cifră, fie și aproximativă. În ceea ce mă privește, mi-am pus totuși o astfel de întrebare, ascultînd relatarea unei colege, a doua zi după întoarcerea ei din concediu. În timp ce-și pregătea mașina de scris, curățind-o de praful celor vreo trei săptămîni de inactivitate, cineva a întrebat-o:

— Ei, cum te simți, dragă, după concediu?

— Splendid! a răspuns tovarășa noastră, cu obrazul bronzat strălucind de încîntare.

— Cum arată litoralul anul ăsta? a întrebat altcineva, care nu mai fusese la mare de doi ani.

— Splendid! a sunat replica.

— Cazarea, masa? a insistat interlocutoarea.

— Totul a fost splendid! De mare, nici nu mai vorbesc — e splendidă! Am avut și noroc cu vremea. Am avut o vreme splendidă.

Poate că adverbul și adjectivul *splendid*, repetat pînă la sfîrșit încă de cîteva ori, reușea să dezvăluie mulțumirea desăvîrșită a colegei noastre. Oricum, însă — îmi spuneam — a folosi un singur epitet pentru a-ți defini starea sufletească și fizică, pentru a caracteriza și marea, și vremea, și masa, și cazarea, și litoralul e totuși destul de plictisitor pentru cei ce te ascultă. Trebuie să adaug că amintita noastră colegă recurge la același epitet ori de cîte ori vrea să spună că i-a plăcut ceva. În *Ciociara*, Sophia Loren a fost *splendidă*; toate spectacolele bune (unele chiar mai puțin bune) sînt *splendide*; o rochie nouă, fie și modestă, îmbrăcată de o prietenă e tot *splendidă* („îți vine *splendid*, dragă"); un concert simfonic nu poate fi, desigur, decît *splendid*. Să calificăm această insistentă repetare a unui cuvînt drept un tic verbal,

cum sînt celebrele *curat* și *rezon* ale eroilor lui Caragiale? N-am greși. Dar ticul verbal însuși e concludent pentru caracterizarea personajelor. În cazul colegei mele (nădăjduiesc că nu-mi va purta pică citind aceste pagini) nu e vorba de o sărăcie sufletească, nu, ci de un fel de lene. Altminteri foarte vorbăreață, folosește de fapt puține cuvinte, pe care le vîntură mereu, socotind probabil că e suficient să le nuanțeze întrucîtva sensul prin accent și intonație.

E știut, îndeobște, că în vorbirea de fiecare zi nu se întrebuințează tot tezaurul lexical al unei limbi. La îndemîna tuturor se găsește așa-numitul fond principal de cuvinte, alcătuit din cuvintele cele mai răspîndite și cele mai des întrebuințate, care denumesc noțiuni fundamentale. Dar și acest fond e foarte bogat. A-l reduce la cîteva formule stereotipe e oricum păgubitor, chiar dacă ți se pare că și așa te faci înțeles de semenii tăi. Colega mea avea la dispoziție o sumedenie de epitete care, cu siguranță, i-ar fi mijlocit o comunicare mai expresivă a sentimentelor și impresiilor ei: *foarte bine, minunat, încîntător, frumos, fermecător* etc. Vă propun un exercițiu: refaceți dialogul de mai sus, folosind aceste epitete sau altele pe care nu le-am mai înșirat aici.

Scriind acestea, îmi amintesc de un discurs academic al lui Duiliu Zamfirescu, autorul romanelor *Viața la țară* și *Tănase Scatiu*. Referindu-se la bogăția limbii noastre, el spunea: „Într-însa se pot exprima gîndurile cele mai abstracte, precum și simțirile cele mai duioase. Lexicul său este foarte întins, iar sintaxa de o mlădiere rară, putînd să meargă sincronic cu evenimentele lumii... Am fost de mai multe ori consultat de traducători și am găsit oameni exasperați de bogăția limbii noastre, care pentru aceeași noțiune are trei sau patru cuvinte. Însă pentru a putea profita de o asemenea limbă trebuie să o cunoști adînc..."

Cît de adînc ne cunoaștem, oare, limba? Unora întrebarea li se poate părea ciudată. E vorba, doar, de limba *noastră*, de limba română. Firește că o cunoaștem! Să facem o verificare. Luați *Dicționarul limbii române literare* (patru volume) sau *Dicționarul limbii române moderne* (un volum), amîndouă apărute sub auspiciile Academiei Republicii Populare Române. Parcurgeți într-un ceas liber, măcar cîteva pagini. Veți face o constatare care, probabil, vă va uimi: veți găsi destule cuvinte pe care nu le știți și altele, binecunoscute, pe care nu le-ați folosit de mult sau niciodată. Nu mă refer la termenii speciali (arhaisme, regionalisme, termeni tehnici), ci la acele

cuvinte la care am avea toate temeiurile să recurgem în vorbirea de fiecare zi.

Din grabă, din lipsa de grijă pentru proprietatea (exactitatea) şi expresivitatea vorbirii, mulţi dintre noi îşi sărăcesc vocabularul. Îi auzi spunînd că au văzut un *pui de raţă*, un *cal mic legat de un băţ înfipt în pămînt*, că s-au plimbat pe *strada* unui sat, că au trecut un *rîu mic* peste un *pod îngust*, că au vizitat *grădina de pomi fructiferi* a unei cooperative agricole de producţie, că au admirat *cîmpul semănat cu grîu* al aceleiaşi cooperative agricole, că pe marginea şoselei se înşiruiau *pomi înalţi*, că au văzut pe cineva pescuind într-o *gaură tăiată în gheaţă*. Nu e aici nici o greşeală, dar nici exactitate şi nici expresivitate. Pentru fiecare din expresiile subliniate există cuvinte speciale, la îndemîna oricui : *boboc de raţă, mînz (cîrlan), ţăruş, uliţă, pîrîu, punte, livadă, lan, plopi, copcă*. Am ales anume vorbe foarte obişnuite, cunoscute de toată lumea. Lista ar putea acoperi multe pagini. De ce să spunem că ne-am plimbat cu *barca* pe canalurile Deltei şi că barca era pusă în mişcare cu ajutorul unei prăjini, cînd, de fapt, ne-am plimbat cu o *lotcă* împinsă cu *ghionderul* ? Cine nu cunoaşte levănţica sau floarea de muşeţel cumpărate de la „Plafar“ ? Şi totuşi, cînd văd aceste plante pe cîmp, mulţi se mulţumesc să le spună, pur şi simplu, *flori*.

Lucrurile se complică întrucîtva atunci cînd e vorba de noţiuni mai puţin cunoscute. Cineva, vizitînd o întreprindere forestieră, vede că trunchiurile sînt manevrate cu *un fel de tîrnăcoape* şi împinse către nişte *ferăstraie* mari, care le taie în scînduri. Dacă se va arăta dornic să-şi îmbogăţească vocabularul şi, deci, cunoştinţele, el va afla că respectivul „tîrnăcop“ se numeşte *ţapină*, iar ferăstrăul, *gater (joagăr)*. Pe bună dreptate, acum aproape o sută treizeci de ani, Ion Heliade Rădulescu făcea observaţia : „Limba este mijlocul prin care ne arătăm cunoştinţele şi cugetările noastre şi, prin urmare, cu cît unui om i se întind şi i se înmulţesc cunoştinţele, cu atîta i se înmulţesc şi zicerile prin care îşi numeşte ideile sale“. Tot Heliade Rădulescu, unul dintre marii noştri cărturari care s-au ocupat de problemele limbii, afirma că omul care activează într-un anumit domeniu — „plugarul, meşterul, neguţătorul, ostaşul sau politicul“ — întrebuinţează numai cuvintele necesare pentru a numi „lucrurile ce îi sînt de trebuinţă întru meseria sa“. Totuşi, dacă fiecare dintre ei „se amestecă în alte meserii“ şi „intră în vorbă şi cu alt fel de oameni“, atunci „numaidecît îl auzi şi pe el vorbind şi de

alte lucruri ce pînă aci îi erau necunoscute, şi ele, şi numele lor". Această constatare e cu atît mai valabilă astăzi. Izolarea satului de oraş, lipsa de legătură dintre diversele activităţi au dispărut. Ţăranii cooperatori şi-au însuşit unele noţiuni de mecanică, chimie, medicină etc., orăşenii cunosc, chiar din contact direct, aspecte ale muncilor agricole, strungarul ştie matematici şi desen tehnic şi aşa mai departe. Cu toţii studiem probleme social-politice, ideologice, filozofice. Îmbogăţirea vocabularului este o chestiune de cultură. Cu cît vom avea mai multe cunoştinţe, cu atît mai bogat, mai exact şi mai expresiv va fi vocabularul nostru. Plantele nu vor mai fi pentru noi doar : *copaci* şi *flori de cîmp*, ci : *stejari*, *pini*, *frasini*, *arţari*, *fagi* etc., respectiv : *ciuboţica-cucului*, *condurul-doamnei*, *cicoare*, *albăstriţe* etc. Vizitînd un S.M.T., vom vedea în remize nu doar *maşini agricole*, ci : *tractoare*, *combine*, *batoze*, *trioare*, *grape* etc.

Aici este locul să discutăm şi despre sinonime. Sinonimele sînt cuvinte şi expresii, diferite ca formă, care au acelaşi înţeles sau aproape acelaşi înţeles. De pildă : *om*, *ins*, *individ*, *persoană* ; *gigantic*, *enorm*, *uriaş* ; *ziar*, *gazetă*, *jurnal* ; *colină*, *măgură*, *mamelon*, *coastă*, *deal* ; *pom*, *copac*, *arbore* ; *leneş*, *trîndav*, *puturos* ; *harnic*, *silitor*, *sîrguincios*, *activ*, *muncitor* (adj.) ; *tîmplar*, *dulgher*, *lemnar* ; *vrednic*, *destoinic* ; *cameră*, *odaie*, *încăpere* ; *a zice*, *a spune*, *a rosti*, *a vorbi* ; *repede*, *iute*, *în grabă*, *fuga* (adv.) ; *fabrică*, *uzină*, *întreprindere* etc.

Limba noastră este foarte bogată în sinonime. Însemnătatea lor, în problema care ne interesează aici, se vădeşte a fi considerabilă. Mai întîi, cu ajutorul sinonimelor, evităm repetiţiile. Cineva, vrînd să descrie vila în care a locuit, să zicem la Tuşnad, poate spune : „Era o casă mare, cu odăi mari, cu o sală de mese foarte mare, cu ferestre mari, cu o curte mare, plină de copaci foarte mari". E corect ? Desigur. Dar ce exprimare săracă şi plicticoasă, întocmai ca ospăţul oferit de gazda din cunoscuta snoavă, care şi-a tratat musafirii nepoftiţi numai cu papară, şi iar papară, şi din nou papară. Să înlocuim adjectivul *mare* cu altele : „Era o casă impunătoare, cu odăi spaţioase, cu o sală de mese foarte încăpătoare, cu ferestre largi, cu o curte întinsă, plină de copaci uriaşi". Descrierea e mai puţin sărăcăcioasă şi, în acelaşi timp, mai plastică. Adjectivul *mare* la gradul superlativ, *foarte mare*, întrebuinţat, în general, atît de des, a devenit cam şters. Un *stejar uriaş*, un *stejar secular* ne înfăţişează mai concret

şi mai impresionant copacul. Datorită capacităţii lor de nuanţare şi ca o consecinţă a conţinutului afectiv, sinonimele ne ajută să dezvăluim sentimentul, atitudinea noastră faţă de obiectul evocat. Una e a spune: „un om se plimbă în jurul casei" şi alta: „un ins (un individ) dă tîrcoale casei". Cînd rostesc: „în faţa mea se ridică o stîncă înaltă", mă refer la dimensiunea stîncii; cînd însă spun: „în faţa mea se ridică o stîncă impunătoare", precizez nu numai dimensiunea, ci şi faptul că înălţimea m-a impresionat. Toate femeile bătrîne sînt nişte... *babe*. Mama e însă o *bătrînă*, spre deosebire de soacră, care are toate şansele să fie numită *babă*, şi poate, şi mai rău, dacă ea e cicălitoare, iar ginerele nu prea politicos...

Scriitorii folosesc sinonimele pentru a da tablourilor precizie şi culoare. În povestirea *Balta Albă*, Vasile Alecsandri aduce în scenă un călător francez, prin mijlocirea căruia evocă în felul următor o dimineaţă de vară în pitoreasca, dar primitiva pe atunci, staţiune:

„Dimineaţa, pe la opt ceasuri, mă trezii într-un vuiet înfricoşat, într-o harhalaie infernală de sunete, de clopote, de cai, de pocnite de bice şi de răcnite de oameni! Ce putea fi acel zgomot?...

Giumătate spăriet şi buimăcit de somn, ieşii iute afară, cu pistoalele în mîni; dar în loc de cele ce gîndeam, văzui, plin de mirare, vro triizeci de trăsuri de toată forma: brişte, braşovance, carete, caleşte, toate înhamate cu cîte patru, şese sau opt cai..."

În legătură cu sinonimele se poate continua exerciţiul propus în paginile anterioare: alegeţi un cuvînt şi gîndiţi-vă ce alte vorbe au, în linii mari, acelaşi înţeles. Construiţi apoi o frază şi observaţi ce efecte se obţin prin folosirea succesivă a diverselor sinonime.

Limba literară — limba tuturor

Cînd discutăm despre bogăţia limbii noastre şi despre greşeala acelora care folosesc un vocabular sărac, trebuie să luăm în considerare cîteva probleme foarte importante, toate în legătură cu ceea ce numim *limba literară*. În ceea ce priveşte lexicul, se ştie că majoritatea cuvintelor din limba română sînt întrebuinţate cu acelaşi înţeles în toate regiunile ţării, chiar dacă la unele apar deosebiri de pronunţie, prin modificarea unui singur sunet sau a mai multora. Citind

fragmentul transcris mai sus din proza lui Alecsandri, ați remarcat cîteva astfel de pronunții regionale: *oamini, giumătate, spăriet, mîni, triizeci, înhamate*. Alte exemple: *chiept* (piept), *cheatră* (piatră), *ghine* (bine), *hiară* (fiară), *hulpe* (vulpe), *pă* (pe), *picere* și *chicere* (picioare), *să* (se), *șăde* și *șede* (șade), *tăt* (tot), *vinia* (venea), *vorghi* (vorbi) etc., etc. În treacăt fie spus, fonetismele regionale nu sînt specifice întotdeauna unei singure regiuni, ele pot circula în diverse părți ale țării. De asemenea, nu în toate cazurile pronunțarea diferită a unor cuvinte constituie o piedică propriu-zisă în calea înțelegerii. Cînd o tînără dintr-un sat moldovean îl va pune la locul lui pe un tractorist cam îndrăzneț venit de pe la Craiova, spunîndu-i: „Șăzi ghinișor, bădie!", băiatul va înțelege perfect ce i se cere. Cîteodată totuși, pronunția regională poate duce la confuzii. Asupra acestei chestiuni vom reveni însă ceva mai încolo. Aici ne propunem să stăruim numai asupra vocabularului.

Limba română are patru dialecte: dacoromân, aromân, meglenoromân și istroromân, dar pe tot teritoriul țării noastre nu este cunoscut și folosit decît cel dintîi, deci unul singur. Acesta e un mare avantaj față de alte state — de exemplu, Franța, Germania — în cuprinsul cărora există mai multe dialecte. Pentru a se înțelege între ei, francezul din Normandia și cel din sud trebuie să evite întrebuințarea vocabularului local și să recurgă la limba literară. La noi, un moldovean se înțelege lesne cu un transilvănean sau cu un oltean. Datorită unor condiții istorice, asupra cărora nu e locul să ne oprim, limba vorbită în cadrul hotarelor noastre de stat, mai exact dialectul dacoromân, se subîmparte în graiuri, care sînt unități lingvistice caracteristice pentru diversele regiuni. Deși mult mai puține decît în cazul dialectelor, există totuși cuvinte care se folosesc numai într-o regiune și sînt total necunoscute în alta.

Într-o vară, poposind la casa unui sătean din comuna Voila (raionul Făgăraș), gazda m-a întrebat cu bunăvoință:

— Doriți o glajă de lapte de drigană?

Am făcut mai întîi ochii mari, dar, pentru a vedea despre ce e vorba, am răspuns afirmativ. Gazda mi-a adus un pahar de lapte de bivoliță. În Făgăraș, *glajă* (de la germanul *Glas*) are înțelesul de „pahar" (și „sticlă"), iar *drigană* înseamnă „bivoliță".

Un moldovean, ca să facă haz, mi-a cerut o dată să-i spun ce sens are propoziția: „Treșe haidăul pi la rohatcă,

cu tărăboanţa plină di picheriţe". N-am dezlegat şarada, pînă cînd nu mi-a desluşit-o el : „Trece văcarul pe la barieră, cu roaba plină de bibilici".

S-ar putea da multe exemple de cuvinte regionale (regionalisme) pe care locuitorii din alte părţi nu le înţeleg. Mai supărător e însă atunci cînd auzi un cuvînt foarte cunoscut şi-i dai înţelesul ştiut, ca să constaţi apoi că, de fapt, era vorba de cu totul altceva. De pildă, un bucureştean, aflat în călătorie prin Munţii Apuseni, aude pe un localnic spunînd : „Mă duc la baie". El înţelege că omul se duce să facă baie, să se îmbăieze, cînd în realitate moţul spune că se duce la mină. Acelaşi bucureştean va fi de-a dreptul uluit dacă o moldoveancă îl va pofti la o farfurie de *crupe* fierte în lapte. Pînă să vadă ce i se pune înainte pe masă, el se va întreba cum poate fi fiartă în lapte *crupa*, adică partea dinapoi a unui cal... De la prima ochire, îşi va da seama însă că în farfurie are un fel de terci din boabe măcinate mare. Întrebînd odată pe un bătrîn dintr-un sat de lîngă Sighişoara pe unde pot ieşi mai de-a dreptul la Tîrnava Mare, moşul mi-a spus s-o fac la stînga, prin curtea cu *frăgari* la poartă. Frăgar — mi-am zis — trebuie să fie tufa de fragi. N-am găsit nici o astfel de tufă pînă la capătul satului ; în cele din urmă, m-am lămurit : *frăgarul* e totuna cu *dudul*...

Cunoaşteţi snoava brodată pe marginea cuvîntului *moare* ? Se spune că odată, desigur într-un trecut destul de îndepărtat, o femeie a venit cu bărbatul ei, grav bolnav, la tîrg, să-l arate la doctor. Bietul bărbat nici nu se putea ţine pe picioare, era numai piele şi os. Nevasta abia l-a tîrît pînă în cabinetul doctorului. Acesta, grăbit şi lipsit de orice interes, cum erau unii medici odinioară, a strigat femeii, fără măcar să cerceteze pacientul :

— Ce mi-l mai aduci ? Moare, asta e !

Femeia şi-a dus bărbatul acasă, fiind — curios — parcă mai înseninată. După vreo şase luni, s-a întors cu el la medic, să-i mulţumească. Bărbatul era voinic şi rumen.

— Cu ce l-ai înzdrăvenit ? a întrebat doctorul plin de uimire.

Femeia s-a grăbit să-i răspundă :

— Cu moare, domnule doctor, aşa cum mi-aţi spus dumneavoastră.

Nu ştiu dacă *moarea*, adică zeama de varză acră, are proprietăţi curative. Snoava ilustrează, însă, exagerînd desigur, dar cu haz, confuziile ce se iscă datorită sensului

special al unor cuvinte regionale. Numai că asemenea confuzii nu prea au rezultate aşa de fericite ca în snoavă, ci dimpotrivă. Să presupunem că un ziler primeşte dispoziţia să facă dintr-un *dulap* o podişcă peste şanţul care se sapă. Necunoscînd sensul regional al cuvîntului, el nu se va duce pe undeva să caute o *scîndură groasă şi lată*, ci va strica *dulapul* de scule al şantierului sau *scrînciobul* copiilor de pe terenul de joacă din apropiere.

Cînd unul vorbeşte despre *clisă* înţelegînd prin acest cuvînt *slănină*, iar celălalt se gîndeşte la *argilă*, la noroi alunecos, încurcătura s-a produs. Dacă un călător proaspăt sosit în Capitală vă întreabă unde poate găsi un *chersin*, sau *colţuni*, sau pînză pentru *prostire*, vă va fi cu neputinţă să-l îndrumaţi, oricîtă bunăvoinţă veţi avea. Puţini ştiu că regionalismele acestea au, respectiv, înţelesul de: *albie (covată), ciorapi, cearşaf*. Fie că sîntem din Iaşi sau de la Bucureşti, de la Craiova sau din Oradea, avem la dispoziţie un instrument perfecţionat care ne scuteşte de neînţelegeri şi de şarade: limba literară. Prin „limbă literară“ nu se înţelege numai limba operelor literare, ci „forma cea mai îngrijită, cea mai corectă şi mai clară pe care o ia limba naţională în operele scriitorilor, în ziare, în lucrările de ştiinţă, în materialele juridice şi administrative etc.“ (acad. prof. Al. Graur, *Limba corectă*, Editura Ştiinţifică, 1963). În această limbă sînt redactate manualele şi ea se studiază în toate şcolile, de la un capăt la altul al ţării. Gramatica limbii române, fără a neglija anumite aspecte ale graiurilor regionale, îşi extrage normele din analiza limbii literare actuale.

Procesul cristalizării limbii noastre literare a început demult şi se poate spune că, efectiv, el nu se încheie niciodată. Cu veacuri în urmă, cărturarii noştri şi-au dat seama de necesitatea unui vocabular înţeles de „toată seminţia românească“. Acum mai bine de trei sute de ani, mitropolitul ardelean Simion Ştefan scria următoarele: „Aciasta încă vă rugăm să luaţi aminte că rumânii nu grăiesc în toate ţările într-un chip, încă neci într-o ţară toţi într-un chip: pentru aceea cu nevoie poate să scrie cineva să înţeleagă toţi, grăind un lucru, unii într-un chip, alţii într-alt chip; au veşmînt, au vase, au altele multe nu le numesc într-un chip. Bine ştim că cuvintele trebuie să fie ca banii, că banii aceia sînt buni carii îmblă în toate ţările, aşia şi cuvintele acele sînt bune carele le înţeleg toţi“.

De-a lungul secolelor, şi mai ales în secolul trecut, literatura şi presa au impus unele forme lexicale în detrimentul altora. Evenimentele social-politice trăite de poporul nostru — crearea statului naţional, realizarea unităţii naţionale — au favorizat şi grăbit procesul de generalizare a cuvintelor şi a formelor gramaticale din limba literară. Astăzi, acest proces se află în faza lui cea mai înaintată şi cea mai rodnică. Mijloacele de locomoţie, concentrările de oameni ai muncii pe marile şantiere şi în uzine, serviciul militar, unde se întîlnesc, în aceeaşi unitate, tineri din regiuni diferite, toate acestea, la care se adaugă şcoala, radioteleviziunea, presa, teatrul etc., desfiinţează barierele de ordin lexical. În general, în limba literară au căpătat drept de cetăţenie cuvintele cu circulaţia cea mai largă, iar acestea aparţin în primul rînd graiului bucureştean. Aşa cum arată academicianul Alexandru Graur în lucrarea *Limba corectă*, Capitala se bucură în ţară de un „prestigiu neasemuit", fiindcă „aici se găsesc cele mai înalte instituţii politice, economice, culturale, luate ca model de instituţiile regionale". De asemenea, chiar şi din punctul de vedere numeric, „nici un grai regional nu poate opune rezistenţă celui de la Bucureşti", deoarece populaţia Capitalei depăşeşte o zecime din populaţia întregii ţări.

Cei care ar rezista din... patriotism local tutelei fireşti a Bucureştiului ar săvîrşi o gravă greşeală. Toţi cetăţenii conştienţi nu numai că nu se opun răspîndirii unei forme „literare", ci contribuie activ la aceasta, întrucît generalizarea limbii literare se face spre marele folos al întregului popor.

Să deducem de aici că între graiurile regionale şi limba literară se desfăşoară o adevărată luptă nimicitoare, că graiurile altor regiuni nu au nici un ecou în limba literară „bucureşteană"? Nici vorbă de aşa ceva! Vom preciza mai întîi că există o limbă literară *scrisă* şi alta *orală*. Între aceste două aspecte ale limbii literare, comunicarea se face în ambele sensuri. Limba literară scrisă e cea mai viguroasă, datorită mijloacelor ei de difuzare. Ea se impune mereu mai mult în vorbirea de fiecare zi a oamenilor din toate regiunile ţării. Putem de aceea presupune că, o dată cu trecerea timpului, deosebirile dintre limba literară scrisă şi cea vorbită vor fi practic anulate. Pînă la un punct, aceasta se va face şi prin pătrunderea unor expresii „orale" în limba literară scrisă. Încă de pe acum observăm că forme curente în vorbirea uzuală, ca *ăsta, asta* etc., apar destul de des şi în scris.

Raporturi — să le spunem — de colaborare există și între limba literară, pe de o parte, și graiurile regionale, pe de alta. Fără hotărîrea categorică a cuiva, o formă sau un cuvînt poate fi părăsit pentru totdeauna, dacă nu se mai simte nevoia de el, sau, dimpotrivă, se poate răspîndi, pătrunzînd din graiul regional în limba literară, atunci cînd aduce mai multă precizie, un plus de înțeles sau măcar o nuanță. Iată numai cîteva regionalisme înțelese și folosite astăzi pe o arie foarte largă, pătrunse chiar în limba literară: *blid, clonț, ciocălău, cofiță, cordeluță, dugheană, hat, horn, hornar, mascur, prichici, tureatcă*. În cazul unora, motivul pentru care s-au generalizat apare foarte clar. *Horn*, pentru *coș*, e mai precis: *coș* are mai multe înțelesuri; la fel *mascur*, pentru *vier*, căci acest cuvînt, în scris, poate fi confundat cu numele celui ce îngrijește sau păzește o vie.

Alte regionalisme ca, de exemplu, *harbuz, holdă, nea, omăt* s-au răspîndit, probabil, datorită expresivității lor. Dar sînt foarte multe și acele cuvinte care nu au depășit limitele unei regiuni și chiar și acolo pierd teren: *bîtă* (bunică), *boreasă* (femeie măritată), *clop* (pălărie), *rolă* (cuptorul mașinii de gătit), *struț* (buchet), *tîrnaț* (prispă), *uină* (mătușă, lele), *verver* (clanță), *zeft* (catran, smoală) etc. E greu de presupus că asemenea cuvinte le-ar putea înlocui pe acelea folosite de marea majoritate a populației. În această privință, nimeni nu poate impune, individual, o formă. În materie de limbă, aceea care acționează e colectivitatea. Semnul că o formă regională a devenit utilizabilă se traduce prin frecvența ei în textele tipărite și în vorbire.

Cei ce folosesc un grai regional nu vorbesc românește? Ba da! Dar vorbesc ei *bine* românește? Hotărît, nu! A vorbi *bine* o limbă înseamnă a utiliza forma ei cea mai corectă, perfecționată prin cultură, fixată în scris, studiată în gramatici, înțeleasă de toată populația. „Limba germană" e limba lui Goethe, nu vorbirea șvabului sau a tirolezului.

Evoluția naturală a limbii literare, la care participă milioane de cetățeni și, în primul rînd, oamenii de cultură, nu va duce la împuținarea, ci la continua îmbogățire a vocabularului nostru.

Pentru clarificarea problemelor ce se pun în legătură cu limba literară, va mai trebui să ne ocupăm de neologisme și, fie cît de sumar, de arhaisme.

Între „purism“ și abuzul de cuvinte străine

În jurul problemelor de limbă s-au dus la noi, pe aproape întreaga întindere a secolului trecut, bătălii aprige. Principalele poziții de pe care s-au azvîrlit săgețile polemicii au fost trei : 1. împrumuturile din limbile străine dau „lustru“ vorbirii noastre ; să folosim deci cît mai multe cuvinte luate de aiurea ; 2. limba română trebuie păstrată „pură“, ba chiar curățită de cuvintele de altă origine decît cea latină ; 3. limba se află într-o continuă dezvoltare firească ; ea nu poate fi supusă unor purificări arbitrare, dar nici nu trebuie împestrițată cu vorbe străine pentru care există termeni românești cu absolut același înțeles.

Scriitorii noștri, călăuziți de bun-simț, s-au situat de-a lungul deceniilor pe cea de-a treia poziție, cea justă. Împotriva celor ce disprețuiau frumusețea și bogăția limbii române, ei au dezlănțuit un tir susținut de sarcasm și dreaptă indignare. Acum o sută și vreo treizeci de ani, Constantin Facca i-a satirizat pe franțuziți în *Comodia vremii* sau *Franțuzitele*. Două franțuzite din comedia lui Facca vorbesc astfel :

ELENCA : Ascultă, *ma şer* Luxandră, aș vrea să mă plimb pă pod,
Ș-apoi să stau cu caleașca la madam *marșand de mod*,
Voi să-mi fac o pălărie, cu *blonduri* și *an velur*,
Căci îmi vine *a merveliu* cu *boaoa* de samur.

LUXANDRA: În jurnalu după urmă, e ceva deosebit,
D'abor o *demoazelă*, cînd se află *an* vizit,
Este de bonton la modă să aibă *capot* deschis,
În mînă cu portofeliu și cu baiader închis.
Iar cînd mergem la plimbare, voale verzi ne trebuiesc,
Ba de soa și botine ca-n jurnalu franțozesc.

ELENCA : Ah ! *ma şer*, să-mi vezi mantelu, mai sublim, mai lucru *fen*,
O dublură-nfricoșată și fața *amur san fen* *.

---

* Forma corectă și înțelesul cuvintelor franceze subliniate în text : *ma chère* = draga mea ; *marchande* = negustoreasă (*marchande de modes* = modistă) ; *blonde* = dantelă albă de mătase ; *en* = în ; *velours* = catifea ; *à merveille* = minunat ; *boa* = blană purtată în jurul gîtului ; *d'abord* = mai întîi ; *demoiselle* = domnișoară ; *capote* = pălărie de damă ; *bas* = ciorapi ; *soie* = mătase ; *fin* = fin ; *amour sans fin* = dragoste fără sfîrșit.

Citind replicile acestor „preţioase ridicole" de pe malul Dîmboviţei, rîdeţi, desigur, cum au rîs şi contemporanii lui Facca. Pe cei ce poceau limba română într-un chip barbar i-au satirizat mai tîrziu Hasdeu, Eminescu, Caragiale. Contribuţia acestor mari scriitori şi a a altora la demascarea deprinderii de a bălţa vorbirea (sau scrisul) cu expresii împrumutate fără nici o justificare din altă limbă a micşorat răul, dar — vai ! — nu i-a pus capăt pentru totdeauna. Încă acum cîţiva ani, critici literari cu autoritate s-au văzut nevoiţi să atragă atenţia unor publicişti mai tineri asupra pericolului pe care-l reprezintă folosirea abuzivă a neologismelor în fraze ce devin pînă la urmă de neînţeles. Transcriu o asemenea frază dintr-un articol : „Este evident că, structural vorbind, eficienţa paginilor digresive excesiv analitice de alambicări psihologice într-o naraţiune, în care evoluţia spiralat-ascendentă a subiectului, fie şi lacunară, obligă la un efort tensional maxim, ni se revelă ca absolut nulă". Autorul frazei a vrut să spună că, într-o povestire cu caracter dramatic, analiza psihologică prea amănunţită nu-şi are rostul. Scriind în termeni bombastici, din dorinţa de a părea savant, un publicist îşi pierde, sigur, cititorii. Din păcate, cu amatori de „preţiozităţi" ne mai întîlnim şi în relaţiile noastre zilnice. Am cunoscut un profesor de matematici, altminteri foarte bine pregătit, care nu spunea niciodată *problemă*, ca mine sau ca dumneata, ci *problem*. Cînd îi propuneai posibilitatea unei rezolvări oarecare, el nu-ţi răspundea că o va lua în cercetare sau că o va examina, ci că va *anvizaja* ! Matematicianul îşi făcuse studiile la Paris şi n-a putut fi niciodată dezbărat de meteahna amintită, fiindcă, probabil, prin franţuzisme voia să amintească la tot pasul obîrşia studiilor sale. O persoană, pe care o preţuiesc şi la care ţin, n-a fost niciodată pe malurile Senei, dar după o plimbare pe bulevard îmi povesteşte că „a făcut un *tur şarmant* pe *bulvar*, apoi, fiindcă *avea o foame* grozavă, a *dinat* la *restoran*, *servind*, între altele, un *buion* de pasăre, un *sufle* de *carote* şi o prăjitură de *şocolată*, după care a asistat la o *promieră*".

Cei ce vorbesc şi scriu într-o asemenea păsărească, de-a dreptul comică, nu sînt, din fericire, prea mulţi. Destul de mulţi sînt însă cei ce rostesc : *„am* foame", *„am* sete", *„am* frică". Acestea sînt nişte franţuzisme urîte („j'ai faim", „j'ai soif", „j'ai peur"). În româneşte, expresiile respective se construiesc cu verbul *a fi* şi dativul pronumelui personal : „mi-e

foame“, „mi-e sete“, „mi-e frică“ („mi-e teamă“, „mi-e dor“, „mi-e rău“ etc.).

La rezultate vrednice de rîs au ajuns şi „puriştii“. Dintr-o mîndrie naţională exagerată şi rău înţeleasă, oameni de cultură cu merite însemnate în alte privinţe au cerut, decenii de-a rîndul, înlăturarea tuturor cuvintelor „venetice“. Limba română e de origine latină. Deci, ziceau ei, să dăm afară acele forme şi expresii care provin din altă limbă decît cea latină, iar pe acelea cărora le recunoaştem dreptul de a fiinţa să le scriem în aşa fel, încît să se vadă că sînt latineşti. Aceşti cărturari sînt cunoscuţi sub denumirea de „latinişti“ sau „etimologişti“. Doi dintre ei, August Treboniu Laurian şi Ion C. Massim, au şi alcătuit, în 1873—1877, un dicţionar al limbii române format din două părţi : în cea dintîi au înşirat cuvintele „neaoşe“, în a doua, cuvintele de altă origine decît cea latină, nevrednice să figureze laolaltă cu celelalte. De exagerări asemănătoare s-au făcut vinovaţi, cam în aceeaşi vreme, şi „pumniştii“. Adepţi ai lui Aron Pumnul, aceştia au încercat să impună terminaţia *-ciune* în loc de *-ţie* şi *-ţiune* (*apariciune*, *aberaciune*, *naciune* etc.). În continuarea acestei exagerări, s-a cerut folosirea exclusivă a terminaţiei *-ţiune* în loc de *-ţie* (*emoţiune*, *terminaţiune*). Şi „latiniştii“, şi „ciuniştii“ au fost combătuţi la vremea lor cu argumente ştiinţifice şi cu arme satirice. Pe latinişti, care aveau reprezentanţi foarte activi în vechea Academie Română, Alexandru Odobescu i-a ironizat în faimoasa listă de bucate, propusă pentru un prînz academic din 1871 şi redactată astfel :

„PRANDIULU ACADEMICU
Mercuri XV septembre
MMDCIX. V. C.

VINU-ARSU DE ANICETU
Sorbitione cu Scriblete.
VINU PERUNCTU DEIN INSULELE-FORTUNATE (Madera).
Fame-stimuli varii.
Siluru munitu cu astaci fluviali, in condimentu de sinape.
VINU ALBICANTE PERENNIU ALUTENSE DE ACIDAVA.
Lumbu bubulinu intinctu in cremore, cu bacce e tuberculi leguminose.
POTIONE CONGELLATA DE MODU ROMANU.
Melungine rubre cu farcimine de minutale.
Copsa de ariete in verubi torresa.
Acietaru de olere, condita pre usu Athonicu.“

Odobescu însuşi tălmăceşte lista de bucate „pe românească de rînd" astfel : *„Rachiu de anason.* Supă cu plăcintioare *Vin dulce de Madera.* Mezelicuri felurite. Somn fiert însoţit cu raci şi cu sos de muştar. *Vin alb vechi de Drăgăşani.* Muşchi de vacă cu sos de smîntînă, garnit cu mazăre boabe şi cu cartofi... *Punch à la Romaine.* Pătlăgele roşii cu tocătură de măruntaie. Coapsă de berbece friptă la frigare. Salată de verdeţuri, gătită ca la Muntele Atonului..."

Vasile Alecsandri a satirizat în al său *Dicţionar grotesc* folosirea terminaţiilor *-ciune* şi *-ţiune,* imaginînd, între altele, următoarea declaraţie de dragoste făcută de un *„june ţiunist"* : „Ah ! Doamnă, *apariţiunea* d-voastră mă aduce într-o *emoţiune...* mă pătrunde de o *senzaţiune...* mă pune într-o *confuziune...* cît nu pot să vă fac o *declaraţiune* demnă de..."

În legătură cu respectul datorit lexicului limbii noastre, aşa cum s-a constituit de-a lungul vremurilor, Eminescu scria următoarele rînduri : „Limba română la sine acasă e o împărăteasă bogată căreia multe popoare i-au plătit banii în metal aur... A o dezbrăca de averile pe care ea... le-a adunat în mai bine de o mie de ani, însemnează a o face din împărăteasă cerşitoare".

„Simţul estetic al românului", spune Alecsandri, bunul-simţ, adăugăm noi, au făcut ca exagerările „puriştilor" şi ale franţuziţilor să nu prindă. Reamintirea acestor exagerări, astăzi, prezintă totuşi un interes mai mult decît documentar. Pînă în preajma celui de-al doilea război mondial, elemente din ariergarda „latiniştilor purişti" au făcut destulă gălăgie, bătînd în tobe de carton, ca să împiedice înnoirile în materie de limbă. O asemenea acţiune e absurdă. Înnoirile sînt cît se poate de fireşti. Nu poţi să spui *opaiţ* veiozei electrice, nici *legătură de gît* cravatei, nici *pod* bulevardului. Sînt cuvinte noi — neologisme — care au pătruns în viaţa noastră o dată cu noţiunile noi : *telefon, radio, televizor, cosmonaut, furnal, conteiner, tractorist, şofer, spectacol.* Nimeni nu se mai gîndeşte să caute alte cuvinte, formate din elemente româneşti, pentru a le înlocui pe acestea. Să spunem „iubitor de înţelepciune" filozofului, ori „vorbire despre pămînt" geologiei ? Ar fi absurd. Totuşi, în cuprinsul excelentelor sale convorbiri cu ascultătorii posturilor de radio, academicianul profesor Alexandru Graur trebuie să răspundă cîteodată unora care propun forme „neaoşe" pentru cuvinte ca *plajă, ştrand* şi altele. De vreme ce asemenea cuvinte au fost unanim acceptate şi încadrate organic în limba noastră, nu are nici un

rost să te gîndeşti a le izgoni. Şi nici n-ar izbuti nimeni să le elimine. Astăzi pare grea şi ineficace chiar lupta împotriva lui *bonjur*, *mersi* şi *pardon*. Cauza să stea în faptul că *bonjur* şi *mersi* au căpătat în vorbirea orăşeanului o nuanţă familiară, în timp ce *bună ziua* şi *mulţumesc* încep să i se pară mai protocolare şi mai reci, că *pardon* e mai scurt decît „vă rog să mă iertaţi" sau „iertaţi-mă"? Fireşte că *bonjur, mersi* şi *pardon* nu pot fi recomandate, cîtă vreme avem corespondente româneşti cu acelaşi sens. Împotriva cuvintelor străine care nu sînt trebuitoare, limba însăşi ia măsuri de apărare. Franţuzisme ca *madam* şi *damă*, pentru *doamnă*, au avut epoca lor de glorie; mai tîrziu au căpătat un sens specializat *(madamă de hotel)* şi chiar peiorativ. *June* se foloseşte astăzi cu ironie, ca şi, cîteodată, *mersi*.

Cuvintele împrumutate din altă limbă sînt deci îndreptăţite, în primul rînd, cînd denumesc noţiuni noi. De asemenea, ele se impun şi atunci cînd aduc o nuanţă nouă. Orice limbă tinde să devină mai elastică, mai subtilă, mai bogată în posibilităţi de nuanţare. Cronicarii noştri, un Grigore Ureche, Miron Costin sau Ion Neculce, au folosit o limbă românească de o rară frumuseţe, care ne încîntă şi astăzi, dar şi ei au recurs la neologisme. Cronica lui Neculce, scrisă într-o limbă atît de apropiată de vorbirea populară, reprezintă, în această privinţă, un exemplu foarte concludent. Deşi — cum observă academicianul Iorgu Iordan — cronicarul moldovean nu a fost „un om cultivat în sensul pretenţios al cuvîntului", el „a avut totuşi prilejul să cunoască, prin experienţă personală directă, noţiuni şi obiecte pe care marea majoritate a contemporanilor lui le ignorau şi să-şi însuşească astfel termenii respectivi". Iată cîteva neologisme din cronica lui Neculce: *bombă, comisar, culonel, danţu, duca* (duce), *monarh, oficer, testament, ţărămonie*. Unele dintre ele apar şi mai înainte, la Grigore Ureche şi la Miron Costin *.

Toţi scriitorii noştri, de la Heliade Rădulescu la Mihail Sadoveanu, au admis neologismele, cu precizările de rigoare în legătură cu utilitatea împrumuturilor. Cel dintîi scria în 1828: „Trebuie să ne împrumutăm, dar trebuie foarte bine să băgăm de seamă să nu pătimim ca neguţătorii aceia care nu îşi iau bine măsurile şi rămîn bancruţi (mofluzi) **. Trebuie să

* Vezi acad. Iorgu Iordan, *Introducere* la Ion Neculce, *Letopiseţul Ţării Moldovei*, E.S.P.L.A., 1955.
** Faliţi.

luăm numai acelea ce ne trebuie şi de acolo de unde trebuie şi cum trebuie". Autorul lui *Nicoară Potcoavă* sfătuia, la rîndu-i : „Neologismele să le folosim în măsura trebuinţii şi atunci cînd sinonimul românesc s-a diferenţiat".

Cînd diferenţierea nu se produce, cu timpul cuvîntul străin se dovedeşte inutil.

Nu e nevoie să insistăm prea mult asupra justificării neologismelor. Să dăm numai cîteva exemple. Iată, chiar cuvîntul *exemplu*. Am putea renunţa la el, de dragul lui *pildă*, cuvînt mai vechi ? Nu e cu putinţă. În locul expresiei : *de exemplu*, se poate întrebuinţa expresia : *de pildă*, şi se şi întrebuinţează. O mamă, adresîndu-se fiului ei, îi poate spune : „Tatăl tău să fie pentru tine un exemplu" sau : „Tatăl tău să fie pentru tine o pildă". Închipuiţi-vă, însă, că autorul unei gramatici sau al unei alte cărţi ştiinţifice ar propune, pentru ilustrarea unor reguli, definiţii etc., *pilde*, nu *exemple*, spunînd : „pilde de substantive abstracte". Exprimarea ar părea forţată. Limbajul ştiinţific şi-a însuşit organic forma *exemplu*. Cuvîntul vechi românesc şi neologismul se specializează. Să ne amintim că *pildă* are şi înţelesul de „povestire cu tîlc" : „a vorbi în pilde". Ca în orice domeniu al vieţii, în limbă se desfăşoară procese de diferenţiere, precizare, simplificare. Limba română şi-a format expresii pentru denumirea unor noţiuni, ca : *dulap de cărţi, carte de (pentru) şcoală, învelitoare de cărţi, scaun care se leagănă, semne ale unei boli, a privi îndelung şi cu admiraţie, scriere frumoasă, casă foarte înaltă, cu multe caturi* şi altele. Asemenea formulări sînt însă prea lungi. Oamenii vor să se facă înţeleşi nu numai exact, ci şi repede. De aceea, în locul unor expresii ca acelea de mai sus, se întrebuinţează cuvintele : *bibliotecă, manual, copertă, balansoar, simptome, a contempla, caligrafie, bloc* şi *bloc-turn* etc. În asemenea cazuri, ne putem îmbogăţi vorbirea zilnică, refăcînd procesul în sens invers, adică folosind, în locul neologismelor, cuvinte româneşti mai vechi, bineînţeles fără a forţa lucrurile şi fără a exagera (*odaie de dormit* în loc de *dormitor* ; *listă de bucate* în loc de *meniu* ; *masă de lucru* în loc de *birou* etc.). Un tovarăş criticat îşi poate lua angajamentul să-şi *îndrepte* greşelile sau să şi le *corecteze*. Profesorii preferă însă expresia : „a corecta tezele", întrucît aceasta înseamnează mai mult depistarea şi sublinierea greşelilor, pentru notare, decît îndreptarea lor.

Fiindcă a stîrnit o lungă polemică, e poate nimerit să ne oprim o clipă la verbul *a deservi*. Mai anii trecuţi, acest verb

luat din franceză aproape că eliminase, mai ales din limbajul comercial, pe *a servi*, a cărui origine e tot franceză. Unii publiciști au protestat, susținînd că *a deservi* are un sens contrar („a face un rău, a dăuna"), că, deci, i se creează o situație absurdă. Vehemența respectivilor publiciști nu era însă justificată. În limba franceză *desservir* are două înțelesuri — pozitiv și negativ : „a face un serviciu public" și, respectiv, „a aduce un prejudiciu cuiva". Acum lucrurile s-au lămurit. Toată lumea pare de acord că *a deservi* se poate întrebuința și cu un înțeles pozitiv, dar oarecum special : „a servi o colectivitate, a executa un serviciu în folos obștesc; a îngriji o mașină în timpul funcționării ei". De aici derivă substantivul *deservire* : cooperativa „Deservirea populației", deservirea unei mașini. „Magazinele cu autodeservire" — cum li s-a spus la început — au devenit „magazine cu autoservire", pentru că în ele clienții nu sînt serviți de alții, ca în cazul amintitei cooperative, ci se servesc singuri. De notat, în sfîrșit, că substantivul *deserviciu* păstrează înțelesul negativ al verbului : *un prost serviciu.*

Încheind aceste pagini despre neologisme, să reținem că efortul fiecăruia dintre noi, în ceea ce privește îmbogățirea vorbirii de fiecare zi, trebuie să meargă în sensul în care se desfășoară însuși procesul de îmbogățire a limbii. Să nu devenim pedanți și prețioși, ocolind exprimarea corect românească, de dragul unei vorbiri împestrițate cu cuvinte noi, care pot rupe punțile de înțelegere cu semenii noștri. Pe de altă parte, să nu ne ferim ca de foc de neologisme, atunci cînd acestea sînt în general acceptate și, deci, și-au confirmat dreptul de a ființa în limba noastră. O dată ce ne-am fixat o atitudine justă în această problemă, în așa fel încît să fim la adăpost de excese, vom putea deveni mai îndrăzneți în ambele sensuri : recurgînd la cuvintele românești cărora în mod obișnuit li se preferă neologisme și folosind neologisme, atunci cînd acestea ne ajută să ne exprimăm mai exact și mai sugestiv ideile. Cîteva exemple din prima categorie : *bălai* în loc de *blond ; oacheș* în loc de *brun ; pizmă* în loc de *invidie ; dar* în loc de *cadou ; a stărui* în loc de *a insista ; ajutător* în loc de *auxiliar* etc., etc., etc. Nu vă propun să evitați cuvintele *blond, brun, invidie* etc., ci să vă amintiți și de existența sinonimelor lor. În a doua categorie, aș pune unele neologisme care sînt termeni tehnici din diverse domenii (fizică, matematici, medicină etc.) și cărora le putem da un sens metaforic, ca de exemplu : *cariat* (un munte ca-

riat), *miopie* (intelectuală), *atrofiat* (simţul de răspundere), *tangentă* (o chestiune, o problemă), *osmoză* (sufletească între două persoane), *simptom* (semn, indiciu, în sens moral) etc., etc. Acestea sînt numai nişte exemple, care au rostul de a indica unele căi. Cititorul va adăuga pe listă şi altele.

Dacă neologismele sînt cuvinte noi, împrumutate din altă limbă sau formate în limba noastră (prin compunere şi derivare), arhaismele sînt, cum le arată şi numele, cuvinte vechi, ieşite din uz. Un popor îşi îmbogăţeşte cunoştinţele cu noţiuni noi, dar şi renunţă la altele. Acestea se referă mai ales la instituţii, arme, obiecte vestimentare, funcţii, ranguri: *agie* (poliţie), *flintă* (puşcă), *şişanea* (puşcă lungă), *cucă* (căciulă înaltă, împodobită cu pene), *taclit* (brîu), *topuz* (sceptru, buzdugan mic), *baş-ciohodar* (întîiul cămăraş al domnului), *calemgiu* (copist), *mare spătar* (comandant suprem al oştilor) etc. Să notăm amănuntul că multe arhaisme au fost cîndva... neologisme, care au căzut în desuetudine, după un timp mai lung sau mai scurt.

Pentru Neculce, cuvintele *dărăban* (infanterist), *cavalerie* (decoraţie), *diată* (testament) erau noutăţi. În secolul al XIX-lea, ele încă mai circulau. Noi, cei de astăzi, nu le mai cunoaştem şi, cînd le întîlnim într-un text, trebuie să le căutăm în glosar. Arhaisme se numesc nu numai cuvintele vechi, ci şi formele fonetice sau cele gramaticale ieşite din uz: *brigadir* (general de brigadă, brigadier), *buor* (bour), *comendă* (comandă), *direge* (drege), *fece* (face), *fîrşit* (sfîrşit), *jac* (jaf), *oficer* (ofiţer), *pără* (pînă), *vorovi* (vorbi), *într-acesta chip* (în acest chip), *acei ţări* (acelei ţări), *l-au fost trăgînd* (îl trăgea), *să fie fost* (să fi fost) etc. În ce măsură ne mai interesează astăzi arhaismele? Scriitorii le întrebuinţează în evocările istorice, dar au grijă (ei sau redactorii) să le dea sensul în note de glosar. În ceea ce ne priveşte, vom recurge la ele foarte rar şi numai atunci cînd vorbim sau scriem despre lucruri şi evenimente de demult, văzute cu prilejul unei excursii, al vizionării unui film istoric, al vizitării unui muzeu etc. E mai potrivit şi mai precis să spunem că Mihai Viteazul a fost *ban* (şi nu: *guvernator*) al Olteniei; că, în filmul *Tudor*, boierii purtau *işlice* (nu: *pălării*), că Ion Neculce a fost *mare spătar* al Moldovei (nu: *comandant al armatei*). De altfel, unele arhaisme sînt cunoscute de multă lume: *bei, bir, chivără, cocon* (fiu, prunc), *dajdie, padişah, paloş, pravilă* etc.

NOTA

În limba literară scrisă și chiar în cea orală, se folosesc numeroase expresii și locuțiuni străine, preluate în formă originară, care au o circulație internațională și exprimă foarte exact o idee. Fiind străine, deci nu neologisme (care se supun flexiunilor românești, ca și cuvintele mai vechi), dicționarele noastre nu le înregistrează. De aceea, mi se pare potrivit și util a le înșira aici, bineînțeles numai pe cele mai obișnuite, cu indicarea înțelesului lor. Unele dintre aceste expresii provin din texte clasice. Am inclus în listă și cîteva maxime, dar am lăsat deoparte termenii de strictă specialitate (juridici, medicali etc.), ca și pe cei muzicali. Cei din urmă sînt foarte cunoscuți și apar, de altfel, și în dicționarele noastre. Pronunția se indică numai acolo unde e necesar.

Ab origine (lat.) = de la început; *ad-hoc* (lat.) = pentru aceasta, într-un anumit scop; *ad libitum* (lat.) = după dorință, la alegere; *ad litteram* (lat.) = la literă, întocmai, în sensul propriu; *ad usum Delphini* (lat.) = pentru folosul Delfinului; se spune despre un manual, o antologie, o ediție alcătuite cu un anumit scop; *a giorno* (ital.) = ca ziua; *alea jacta est* (lat.) = zarul a fost aruncat, hotărîrea a fost luată; *alias* (lat.) = adică, de altfel (Charlot, alias Charlie Chaplin); *all right* (engl.) [olrait] = în ordine, perfect!; *alma mater* (lat.) = mamă hrănitoare; expresia se folosește pentru a denumi patria, universitatea în care ne-am făcut studiile etc.; *alter ego* (lat.) = un alt eu; *ante* (sau: *ad*) *portas* (lat.) = înaintea porților (sau: la porți); expresia se referă la un pericol foarte apropiat; *captatio benevolentiae* (lat.) = captarea, cîștigarea bunăvoinței (unor ascultători); *casus belli* (lat.) = caz de război; act provocator de război; *consummatum est* (lat.) = totul s-a sfîrșit; *cui prodest* (lat.) = cui folosește, la ce bun; *curriculum vitae* (lat.) = scurt memoriu cuprinzînd date biografice, activități, lucrări; *de auditu* (lat.) = din auzite; *de facto* (lat.) = de fapt (spre deosebire de: *de jure* = de drept); *de gustibus non disputandum* (lat.) = gusturile nu se discută; *de plano* (lat.) = de la bun început; fără dezbatere; *deus ex machina* (lat.) = zeu coborît cu mașinăria, adică personaj (în realitate sau în teatru) care apare pe neașteptate și fără pregătire, pentru a rezolva o stiuație; *de visu* (lat.) = din văzute; lucru văzut cu proprii ochi; *distinguo* (lat.) = deosebesc; se folosește cu sens de substantiv: *un distinguo* = o deosebire; *dura lex, sed lex (lat.)* = legea e aspră, dar e lege; *ecce homo!* = iată omul!; iată-l pe cel de care avem nevoie!; *eiusdem farinae* (lat.) = din aceeași făină, adică: la fel, de același soi; *eppur si muove*! (ital.) = și totuși se mișcă!; *errare humanum est* (lat.) = a greși e omenește (dictonul nu poate scuza, însă, orice greșeală!); *ex abrupto* (lat.) = brusc, fără pregătire; *ex cathedra* (lat.) = de la catedră; cu autoritate; doctoral; *excelsior*! (lat.) = mai înalt!; *five o'clock* (engl.) [faivocloc] = ceai la ora cinci (în *high life*); *grosso modo* (lat.) = sumar, în linii mari; *high life* (engl.) [hailaif] = „lumea bună“, aristocrația; *honoris causa* (lat.) = pentru onoare, onorific (doctor *honoris causa* al unei universități); *ibidem* (lat.) = tot acolo, în aceeași lucrare; *idem* (lat.) = același; *in extenso* (lat.) = în întregime; pe larg; *in extremis* (lat.) = în ultima clipă, în cele din urmă, în ultimă instanță; *in memoriam* (lat.) = în amintirea; *in spe* (lat.) = în speranța; despre care există speranța că va deveni ceva; *in vino veritas* (lat.) = în vin e adevărul; cel ce a băut vin spune ceea ce altminteri ar tăinui; *in vitro* (lat.) = în sticlă; se spune despre un

proces biochimic sau biofizic reprodus experimental, în afara organismului viu, în vase de laborator ; *ipso facto* (lat.) = prin faptul însuşi ; *lapsus calami* (lat.) = greşeală scăpată din condei ; *lapsus linguae* (lat.) = greşeală săvîrşită vorbind ; *mea culpa* (lat.) = din vina mea ; a-şi face *mea culpa* = a-şi recunoaşte o vină ; *mens sana in corpore sano* (lat.) = minte sănătoasă în corp sănătos ; *modus vivendi* (lat.) = mod de a trăi, de a convieţui ; *mot-à-mot* (franc.) = cuvînt cu cuvînt ; fără nici o schimbare ; *nec plus ultra* (lat.) = nimic peste ; complet ; desăvîrşit ; *ne varietur* (lat.) = de neschimbat ; *non multa, sed multum* (lat.) = nu multe, ci mult (adică substanţial, valoros) ; *princeps* (ediţie) = prima (ediţie) ; *ridendo castigat mores* (lat.) = rîzînd se îndreaptă moravurile ; *sancta simplicita* ! (lat.) = sfîntă simplitate ! ; *o tempora, o mores* ! (lat.) = o timpuri, o moravuri ! ; *passim* (lat.) = ici şi colo, în mai multe locuri ; *pater familias* (lat.) = tatăl, capul familiei ; *per pedes* (lat.) = cu picioarele, pe jos ; *persona grata* (lat.) = persoană plăcută, binevenită (*persona non-grata* e declarată o persoană străină — funcţionar al unei reprezentanţe diplomatice, gazetar etc. — care a comis un act ostil sau jignitor faţă de ţara în care se găseşte) ; *post-festum* (lat.) = după serbare, prea tîrziu ; *post-mortem* (lat.) = după moarte ; *pro domo* (lat.) = pentru sine însuşi ; *pro forma* (lat.) = de formă ; *pro patria* (lat.) = pentru patrie ; *quod erat demonstrandum* (lat.) = ceea ce era de demonstrat ; *rara avis* (lat.) = pasăre rară ; se spune despre ceva neobişnuit, despre o persoană care se arată rareori într-un cerc ; *remember* (engl.) [rimembə] = adu-ţi aminte ; *se non è vero, e ben trovato* (ital.) = chiar dacă nu e adevărat, e bine nimerit ; *sine die* (lat.) = fără a se fixa o zi ; la nesfîrşit ; *sine qua non* (lat.) = fără de care nu se poate ; *stante pede* (lat.) = fără a se mişca ; pe loc ; la repezeală ; *statu quo ante* (lat.) = în aceeaşi stare ca mai înainte ; *sui generis* (lat.) = în felul său, de un fel caracteristic ; *tabula rasa* (lat.) = şters cu buretele, ceva ce nu mai e luat în seamă ; *times is money* (engl.) [taimizmoni] = timpul e bani ; *tutti quanti* (ital.) = toţi de un fel, fără excepţie ; *utile dulci* (lat.) = folositorul cu plăcutul ; *vedi Napoli, e poi muori* (ital.) = să vezi Neapolul, şi apoi să mori ; *veni, vidi, vici* (lat.) = am venit, am văzut, am învins ; *verba volant, scripta manent* (lat.) = cele spuse zboară, cele scrise rămîn ; *volens, nolens* (lat.) = vrînd-nevrînd.

Folosirea acestor locuţiuni e cîteodată necesară, fiindcă ele au căpătat un sens specializat sau fiindcă permit exprimarea concisă, pregnantă, sugestivă a unei idei, pentru comunicarea căreia am avea nevoie, altminteri, de o lungă perifrază. Alteori, locuţiunile străine dau vorbirii un caracter livresc, nu întotdeauna potrivit. Se înţelege că trebuie să ne ferim şi în această privinţă de orice exces.

2.

Tot despre cuvinte, dar şi despre altele

Argoul, falsa şi adevărata „distincţie" a vorbirii

Privind plutele undiţelor, care săltau pe apa Someşului Mare, la marginea unui sat, nu departe de locul de baştină al lui George Coşbuc, ascultam cu încîntare graiul localnicilor, mai puţin tărăgănat prin lungirea vocalelor decît cel al făgărăşenilor, un grai plăcut şi pitoresc, în concordanţă cu frumuseţea naturii înconjurătoare. Înalte, suple, cu ii şi fote cusute în culori armonioase, purtînd pe cap pălării de pai cu boruri late şi cu calota înfăşurată în panglici stropite cu flori, numeroase femei treceau pe şosea spre tîrgul din Beclean, cu graţie de domniţe, aidoma eroinelor lui Coşbuc. Deşi mergeau repede, îşi păstrau ţinuta dreaptă, aproape solemnă, însă de o solemnitate plină de voioşie. Din mers, schimbau bineţe cu consătencele ce urcau spre fîneţe ca să adune cu grebla uşoară, de lemn, iarba înmiresmată. Vorbele lor aveau sonorităţi de vers şi de cîntec, ceea ce mi-a confirmat în chipul cel mai convingător faptul că „badea Gheorghe" Coşbuc nu şi-a „idilizat" satul, cînd a scris idilele. Cîteva fetiţe, înveşmîntate în acelaşi port ca şi mamele, s-au oprit un timp lîngă mine, ca să mă informeze: „Aici sînt poduţi mari şi umbrene", adică scobari şi mrene. Cum plutele mele nu dădeau nici un semn, fetiţele, purtînd nume de baladă — Anuţa, Minodora, Genoveva şi Saveta —, au început să vorbească, aproape în şoaptă, despre joaca lor. M-a uimit exprimarea aleasă, cu „acesta" şi „aceasta", pînă cînd una dintre ele s-a adresat alteia:

— E valabil tu, Savetă, dar dacă se mînie bunicuţa?

Vai, mi-am spus, cum s-a putut pripăşi aici această expresie a bulevardiştilor bucureşteni: „e valabil", folosită de unii stereotip pînă la obsesie? A devenit aşa de curentă această expresie, încît sigur că o cunoaşteţi, după cum cunoaşteţi şi altele, la fel de regretabile: „fenta e că...", „nu

ține", „te fac o plimbare (un cinema etc.)", „asta-i chestia", ca să nu mai pomenesc de oribilul „mișto". Elevi de școală, studenți, tineri de diverse profesiuni, uneori și oameni maturi recurg de-a dreptul cu plăcere la asemenea expresii. Denunț cu tristețe o asemenea deprindere, în care văd un adevărat atentat împotriva bunului-simț, împotriva vorbirii corecte și frumoase. Nu îngăduiți copiilor dumneavoastră să vorbească așa! Nu e o glumă! Fiindcă nu e numai urît. Cine se obișnuiește să spună: „e valabil", în loc de „e bine" și „e bun", „e perfect", „se poate", „sînt de acord", „primesc" și „accept", „admit", „e frumos", „e plăcut" etc., etc. face un pas mare spre șablonarea limbajului său, se complace în lenea de care am mai vorbit. Șablonul și vulgaritatea își dau mîna. Folosind formele vulgare, nu ne exprimăm mai exact, nici corect și nici... frumos.

Cu mulți ani în urmă, Alexandru Odobescu, prozator de o rară distincție, enumera printre „pericolele" care pîndesc vorbirea și scrisul „vulgaritățile sau creațiunile hibride ale graiului poporan și familiar, care adesea sînt și contrarii spiritului limbii naționale... lipsa de eleganță și de corecțiune [corectitudine] în alegerea cuvintelor..." Expresii ca: „nu ține!", „prea mișto" și altele sînt, într-adevăr, niște creațiuni hibride, contrare spiritului limbii noastre. Iar despre eleganță, nici să nu mai vorbim!

Foarte frecvente sînt și alte expresii, și necorecte, și urîte: „îi cauzează" (în fraze ca: „a suferit de hepatită și grăsimile îi cauzează"), „mă doare apendicita" etc. Corect: „grăsimile îi fac rău", „mă doare apendicele" (apendicita e boala!). Și, fiindcă sîntem în domeniul medicinei, să amintim și forma *a inerva*. Unii spun: „sînt inervat", „m-a inervat". Această formă există, ca și: *inervare* și *inervație*, dar toți acești termeni aparțin anatomiei și fiziologiei. *A inerva* (din franceză) înseamnează „asigurarea cu formații nervoase, de către un trunchi nervos, a unui organ sau țesut", iar *inervația* și *inervarea* sînt „ansamblul formațiilor nervoase periferice, care constituie aparatul nervos al unui țesut sau organ". În sens moral, forma corectă este *a enerva*. Deci: „cutare lucru mă enervează", „îmi face nervi", „sînt enervat", „cutare lucru e enervant".

Există unii tineri (și nu numai tineri) care cred că exprimarea trivială e un fel „bărbătesc" de a vorbi. Îi auzi, cu stupoare, pronunțînd apăsat, chiar în fața fetelor, cîte un cuvînt, altminteri neaoș, convinși că așa „fac impresie".

Intr-adevăr, fac impresie, dar o impresie proastă. Vocabularul unei limbi posedă și cuvinte pe care dicționarele de largă circulație se feresc, poate nemotivat, să le înregistreze. Nu întotdeauna aceste cuvinte sînt, în sine, triviale, însă devin cînd există intenția de a spune obscenități. O primă condiție pentru a obține o vorbire aleasă constă în evitarea expresiilor de argou, a expresiilor greșite și a trivialităților. O vorbire „aleasă“ nu înseamnează, în fond, altceva decît limba literară orală, întrucîtva mai liberă decît cea scrisă, dar în anumite limite.

Pentru a ne hotărî în alegerea unui cuvînt sau a altuia, să ne întrebăm: l-aș rosti sau l-aș scrie adresîndu-mă unei persoane pe care o respect? Vocabularul și politețea merg mînă în mînă. Iar politețea trebuie să fie haina noastră de toate zilele, nu una de gală, îmbrăcată doar la o ocazie oarecare. Este necesar să fim politicoși nu numai cu superiorii, ci și cu cei mai mici decît noi, chiar cu copiii. Asistăm uneori la penibile dialoguri iscate din nimic în autobuze, tramvaie, troleibuze. „— Ești chior?“ — se indignează un călător pe care altul, în înghesuială, l-a călcat pe picior. Urmarea nu mai e necesar s-o evoc. O cunoașteți. Ceri cuiva un obiect. Ți-l întinde cu un „Na!“ Intri într-un magazin și întrebi de un produs oarecare. „N-avem“ — sună răspunsul vînzătorului, care-și vede în continuare de alte treburi. Insiști, ceri lămuriri. Ești repezit: „Ți-am spus că n-avem!“ Un școlar are nevoie de ajutorul tatei în rezolvarea unei probleme. Tatăl, urmărind pe ecranul televizorului desfășurarea unui meci de fotbal, îi poruncește scurt: „Întinde-o!“ Și acest imperativ e foarte „corect“. Dar e corect din toate punctele de vedere, chiar și din cel al politeții? Evident că nu.

Primele cuvinte schimbate între doi oameni care nu se cunosc au, pentru fiecare dintre ei, valoarea unor cărți de vizită. Experiența ne arată că la politețe se răspunde cu politețe, la grosolănie, cu grosolănie. Nu e recomandabilă nici folosirea vocabularului familiar de la început, în orice împrejurare și față de oricine. Să precizăm însă, cum am făcut-o și în altă parte, că vorbirea aleasă nu e totuna cu exprimarea prețioasă, umflată, nefirească. Vorbește într-un mod neîngăduit cel ce se adresează taxatoarei din tramvai: „Zbiară la ăștia să se miște mai în față!“ Nu are de ce să se supere dacă i se va răspunde: „Zbiară dumneata și mișcă-te după

ei !“ Mai rar, dar se întîmplă ca vreun călător să cadă în extrema cealaltă, rostind o frază ca aceasta : „Fiţi amabilă, dacă nu vă deranjez, şi daţi-mi un bilet de 30 de bani“.

Vorbirea distinsă, în sensul bun al cuvîntului, nu e doar o chestiune de vocabular, fapt ce ne va obliga să mai revenim. Deşi reiese din paginile anterioare, să subliniem totuşi că această vorbire trebuie să tindă a ocoli şi regionalismele, ca şi excesul de neologisme.

„Alăturăm — spune Eminescu — observarea că limba, alegerea şi cursivitatea expresiunii în expunerea vorbită sau scrisă e un element esenţial, ba chiar un criteriu al culturii“. Ne vom îngădui să adăugăm că alegerea cuvîntului şi a expresiei reprezintă un criteriu al respectului reciproc şi al bunei-cuviinţe.

Pentru a alege cuvintele cele mai nimerite şi pentru a le folosi corect, trebuie să le cunoaştem înţelesul, ceea ce este, de asemenea, o problemă de cultură.

Dezlegarea cuvintelor încrucişate nu e doar un joc !

Un prieten pe care, silit de împrejurări, l-am lăsat să mă aştepte o oră întreagă pe o bancă în parcul Herăstrău m-a întîmpinat, spre surprinderea mea, zîmbind.

— Te-ai plictisit, i-am spus, te rog să mă ierţi.

— Nu m-am plictisit de loc, mi-a răspuns el. Eu nu mă plictisesc niciodată, chiar cînd sînt singur, fiindcă şi atunci mă bucur de tovărăşia unui om inteligent — eu însumi.

Acest răspuns cam fudul m-a făcut să surîd. Am întrebat :

— Şi, mă rog, despre ce lucruri inteligente ai stat de vorbă cu tine însuţi ?

— Am căutat să-mi amintesc numele vechi de străzi din Bucureşti, întrebîndu-mă ce înseamnează fiecare. Sînt convins că foarte mulţi, dacă nu cei mai mulţi bucureşteni care locuiesc în cartierul Ferentari sau circulă pe străzile Gabroveni, Cavafii Vechi, Manu Cavafu, Găitănari, Lipscani, nu ştiu ce înseamnează aceste denumiri, după cum nu ştiu ce sens au denumirile : Şelari, Mecet, Abagiilor, Clucerului, Darabani, Covaci, Filomela şi altele. Tu, probabil, ştii. Totuşi iată-le, în ordinea respectivă, şi, dacă am greşit pe undeva, îndreaptă-mă : soldaţi din pedestrimea uşoară, negustori de cuţite, cizmar sau negustor de încălţăminte, fabricanţi şi vînzători de găitane, negustori de articole de manufactură (aduse,

cîndva, de la Lipsca, adică din Leipzig), negustori de şei, în general de curelărie, moschee, fabricanţi şi vînzători de aba (stofă groasă), boier care se îngrijea de aprovizionarea cu alimente a curţii domneşti, ostaşi de gardă, fierari, privighetoare.

— N-ai făcut nici o greşeală, i-am spus prietenului meu. Te felicit pentru exactitatea tălmăcirilor. Exerciţiul cu care ţi-ai trecut în chip folositor timpul îmi aminteşte o anecdotă. O familie — mama, tata şi Georgică — vizita parcul zoologic... O ştii ? Nu ? Ascultă. Georgică, uimit de înfăţişarea unei feline enorme, l-a întrebat pe tatăl său : „Ce-i asta, tată ?" „Animal", i-a răspuns prompt părintele. În faţa unei cămile cu două cocoaşe, Georgică a întrebat din nou : „Dar asta ce-i ?" „Animal", i-a replicat tatăl. În dreptul cuştilor cu antilope, condori, caimani, tapiri, urangutani, aceeaşi întrebare şi acelaşi răspuns. Mama, socotind că băiatul îşi agasează tatăl, l-a smucit de mînă pe Georgică : „Mai bine cască ochii şi închide gura, că-l plictiseşti pe tăticu !" „Lasă-l, dragă, a răspuns tatăl, să mă-ntrebe, că de-aia am venit aici, să înveţe copilul !"

În loc să facă haz, prietenul meu a strîmbat din nas :

— O ştiam. Şi ai spus-o destul de prost.

Poate că o ştiaţi şi dumneavoastră. Dar iată de ce am spus-o. Dorinţa vie de a cunoaşte, trăsătură atît de caracteristică omului, are o strînsă legătură cu vocabularul lui. Cunoaşterea se concretizează în noţiuni, iar noţiunile se exprimă prin cuvinte. Ce folos că ştiu cum arată un obiect, un animal, o plantă, dar nu le cunosc numele. Şi invers, ce folos că nu-mi sînt străine cuvinte ca : *provă, cală, combină, buldozer* şi, chiar, *troscot, brînduşă, rezedă, potîrniche, biban*, dar, dacă m-ar întreba Georgică, nu i le-aş putea descrie în aşa fel, încît să înţeleagă concret despre ce este vorba. Rezeda e o plantă. Troscotul şi brînduşa sînt tot plante. Bibanul e un peşte, ca şi somnul şi anghila. A şti doar atît e însă prea puţin. Mi se pare că de multe ori ni s-ar putea întîmpla întocmai ca tatălui lui Georgică.

Molifțul, bradul, pinul sînt conifere, nu-i aşa ? Desigur. Dar vă rog să-mi spuneţi cum îl veţi recunoaşte pe fiecare în parte pe o coastă de munte sau în grădina botanică. Aici nu facem nici botanică, nici zoologie, nici astronomie... Dar vocabularul nostru e alcătuit din noţiuni — cît de elementare — de botanică, zoologie, astronomie, tehnică şi aşa mai departe. Să părăsim, pentru o clipă, ştiinţele şi să ne referim la

noţiunile cele mai familiare : *scaun, perete, ficat, unghie, prieten, inteligenţă, glumă*. Continuaţi seria şi încercaţi să definiţi cuvintele respective, nu aşa : „păi, scaun e pe care şed" sau „peretele e la casă", ci în aşa fel, încît să priceapă cineva care, să zicem, nu ştie limba română şi căruia nu-i puteţi arăta obiectul sau nu-i puteţi traduce cuvîntul cu corespondentul precis din limba lui. Nu-i aşa că întîmpinaţi oarecari greutăţi ? Pentru buna stăpînire a limbii materne, definirea exactă a cuvintelor este cît se poate de folositoare. Într-o convorbire inteligentă cu sine însuşi, ca prietenul pomenit mai sus, oricine poate da conţinut multor vorbe, altminteri goale. Ce e *strungul* ? Dar *laminorul* ? Nişte maşini industriale. Prea puţin ! Ce e *granitul* ? O piatră, o rocă. Prea puţin ! Sînt atîtea alte roci. Faceţi, la figurat, o plimbare, ori de cîte ori aveţi timp, prin diferitele domenii de activitate, prin natură şi precizaţi-vă sensul cuvintelor ! Nu e o ruşine să-ţi recunoşti neştiinţa, cîtă vreme te străduieşti să ţi-o înlături. A-ţi îmbogăţi vocabularul cu o sumedenie de cuvinte al căror înţeles exact nu-l cunoşti şi, deci, nu-l poţi defini, n-are nici un rost. Îţi va fi greu întotdeauna să foloseşti cuvintele goale de sens concret, asemănătoare clişeelor pe care nu s-a imprimat nimic. Iar dacă vei recurge totuşi la ele, se poate întîmpla să le dai un înţeles greşit, să numeşti un obiect cu numele altuia, să ţi se ceară un lucru şi să te grăbeşti a oferi altceva. Încurcătura e cîteodată comică, alteori penibilă ; în sfîrşit, poate avea şi consecinţe grave. Fireşte, nu putem şti totul. Dar nu mă refer aici la termenii tehnici speciali, nici la regionalismele de circulaţie restrînsă. Să recurgem la un exemplu, amintindu-ne o întîmplare povestită de Mihail Sadoveanu. Însoţit de un grup de ziarişti, marele nostru scriitor vizita o cooperativă agricolă de producţie. Vizitatorii ieşiră pe cîmp, şi unul dintre ziarişti, foarte tînăr şi cam ignorant, exclamă admirativ, arătînd cu mîna spre o tarla de un verde strălucitor în bătaia soarelui :

— Ce splendid porumb !

Vă închipuiţi mîhnirea marelui cunoscător al naturii şi al lumii : „porumbul" era... sfeclă !

Exerciţiul recomandat — definirea înţelesului cuvintelor — ne conduce spre un joc : cuvintele încrucişate. Întrebat odată ce părere are despre acest joc, poetul Demostene Botez, membru corespondent al Academiei Republicii Socialiste România, a răspuns că rebusismul „poate însemna, desigur, şi o contribuţie la dezvoltarea limbii. Dar cu o singură

condiţie. Şi numai într-o singură direcţie. Condiţia este ca acel care alcătuieşte careul să cunoască el bine limba, să nu-l încurce pe dezlegător cu vorbe păsăreşti, schimonosite, de argou. Iar direcţia nu poate fi decît îmbogăţirea fondului de cuvinte". Îmbogăţirea vocabularului fiecăruia dintre noi constituie însăşi tema paginilor de faţă. Jocul de cuvinte încrucişate propune definiţii, cîteodată hazlii, alteori figurate, ale cuvintelor. Nu ocoliţi asemenea jocuri! Obişnuiţi-vă, în general, cu „jocul" folositor cu vorbele şi practicaţi-l în ambele direcţii: de la înţeles (definiţie) la cuvînt şi de la cuvînt la sens.

Cînd o revistă de specialitate a organizat un „concurs de definiţii", poetul, dramaturgul şi romancierul Victor Eftimiu, membru al Academiei, a salutat cu satisfacţie iniţiativa, considerînd că „strădaniile participanţilor pot însemna o contribuţie la descoperirea de noi filoane ale posibilităţilor multiple pe care le posedă limba noastră". Un asemenea concurs de definiţii — continuă academicianul Victor Eftimiu — „este o metodă folositoare mlădierii graiului, îmbogăţirii şi înfrumuseţării lui".

Este foarte profitabilă deprinderea de a-ţi lămuri orice cuvînt auzit pentru prima dată, fie întrebînd pe cel care l-a rostit, fie căutîndu-l într-un dicţionar. Reţinerea, din orgoliu (de ce să par ignorant?), trebuie înfrîntă. Cineva spune că a trecut prin hală şi a cumpărat nişte *avat*. Avatul e un soi de peşte N-am văzut niciodată. Deci voi întreba: „— Mă rog, ce fel de peşte e avatul?" Sau alt exemplu. Vă amintiţi filmul *Caidul*, cu Fernandel. Cei care l-au văzut au înţeles că acest cuvînt curios denumeşte pe şeful unei bande de răufăcători. Totuşi parcă explicaţia nu mi se pare suficientă. Şi, într-adevăr, sensul din film aparţine unei expresii de argou. De fapt, *caidul* era, în statele musulmane din nordul Africii, guvernatorul unei provincii sau al unui oraş. În sfîrşit, cineva povesteşte că a văzut expus, alături de faimoasa balenă Goliat, şi *harponul* cu care a fost vînată. Cuvîntul nu vă e necunoscut. Dar să ne punem în situaţia cuiva care nu-l ştie. Acela nu trebuie să piardă ocazia. Să întrebe ce e *harponul*. Vor profita amîndoi: şi cel ce întreabă, şi cel ce descrie instrumentul.

Pentru precizarea şi fixarea înţelesului unui cuvînt, e bine, în general, uneori chiar necesar, să ştim de unde vine cuvîntul respectiv, să-i cunoaştem, cum spun filologii, etimologia. Termenul *telefon* a intrat în limba noastră din franceză (sau din

engleză), dar e compus din două cuvinte greceşti: *tele* (departe) şi *phone* (sunet, voce). *Telefon* însemnează, deci, la propriu: *vocea* (auzită) *departe*. Germanii spun: *Fernsprecher*, adică *vorbitor la depărtare* (la distanţă). Cunoscînd originea cuvîntului *telefon*, ne lămurim şi alte cuvinte în compunerea cărora intră cele două forme: *tele* şi *fon*. Iar aceste cuvinte sînt foarte numeroase: *telecomandă, telecomunicaţii, teleferic, telefotografie, teleghida, telegraf, teleimprima, telemetric, telescop, televiziune; fonograf, fonogramă, afon* etc., etc. Unele dintre aceste cuvinte au nevoie de lămuriri suplimentare, din pricina unei a doua forme străine care intră în compunerea lor. Să mai notăm, deci, că: *fer* (purtător; *aurifer* = purtător de aur); *graf* (care scrie); *metrie* (măsurătoare); *scop* (care cercetează; din grecescul *skopein* = a cerceta); *gramă* (literă). În treacăt fie spus, unele dintre aceste forme provin din greaca veche, altele din limba latină. Cunoscînd sensul lor, vom şti că: *telefericul* transportă (oamenii) la depărtare, *telemetria* se defineşte ca tehnica măsurătorilor la distanţă, *telescopul* e un aparat optic cu ajutorul căruia cercetăm depărtarea, *fonograma* înregistrează sunetele. După cum se vede, prin simpla cunoaştere a sensului celor două forme care intră în compunerea unor astfel de cuvinte obţinem definiţia noţiunii. Dacă elevii, studenţii şi cei ce urmează diferite cursuri de calificare ar fi convinşi de folosul unei atît de lesnicioase analize etimologice, ar înlătura în bună parte dificultăţile din calea memorizării. Aceasta, cu atît mai mult cu cît anumite forme se repetă în serii întregi de termeni ştiinţifici şi tehnici. Dacă ţii minte că *gon (gonia)* însemnează în greceşte „unghi", ţi-e mai uşor să faci cunoştinţă cu toată familia: *poligon, pentagon, hexagon, decagon, goniometrie* etc. În loc de memorizarea papagalicească a unei definiţii mai lungi: „hexagon se numeşte poligonul cu şase unghiuri", îi e mai la îndemînă oricui să reţină că *hexa (hex)* = şase; *penta* = cinci; *deca* = zece (decalitru, decametru etc.). Ce culoare are hematitul? Amintindu-mi alţi termeni — *hematii, hemoglobină* etc., în care *hema* = sînge — pot răspunde, fără teama că voi greşi, că *hematitul* e roşu. Ce este *aisbergul? Ais* = gheaţă; *berg* = munte. Cuvintele se definesc singure!

Căutarea originii unui cuvînt ne poate duce la sporirea cunoştinţelor noastre nu numai în materie de limbă. Prin cultură ne îmbogăţim vocabularul. Pornind de la vocabular, ne cultivăm. Auzim sau citim cuvinte şi expresii ca: *narci-*

sism (cutare înfumurat suferă de narcisism), *narcise* (flori), *odisee* (odiseea unor tineri care au trecut Atlanticul pe o plută), *filistinism* (o caracteristică a moralei burgheze), *erotic*, *cerber* (se spune despre un portar sau uşier care nu îngăduie lesne intrarea cuiva), *frumos ca un Adonis*, de o statură *herculeană*, *morfină*, *la calendele greceşti*. Sînt convins că nu ignoraţi sensul acestor cuvinte şi expresii. Aici, ele au numai rolul unor exemple. Dar chiar cine ştie înţelesul lor îşi poate reaminti o serie de cunoştinţe interesante, pornind de la ele. Cu atît mai mult vor profita cei ce nu-l ştiu sau îl cunosc cu aproximaţie. Cercetînd de unde provin, vor afla următoarele : *Narcis* era, în mitologia grecilor antici, fiul rîului Cephis ; privindu-şi chipul în apă, s-a îndrăgostit de el însuşi, a căzut în fundul fîntînii şi s-a înecat, după care a fost preschimbat în floarea ce-i poartă numele. *Narcisism* însemnează deci autoadmiraţie, atitudine ce i-a fost fatală şi frumosului tînăr din mitologie. *Odiseea* e numele celebrei epopei a lui Homer, al cărei erou, Ulise sau Odiseu, a rătăcit mulţi ani, trecînd prin numeroase peripeţii, pînă cînd a ajuns în regatul său, Itaca. *Odisee* se spune unei călătorii lungi, pline de aventuri. *Filistinii* au fost un vechi popor asiatic, mai întîi opresori ai izraeliţilor, apoi supuşi de aceştia. Textele evanghelice ni-i înfăţişează pe filistini ca pe nişte făţarnici. Cuvîntul *filistinism* se foloseşte astăzi pentru a califica atitudinea mic-burgheză în faţa vieţii, o atitudine ipocrită, mărginită şi dogmatică. *Erotic* se tălmăceşte prin *de dragoste* (poezie erotică) şi derivă din numele lui Eros, zeul dragostei la vechii greci. Tot în mitologia greacă, *Cerberul* era un cîine fantastic, cu trei capete, paznic la intrarea în infern. Tînăr de o rară frumuseţe, *Adonis*, de care se îndrăgostise Afrodita, a fost ucis de un mistreţ şi a ajuns în infern. La rugămintea zeiţei, a fost transformat în zeu. *Hercule* sau *Heracles*, semizeu, născut din dragostea lui Iupiter cu pămînteana Alcmena, a vădit, încă de pe cînd era prunc în leagăn, o forţă fizică uimitoare. *Morfina* e un preparat medicinal care calmează şi adoarme ; numele ei derivă de la *Morfeu*, zeul somnului la elini. Prin *calende*, romanii numeau prima zi din fiecare lună. Grecii vechi nu aveau calende ; de aceea expresia *la calendele greceşti* se traduce prin „niciodată". Chiar un cuvînt atît de obişnuit ca *furie*, despre care nici nu mai avem sentimentul că e un neologism, ne îndrumă spre un punct de pornire interesant. Noi am luat cuvîntul din limba franceză, unde provine din latină. La romani, *Furiile*, fiice ale *Terrei*

(zeița pămîntului), aveau însărcinarea de a pedepsi fărădelegile oamenilor. Trei la număr, sălășluiau în infern și aveau o înfățișare înspăimîntătoare : cu șerpi în plete, purtau într-o mînă o torță aprinsă, iar în cealaltă, un pumnal. E lesne de înțeles cum a evoluat sensul cuvîntului.

După această scurtă excursie în mitologia și istoria unor popoare vechi, să ne întoarcem la noi acasă. Cunoașterea etimologiilor ne conduce nu numai spre explicarea unor termeni tehnici, ci, așa cum de altfel s-a văzut, și spre lămurirea unor cuvinte din vorbirea zilnică. Vă veți gîndi în primul rînd la neologisme și aveți dreptate. Să luăm cîteva : *fermoar*, *a flamba*, *frapant*, *jardinieră*, *jurnal*. Cunoscînd cuvintele franceze de bază, le definim clar înțelesul : *fermer* (a închide), *flamme* (flacără), *frapper* (a bate ; deci, culoare *frapantă* = culoare bătătoare la ochi), *jardin* (grădină), *jour* (zi). Un alt cuvînt, tot atît de obișnuit, *glasvand*, provine din limba germană, unde *Glas* însemnează „sticlă", iar *Wand*, „perete". Dar toate acestea, veți spune, sînt cuvinte atît de frecvent întrebuințate, încît n-are rost să mai stăm de vorbă despre ele. Și totuși... Mai întîi, cum spuneam mai sus, acestea sînt doar niște exemple, pe care le puteți înlocui cu altele. Și apoi, se mai întîmplă cîteodată să auzi pe cineva spunînd : „a flambat acul seringii la flacără", „jurnal zilnic", „glasvand de sticlă", ceea ce este greșit. Prin tramvaie și autobuze, urechea îți este de multe ori zgîriată de cîte un imperativ „avansați înainte !" Dar cum se poate „avansa" altfel decît înainte ? Verbul francez *avancer*, pe care l-am împrumutat noi, este înrudit cu prepoziția și adverbul *avant* (înainte) și exprimă însăși ideea de înaintare. Noi mai spunem *avans* (cotă dintr-o sumă, luată înainte ; depășire a cuiva, în direcția unei ținte : „un avans de o sută de metri"), *avansare* (înaintare în grad). „A avansa înainte" este unul dintre cele mai supărătoare pleonasme. „Prefer mai bine" nu este cu nimic mai prejos. În franceză, *préférer* are înțelesul de „a prețui ceva, mai mult decît altceva" ; „a se decide în favoarea cuiva mai curînd decît în favoarea altcuiva". Acest înțeles reiese însă mai clar dacă ne gîndim la originea latină a cuvîntului. În latină, verbul *praefero (praeferre)* este format din prefixul *prae* (înainte) și *fero* (a purta). Pornind din limba latină, prin franceză, cuvîntul și-a păstrat în limba română sensul de „a pune înainte", „a da întîietate unui lucru sau unei persoane în raport cu altceva sau cu altcineva". „Copil *preferat*", „regim *preferențial*", „*preferință*", „*pre-*

ferabil" ne oferă destule repere, ca să nu mai greşim spunînd: „prefer mai bine".

Precizarea sensului unui cuvînt prin istoria acestuia ne duce adesea spre lucruri pline de pitoresc. Iată cîteva cuvinte mai vechi: *bucher, a buchisi, braşoavă, fleac* (şi: *flecar, a flecări, flecăreală*), *încruntat. cătrănit, coroiat, grangur, filfizon, bulgărie, boscar. Bucher* derivă din *buche* (literă) şi înseamnează, după cum ştiţi, un om care respectă un text, o dispoziţie în litera nu în spiritul ei, adică un dogmatic. *Bucher* e şi elevul „tocilar", care învaţă o lecţie textual, mecanic, fără a se strădui s-o înţeleagă. *A buchisi* se trage tot din *buche*. La început, s-a spus că *buchiseşte* celui care citea anevoie, literă cu literă, apoi sensul s-a extins, cuvîntul avînd acum şi înţelesul de „a migăli". *Braşoavă,* adică „palavră", „minciună", provine din numele oraşului de la poalele Tîmpei. Braşovenii n-au de ce să se supere. Strămoşii lor au fost negustori, care treceau munţii dincoace, aducînd cu chervanele (sau călătorind cu acele trăsuri mari numite *braşovence*) marfă de *braşovenie.* Ca orice neguţători, ei îşi lăudau marfa, ca să-i convingă pe cumpărători, pălăvrăgeau mult, exagerau, mai şi minţeau, adăugînd la recomandarea mărfii şi povestiri despre nemaipomenite păţanii din lungul lor drum, adică spuneau... *braşoave. Fleac* e un cuvînt de origine germană. În nemţeşte, *Fleck* are, între altele, sensul de „petic" în cizmărie. Şi noi spunem: „mi-am pus flecuri la pantofi" („a flecui"). Peticul e un lucru de nimic, un fleac! Cuvîntul românesc, extinzîndu-şi sensul, a dat naştere la o familie întreagă — substantivele: *flecar, flecăreală*; adjectivul: *flecar*; verbul: *a flecări.* Spunem despre un om că este *încruntat*, că *se încruntă*, atunci cînd îşi strînge sprîncenele, astfel încă face cute verticale între ele. Înrudirea verbului *a se încrunta* cu adjectivul *crunt* (crud, violent, înspăimîntător) este evidentă pentru oricine. Mai puţini ştiu că, în trecut, *crunt* nu se referea la o trăsătură morală, ci însemna ceva foarte concret, şi anume „mînjit cu sînge", „plin de sînge", sens derivat direct din latinul *cruentus* = însîngerat. Evoluţia sensului nu are nimic surprinzător. O faţă însîngerată este înspăimîntătoare şi, în acelaşi timp, schimonosită, nu numai de durere, ci şi de mînie, de dorinţă de răzbunare. Printr-o evoluţie asemănătoare, de la un sens propriu la unul figurat, s-a obţinut şi cuvîntul *cătrănit.* Un om necăjit, amărît se întunecă la faţă şi, totodată, „are inima neagră" de supărare, de parcă ar fi uns cu *catran, Coroiat* şi *grangur* ne duc spre lu-

mea păsărilor. Nasul *coroiat* seamănă cu ciocul încovoiat al unor păsări de pradă. O astfel de pasăre, un fel de șoim, e *coroiul*. Printr-o metaforă, de la numele păsării s-a format adjectivul *coroiat*. În popor, *grangur* se spunea mai-marilor din administrația țării (politicieni, prefecți etc.), jandarmilor și, în general, tuturor celor ce aveau o situație deosebită. Cuvîntul nu era lipsit de o notă de dispreț. Dar *grangurul* e o pasăre. Printre celelalte cîntărețe ale livezilor, grangurul atrage atenția prin mărime, prin coloritul contrastant galben-auriu și negru, prin fluieratul zgomotos. Așadar, el iese în evidență, ca și oamenii ce ocupau în societate o situație specială.

Mai ciudate sînt formarea și evoluția sensului unui cuvînt ca *filfizon*. În acest termen se combină o propoziție întreagă (și încă franceză !) : „*vive le son !*“ Propoziția este desprinsă dintr-un refren al cîntecului revoluționar francez *La Carmagnole : „Vive le son, vive le son du canon !“* = „Trăiască sunetul (bubuitul), trăiască sunetul tunului !“ Pe tinerii însuflețiți de idei revoluționare, boierimea reacționară de la noi i-a numit *filfizoni*, cuvînt rezultat din stîlcirea propoziției amintite. La început, *filfizon* era cam același lucru cu *bonjurist*, *pantalonar*, alte denumiri date de boierime tinerilor progresiști care-și făcuseră studiile la Paris, se salutau cu *bonjur* și purtau costum occidental, cu jachetă și pantaloni, în locul vechilor anterie orientale. Cuvîntul *filfizon* și-a păstrat sensul depreciativ : „fante, tînăr cu pretenții de eleganță și neserios“.

Cineva neavizat ar putea crede că *bulgăria* (grădina de zarzavat) își trage numele de la *bulgăr*, ceea ce nu e adevărat. Multă vreme, în grădinile de legume din cîmpia Dunării au lucrat bulgari, oameni foarte pricepuți în această treabă. De aceea se și spunea prin sate : „mă duc la bulgărie“ sau : „azi n-a trecut bulgarul cu zarzavaturi“, chiar dacă grădinarul nu era bulgar. În sfîrșit, *boscar*, *boscărie*, adică : „scamator“ (prestidigitator), „scamatorie“, provin dintr-un nume propriu : *Bosco*. „Faimosul mag“ italian Bosco a întreprins, în 1846, un turneu prin țările românești. Pe la începutul lui noiembrie era la Iași. *Albina românească*, publicația scoasă de Gheorghe Asachi, descria astfel, în limbajul pitoresc al gazetăriei de atunci, minunățiile executate de scamator : „...ni mărginim numai la paserea vie, ucisă de un foc, încărcată apoi de parter în un pistol cu iarbă de pușcă, fultuială (umplutură de cîlți) și apăsată tare cu varga de fier. Unul din

parter ținti pistolul spre vîrful spadei lui Bosco, unde, deodată, se văzu bătînd din aripi păsăruica înviată". Bosco a mai săvîrșit și alte isprăvi: arăta spectatorilor aceeași carte de joc, dar fiecare vedea pe ea altă „floare", le înfățișa același ceasornic, dar fiecare citea altă oră. Într-o vreme cînd spectacolele erau la noi adevărate evenimente, impresia a fost atît de puternică, încît limba noastră și-a format un cuvînt nou. Se pot cita și alte cuvinte comune derivate din nume proprii: *gambetă* (pălărie tare), de la numele omului politic francez Gambetta (1838—1882), *joben* (pălărie înaltă), de la numele unui pălărier, tot francez, din București, Jobin.

Poate că ne-am luat cu... vorba și am ajuns prea departe. Nu vom fi pierdut vremea în zadar dacă această pagină a deschis cuiva gustul să se intereseze de originea și evoluția sensului cuvintelor. Mai sus, vorbeam despre jocul de cuvinte încrucișate. S-ar putea închega, la reuniunile de tineret sau familiale, și un alt joc: „Ce înțeles are cutare cuvînt și de unde vine?" Îl propun aici amatorilor, oferindu-le și o sursă de informare: volumul *Cuvinte românești. O poveste a vorbelor*, de Sorin Stati (Editura Științifică, 1964).

Din exemplele date, s-a putut vedea că a cunoaște originea unui cuvînt nu e destul. Trebuie, în multe cazuri, să culegem informații și în legătură cu evoluția sensului. Căci, în primul rînd, sensul ne interesează. Cunoașterea exactă a înțelesului ne asigură întrebuințarea corectă a cuvintelor și ne ferește de pleonasme.

Pleonasmul constă în folosirea alăturată a două sau mai multe cuvinte care, fără a fi necesar, repetă aceeași idee. Cîteodată cel care săvîrșește o asemenea greșeală dorește să accentueze, să sublinieze ideea. El zice, de pildă: „în poartă ședea un moș bătrîn", întrucît i se pare că vorba *moș* nu exprimă suficient vîrsta foarte înaintată a celui ce ședea în poartă. Chiar într-un asemenea caz, pleonasmul nu poate fi admis. Ideea de bătrînețe e inclusă în cuvîntul *moș*, ea nu trebuie repetată. Sînt, firește, moși de șaptezeci de ani și moși de nouăzeci sau de o sută de ani. Dacă voim să precizăm că bătrînul nu era unul oarecare, ci... unul foarte bătrîn, avem la îndemînă numeroase posibilități: „un octogenar" („nonagenar"), „un om foarte bătrîn", „un moș de-o vîrstă patriarhală" („matusalemică"), „un bunic albit de ani" etc., etc. „O babă bătrînă", „nările nasului", „aleargă fuga", „o sferă rotundă" sînt alte cîteva exemple de pleonasme.

Pleonasmul vădeşte uneori doar neatenţie şi grabă, alteori poate fi semnul unor lacune de ordin cultural. „Hemoragie de sînge“, „antichitate veche“ sînt expresii pleonastice care provin din necunoaşterea sensului cuvintelor *hemoragie* „scurgere abundentă de sînge“ şi *antichitate* „vechime“. Cine spune: „a completat întreg tabloul“ uită, sau nu ştie, că participiul *completat* (şi adjectivul *complet*) însemnează „deplin, plin, întreg, împlinit“. Un pleonasm obişnuit pe afişele unor trupe de teatru de altădată, dar care mai apare cîteodată şi astăzi, este : „În fiecare seară *debutează* actorul X“. Corect, trebuie spus : „joacă“, „apare“, deoarece *a debuta* (din francezul *débuter*) are înţelesul de „a apărea pentru prima dată pe scenă“ (în general, de „a începe o carieră“, „a fi la începutul unei activităţi“). Ca atare, e greşit a vorbi despre „un debutant începător“ sau despre „debutul“ unui actor cu experienţă. Cu înţelesul de a apărea pentru prima dată pe o altă scenă decît aceea pe care a jucat pînă atunci, un asemenea actor îşi poate „face debutul“ : „Debutul baritonului Nicolae Herlea la «Scala» din Milano s-a produs în 1964“.

Poezia de fiecare zi a limbii noastre

Am spus în mai multe rînduri că limba română e plastică. Această însuşire se vădeşte şi în marele număr de expresii caracteristice, care nu se pot traduce în altă limbă cuvînt cu cuvînt, ci numai ca înţeles. Iată cîteva dintre cele mai uzuale : *a freca cuiva ridichea ; a freca lună ; a umbla cu capul în nori ; a munci pe brînci ; alb colilie ; a tăcea chitic ; s-a dus pe copcă ; a dat ortul popii ; are glagore ; a lega fedeleş ; se crede breaz ; ori laie, ori bălaie ; a merge cu jalba în proţap ; s-a dus pe apa Sîmbetei*. Dacă veţi întreba pe cineva dintre ai casei sau dintre tovarăşii de muncă, vă va răspunde fără a sta mult pe gînduri că aceste expresii însemnează : a certa ; a lustrui ; a fi rupt de realităţi ; a munci foarte mult ; alb de tot ; a nu scoate o vorbă ; s-a pierdut sau a păţit-o ; a murit ; are minte ; a lega strîns de tot ; se crede mai ceva decît alţii ; ori aşa, ori altfel ; a cere insistent un drept sau a veni cu o reclamaţie ; a pierit, s-a pierdut pentru totdeauna. Cereţi celui întrebat să explice de unde provine înţelesul expresiei, aşa cum ar face-o pentru cineva care nu cunoaşte limba română. De data aceasta va fi mai greu să primiţi răspunsuri rapide şi corecte. Exerciţiul merită să fie

făcut și ne duce la rezultate cel puțin tot atît de interesante ca și lămurirea sensului exact al cuvintelor. Uneori, lucrurile sînt foarte clare. *Ridiche* se spune, în glumă, capului. A freca pe cineva pe cap e totuna cu *a-i trage un perdaf* sau *a-l săpuni. A freca lună* se tălmăcește prin : „a freca un obiect pînă cînd strălucește ca luna". Alteori, expresii al căror înțeles e binecunoscut cuprind cuvinte vechi sau de circulație restrînsă, aluzii livrești sau istorice pe care le ignorăm. *A munci pe brînci* recheamă în mintea noastră și alte expresii : *a munci pînă dă în brînci, a merge în brînci, a se tîrî în (pe) brînci. Brîncă*, de la lat. *branca*, se folosește și astăzi în unele regiuni cu sensul de „mînă". De altfel, avem și expresia *a da brînci (a îmbrînci)*, adică a face cuiva vînt cu mîinile. Cunoscînd toate acestea, expresiile își dezvăluie încă mai clar și mai sugestiv semnificația. Să tălmăcim și celelalte expresii înșirate mai sus. *Colilia* e o plantă erbacee, ale cărei semințe sînt împodobite cu niște peri lungi și albi ca un puf. În unele case de la țară găsești ramuri de colilie păstrate în oale de flori. *Chitic* se numește un pește foarte mic, care nu numai că tace ca... peștele, dar, fiind de proporții așa de reduse, nu-și trădează prin nici un zgomot prezența. Se mai spune : *a tăcea ca peștele*. Crapul și alți pești mai mari pot fi totuși auziți, cînd își fac drum printre trestii sau cînd sar plescăind puternic. Chiticul, despre care poporul nostru zice : *c-un chitic, tot nimic*, era cel mai potrivit pentru a denumi tăcerea absolută. Tăiată în gheață, *copca* devine o adevărată capcană periculoasă, din cauza alunecușului și a greutății, dacă nu chiar a imposibilității de a mai ieși din ea. *Ortul*, a patra parte dintr-un leu vechi, se plătea preotului la înmormîntări. Alții dădeau, de fapt, ortul pentru răposat, însă expresia s-a aplicat acestuia. Expresiile : *are* (sau : *nu are*) *glagore (glagole), om cu glagore* ne duc, ca și *buche*, spre alfabetul chirilic în care *glagolŭ* era denumirea literei g. Pe vremuri, cei ce nu se poticneau la *az, buche* și ajungeau pînă la *glagolŭ*, adică citeau, erau socotiți oameni cu carte, deci cu mai multă minte decît alții. *Fedeleșul* e un butoiaș și, ca orice vas din doage de lemn, trebuie foarte bine legat în cercuri, după cum și *cobza* trebuie strîns încheiată și strunită. De aceea, *a lega fedeleș* și *a lega cobză* sînt identice ca sens. *Breaz* denumește în regnul animal ceva foarte concret : un cal, o oaie cu pată albă pe frunte sau cu o dungă albă pe bot. Un asemenea animal se deosebește de celelalte, iese în evidență. Cînd spunem despre un om că „se crede breaz", îl denunțăm că e înfumu-

rat, socotindu-se mai „grozav“ decît alții, ca un ins *cu stea în frunte.* Animalul breaz e cunoscut de tot satul. De aceea, se zice despre un om care și-a cîștigat faimă, mai ales prin însușiri și purtări reprobabile: *e cunoscut ca un cal breaz.* Cuvînt cu cuvînt, expresiile *ori laie, ori bălaie* și *nici laie, nici bălaie* se tălmăcesc astfel: *ori neagră, ori albă; nici neagră, nici albă,* căci *laie* („Mioriță laie...“) înseamnează „neagră“, iar *bălaie,* „albă“. Așa cum ați putut vedea într-o secvență din filmul *Tudor,* cînd sătenii obijduiți de boierii hrăpăreți se hotărau să se plîngă domnitorului, ieșeau în calea acestuia sau se duceau la curtea domnească, purtînd o prăjină lungă (un prоțap), în vîrful căreia legau jalba. În felul acesta atrăgeau atenția voievodului. De cele mai multe ori, jalba nu numai că nu era luată în seamă, dar jălbarii sufereau sancțiuni grele, ca niște răzvrătiți. *A merge cu jalba-n proțap* a ajuns astfel să denumească o acțiune nu prea de laudă. Jălbarii mai obișnuiau să-și aprindă deasupra capului o rogojină sau un mănunchi de paie. *A-și aprinde paie-n cap* a căpătat înțelesul de „a-și atrage o neplăcere“, „a provoca mînia cuiva“. Spre timpuri de demult ne întoarce și expresia: *s-a dus pe apa Sîmbetei.* Într-o veche legendă, *apa Sîmbetei* înconjură ostrovul blajinilor, un neam fantastic de oameni; e, deci, o apă de pe tărîmul celălalt. Tot ceea ce se duce pe apă e pierdut, cu atît mai mult ceea ce se duce pe apa Sîmbetei. Expresia *mărul discordiei,* mai recentă în limba noastră, dar foarte răspîndită, își are originea într-o veche legendă grecească. *Discordia,* fiică a Nopții, izgonită din cer de Zeus și mînioasă că nu fusese poftită la o nuntă, azvîrli în sala ospățului un măr destinat „celei mai frumoase“. Acest *măr al Discordiei* iscă o ceartă violentă între zeițele Hera, Atena și Afrodita, fiecare considerînd-se îndreptățită să primească darul. De aici, sensul curent al expresiei. Poruncindu-i-se să hotărască el, tînărul prinț troian Paris a dat mărul Afroditei.

Există atît de multe expresii idiomatice în limba noastră, încît s-ar putea alcătui un volum impunător, un fel de dicționar, în care să se dea nu numai înțelesul, ci și explicația constituirii lor. O bună parte dintre aceste expresii au o deosebită valoare plastică și sugestivă, fiind niște concentrate de poezie, figuri poetice, mai ales metafore. De pildă: *umblă cu capul în nori.* Pe o coastă de munte, învăluită de scamele norilor, omul nu vede unde calcă, se poate împiedica, poate cădea. Cu un asemenea ins rătăcit a fost comparat omul

neatent, cel care nu are simţul realităţii, care se înstrăinează de lumea înconjurătoare. Comparaţia, pornind de la un fapt concret, a devenit apoi metaforă, pentru a caracteriza o trăsătură sufletească. S-ar putea da şi altă explicaţie: mintea visătorului se rupe de cele înconjurătoare, apropiate şi se înalţă aşa de sus, încît ajunge în nori.

În *Povestea vorbei*, Anton Pann a adunat multe astfel de expresii, printre zicători şi proverbe, cu care de altfel se şi înrudesc. Mult mai tîrziu, Coşbuc a cules şi explicat cu pricepere şi ingeniozitate numeroase vorbe cu tîlc, de felul acelora despre care Alecsandri, Delavrancea şi alţi clasici ai noştri au scris pagini pline de admiraţie. Capacitatea poporului nostru de a sensibiliza idei în imagini plastice a făurit într-adevăr un tezaur de minunate mijloace de expresie, de care putem fi mîndri, pe care e bine să le cunoaştem şi să le folosim. Deci să ni le amintim şi să încercăm a le explica, pentru a le descoperi, ca şi cuvintelor, miezul.

Atenţie şi la pronunţarea corectă a cuvintelor!

Cu manualul *Învăţaţi limba franceză fără profesor* pe masa de alături, cineva şedea în faţa oglinzii şi-şi modula buzele, rotunjindu-le, ţuguindu-le ca să obţină o pronunţare perfectă a lui *u (ü)* şi *e (ö)*. Exerciţiul evolua mulţumitor. Cînd sîrguinciosul elev autodidact a trecut la pronunţarea unor sunete din limba engleză, lucrurile s-au arătat a fi mai dificile. Întorcîndu-se spre mine, omul mi-a spus:

— Greu! Îi invidiez pe străinii care învaţă limba română. Limba noastră nu obligă la o asemenea gimnastică a gurii.

— Dacă îi vei întreba pe ei, am răspuns, nu vor fi întru totul de acord cu tine. Sunetele *ă*, *î*, *ţ*, *ge*, *ce*, diftongii *oa*, *eu* li se par la fel de greu de pronunţat, cum considerăm noi englezescul *the* sau germanul *er*, în *der Vater* (tatăl), care nu e nici *er*, nici *ăr*.

Pornind de aici, discuţia noastră s-a prelungit în jurul pronunţării cuvintelor româneşti nu de către străini, ci de noi înşine. Pentru acea zi, manualul *Învăţaţi limba engleză fără profesor* a rămas părăsit, lîngă peria şi pieptenele de pe toaleta cu oglindă ovală, ai cărei fabricanţi nu s-au gîndit probabil că mobila aceasta, altar al cochetăriei, va deveni auxiliar didactic în învăţarea limbilor străine...

— Cum, a protestat interlocutorul meu, există oare o problemă a pronunţării cuvintelor româneşti de către români?

Ca să-i dovedesc că există o asemenea problemă, i-am povestit o altă păţanie din prima zi a sosirii mele în comuna făgărăşeană Voila. Intrînd în odaia ce mi se pusese la dispoziţie, tocmai mă pregăteam să-mi scot lucrurile din geamantan, cînd gazda îmi bătu la uşă. Voia să ia din cameră nişte chei. Am întrebat-o:

— Ai nevoie de ele chiar acum?

— Nu, mi-a răspuns, dar o să vă încurce.

— Cum să mă-ncurce? m-am mirat eu.

— Păi sînt multe, a precizat femeia. Am să le duc în odaia de jos.

De-a dreptul uimit că într-o cameră pot fi atît de multe chei încît să n-am loc de ele, am încuviinţat. Transportul cheilor — braţe întregi — a durat vreo jumătate de oră, fiindcă respectivele *chei* nu erau altceva decît... piei, blăniţe, pielcele de miel.

Păţania aceasta pune în lumină unul din aspectele problemei pronunţării cuvintelor în limba română. Pronunţia regională ne poate juca feste, de multe ori. *Chei* mai poate fi în alte regiuni şi o formă verbală: *piei*! (imperativul lui *a pieri*). Folosirea limbii literare ne obligă şi la evitarea pronunţiilor regionale. Iată cîteva astfel de pronunţii, cu indicarea, în paranteză, a formelor corecte literare: *săte* (sete), *ţăl* (ţel), *zăce* (zece), *zîce* (zice), *mîne* (mîine), *mîni* (mîini), *sară* (seară), *samă* (seamă), *dă* (de), *pă* (pe), *dîn* (din), *pîn* (prin), *cătră* (către), *a mè* (a mea), *a avè* (a avea), *băiet* (băiat), *mîngîiet* (mîngîiat), *ghiet* (biet), *ghiban* (biban), *hierbe* (fierbe), *hreamăt* (freamăt), *gioc* (joc), *jeme* (geme), *nică* (mică), *mniere* (miere) etc., etc., etc.

Există şi unele forme întrebuinţate pe o arie largă, chiar şi în limba literară, pronunţate adesea greşit: *chincit* (în loc de: cinchit), *sulfeca* (sufleca) etc. Numeroase greşeli apar mai ales în pronunţarea neologismelor. Din ce în ce mai puţină lume spune: *bulentin*, *indentitate*, *indentic*, *tranversa* etc., forme necorecte, în care se vîră un *n* parazitar. Formele franceze: *bulletin*, *identité*, *identique*, *traverser* ne oferă argumentul hotărîtor pentru îndepărtarea acestui parazit. Sînt şi alte cuvinte, a căror pronunţare greşită apare în cercuri destul de largi: *filigram*, *branconaj*, *femenin*. Primul cuvînt provine din franceză: *filigrane*, unde a pătruns din italiană. Ca şi la lămurirea sensului, urmărirea formelor originare ne este de

folos şi aici. Vom spune aşadar: *filigran*. Al doilea cuvînt îşi are originea tot în franceză: *braconage*, unde a fost format din numele unei rase de cîini de vînătoare: *braque*, un soi de prepelicar, preţuit şi de vînătorii noştri, care-i spun *brac*. Pronunţarea corectă a cuvîntului este *braconaj*. Cazul lui *femenin* — corect *feminin* — ne arată încă o dată cît de interesantă şi plină de surprize e istoria cuvintelor. Cei care spun *femenin* îşi închipuie, poate, că adjectivul acesta are la bază substantivul *femeie*. Părere greşită! *Femeie*, cuvînt vechi în limba noastră, derivă din latinul *familia*, cu acelaşi înţeles ca şi în limba română. Cum s-a transformat, din punct de vedere fonetic, adică al sunetelor, *familia* în *femeie* e lesne de înţeles. Aici nu intrăm în asemenea amănunte. Gîndiţi-vă numai că a dispărut consoana *l* (ca, de exemplu, în *leporem* = *iepure*) şi că şi astăzi, în unele regiuni, se zice: *fămeie*. Nu e greu de înţeles nici evoluţia sensului: *familia* se întemeiază de un bărbat ce se însoţeşte cu o *femeie*; femeia, spre deosebire de *fată*, e o persoană de sex feminin căsătorită; *femeia mea* este totuna cu: *soţia mea*. Din substantivul *femeie*, limba română a format adjectivul: *femeiesc* (*femeiască*) şi adverbul: *femeieşte*. Cît priveşte adjectivul *feminin*, el e împrumutat din franceză. Termenul francez *féminin* provine din latinescul *femininus*. *Femeiesc* şi *feminin* sînt sinonime, dar au altă origine şi altă istorie. Vom spune deci *feminin* şi *feminist*, *feministă*, *feminitate*. Fiindcă a venit vorba despre *familie*, să amintim şi formele: *familiar* şi *familial*, pe care unii le încurcă, spunînd: *obligaţii familiare* şi *cutare lucru îmi e foarte familial*. Amîndouă construcţiile sînt greşite, fiindcă *familiar* înseamnă „binecunoscut, obişnuit" (de asemenea: „simplu, fără pretenţii"), iar *familial*, „care aparţine familiei", privitor la familie. Deci noi avem obligaţii *familiale* (faţă de familie), ne simţim bine în cercul *familial* (între ai noştri, în familie), dar un peisaj binecunoscut ne devine *familiar*, cu ai noştri vorbim într-un limbaj *familiar*. Adjectivul şi adverbul *familiar* au o... familie numeroasă: *a se familiariza*, *familiarism*, *familiarizare*, *familiaritate*. Confuzii apar şi în întrebuinţarea formelor *original* şi *originar*. E greşit să spunem că sîntem *originali* din Bucureşti. Din Bucureşti nu putem fi decît *originari*, Capitala fiind oraşul nostru de origine. Un om *original* din Bucureşti e un om care se deosebeşte de ceilalţi prin felul său de a fi, prin purtările sale „originale". Un paralelism asemănător prezintă şi formele: *literar* şi *literal*. Prima se referă la literatură (operă

literară), a doua, la literă (interpretare literală). O traducere poate fi *literară*, cînd are valoare artistică, şi *literală*, cînd a fost făcută literă cu literă *(ad litteram)*, respectîndu-se întocmai textul. Interpretarea *literală* a unei legi ţine seamă de litera, nu de spiritul legii. *Temporal* şi *temporar* au, de asemenea, sensuri diferite. *Temporal** = care arată timpul, privitor la timp; *temporar* = provizoriu; care nu durează decît un timp oarecare, vremelnic. O propoziţie poate fi *temporală* (arată timpul); o plecare din localitate, o detaşare, *temporară*. Iată cum simpla schimbare a unui sunet modifică înţelesul cuvintelor. Cine zice că a stat, călătorind pe mare, pe *corveta* unui vas sau că vasul pe care a fost era o *covertă* a pronunţat cuvintele de-a-ndoaselea. Puntea vasului se numeşte *covertă*; *corveta* e o mică navă de război.

Concluzia că, pentru a ne corecta pronunţia, trebuie să ne ducem neapărat la forma originară nu e general valabilă. Nu se poate stabili o regulă. În cazurile citate mai sus, etimologia ne indică pronunţarea. La fel, de exemplu, şi în cazul numelui acelei delicioase prăjituri triunghiulare, cu foi subţiri şi umplutură de nuci, muiate în sirop, căreia unii îi spun *tricorn* (cu trei coarne), cînd, în realitate, ea se numeşte *trigon* (cu trei unghiuri), cuvînt grecesc. Cuvîntul e compus din prefixul *tri* şi *gon* „unghi". Alteori, a pronunţa ca în limba de origine înseamnă a ţine cu tot dinadinsul să te arăţi savant. Aşa, de pildă, unii spun: *claun*, fiindcă ştiu că acest cuvînt îşi are originea în limba engleză, unde e pronunţat cam aşa *(claun)* şi scris *clown*. (Noi l-am împrumutat din limba franceză, unde e ortografiat la fel: *clown* şi pronunţat: *clun*.) Dar aceşti simpatici, adesea talentaţi şi cu mult haz, cîteodată geniali măscărici de circ sînt apariţii foarte familiare pe la bîlciuri, iar spectatorii, aparţinînd maselor populare celor mai largi, le-au spus *clovni*. Să notăm, în treacăt, că uzul general poate impune într-o limbă chiar o formă greşită. Greşeala, consolidată prin trecerea timpului şi prin extinderea ei, se încadrează în regulă. A o „corecta" nu are nici un sens. Nici din această constatare nu trebuie să conchidem că e bine să manifestăm o atitudine pasivă şi să ne lăsăm duşi la vale de curentul erorilor. E corect să spunem: *complet* (nu: *complect*), *curaj* (nu: *coraj*), *blö* (nu: *bleu*, cum scriem, nici: *blio*), *corupţie* (şi nu: *conrupţie*) etc. Ne vom feri, deci, atît de

* *Temporal* mai are şi sensul de *os al tîmplei*, dar în cazul acesta avem a face cu alt cuvînt.

pronunţii savante, cît şi de rostiri ce dovedesc lipsă de cultură. În limba franceză *bureau* se pronunţă *büro* (biuro), *punaise* — *pünez*, noi însă rostim *birou* şi *piuneză*. Pe de altă parte, e foarte urît a spune *pauperitate*, *odicolon*, chiar şi *ţiment* sau *ţement*. Corect : *paupertate*, *apă de colonie* (franc. *eau de Cologne*, adică : apă, lichid parfumat fabricat, la început, în oraşul german Köln = Colonia), *ciment*. Pentru a sublinia lipsa de cultură a multora dintre personajele sale (nu : *personagii*, după cum nici *pasagii*, ci *pasaje*), Caragiale le-a pus să rostească numeroase cuvinte stîlcite, cum le şi rosteau în realitate categoriile respective de oameni : *cătindat* (candidat), *dipotat* (deputat), *apropitar* (proprietar), *andrisant* (adresant), *ostroment* (instrument), *bagabont* (vagabond), *firurg* (chirurg), *vitrion* (vitriol), *asenţie* (esenţă), *grandirop* (garderob), *cremenal* (criminal = puşcărie) etc., etc.

Sînt, în limba română, unele cuvinte cu forme duble. Înşirăm cîteva, subliniind forma literară, pe care o recomandăm : *bergamotă* = pergamută ; *beteală* = peteală ; *blacheu* = placheu etc., etc.

În pronunţarea cuvintelor, accentul are o însemnătate mai mare decît se crede îndeobşte. Mutarea accentului poate duce la schimbarea sensului : *bugét* (în contabilitate) e una, iar *búget (búged)* e altceva (puhav, buhăit) ; *boi* are înţelesul de „trup, statură“ (la fel se accentuează pluralul substantivului *bou*) ; *boí* = vopsi ; (a) *notá* = a face, a lua note ; *nóta* = semn muzical ; *acéle* = pronumele demonstrativ *aceea*, la plural ; *ácele* = pluralul substantivului *ac* ; *certă* = perfectul simplu al verbului *a certa* ; *cértă* = adjectiv, cu sensul de „sigură“. Accentul de intonaţie marchează şi diferenţa dintre forme gramaticale. *Sări* e imperativul, *sărí*, perfectul simplu al verbului *a sări*.

Cei care spun *cerére* (petiţie), în loc de *cérere*, uită că acest substantiv derivă din *a cere*, verb de conjugarea a treia, cu infinitivul lung : *cérere*. Ezitări apar şi în accentuarea unor cuvinte ca : *butélie* (butelíe), *cadúc* (cáduc), *caractér* (carácter). Pronunţia din paranteză e necorectă.

Ca şi în alte chestiuni, nu am putut da aici decît cîteva exemple, din care să reiasă că nu putem fi indiferenţi faţă de pronunţarea cuvintelor. Cînd avem îndoieli asupra unei forme, *Îndreptarul ortografic, ortoepic şi de punctuaţie* al Academiei ne stă la îndemînă. De altfel, în oricare dicţionar al limbii române (*Dicţionarul limbii române literare contemporane*, *Dicţionarul limbii române moderne*, *Dicţionar*

enciclopedic român), cuvintele nu numai că apar în forma lor corectă, dar poartă pe vocala accentuată semnul pe care în scrierea obişnuită nu-l punem.

Nu putem sfîrşi această pagină, fără a menţiona şi pronunţarea numelor proprii străine. Intensele schimburi culturale, numeroasele traduceri din literatura universală care apar astăzi, preocupările de politică externă ale fiecăruia dintre noi, atît de vii datorită atitudinii şi activităţii noastre de cetăţeni ai unui stat socialist, ne pun adesea în situaţia de a pronunţa numele unor personalităţi marcante din lumea întreagă, ale unor eroi literari, actori de cinema, sportivi, oraşe etc. Să nu ne justificăm: „nu pot să ştiu toate limbile pămîntului ca să pronunţ corect atîtea nume". Obligaţia pronunţării corecte nu ne priveşte, nici în acest caz, numai pe noi — facem impresie bună sau rea; vorbim ca nişte oameni culţi sau nu —, ci îi priveşte şi pe cei din jurul nostru. Pronunţînd greşit un nume străin, popularizăm o greşeală; pronunţîndu-l corect, îi ajutăm şi pe alţii. Şi-atunci, ce-i de făcut? La posturile noastre de radio şi de televiziune, se acordă mare atenţie pronunţării corecte a numelor străine. Cu un mic efort, repetînd de cîteva ori pentru noi înşine forma auzită, ne-o însuşim. Iată doar cîteva exemple de nume străine însoţite de pronunţarea lor: *Byron* [bairən], *Bruxelles* [briusel], *Cervantes* [servantes], *Gigli* [gili]. *Dicţionarul enciclopedic*, din care au apărut primele trei volume, ne oferă de asemenea un ajutor preţios în această privinţă. La nevoie, să nu ne sfiim a întreba pe alţii, care ştiu.

3.

Deprinderea de a exprima corect şi sugestiv ceea ce ai de spus

Gramatica nu admite indulgenţe!

— Aveţi măsline? îl întreb pe vînzătorul de la „Alimentara".

— Este! îmi răspunde el şi surîde semnificativ.

Înţeleg că tînărul vînzător, îmbrăcat într-un halat alb, imaculat şi apretat, desigur absolvent al unei şcoli profesionale de specialitate, face o aluzie glumeaţă la modul de a vorbi al băcanilor de altădată.

Ştiinţa de carte, devenită astăzi bun obştesc, micşorează de la o zi la alta aria greşelilor gramaticale. Cu atît mai mult lupta trebuie dusă mai departe. O gramatică a limbii române, dacă nu cea mare (în două volume), scoasă de Academia Republicii Populare Române, cel puţin una mai modestă — manualul pentru şcoala de opt ani —, păstrată alături de dicţionar, ne oferă o armă eficace în această luptă. Cu voia dumneavoastră, vom trece totuşi în revistă cîteva probleme, unele de amănunt, privind ştiinţa vorbirii şi scrierii corecte.

De altfel, problemele de gramatică ne-au preocupat şi în alte părţi ale expunerii noastre. Aici ne vom referi la cîteva chestiuni de morfologie (modificarea formei cuvintelor) şi de sintaxă (studiul propoziţiei şi al frazei) spre care ne îndreaptă atenţia unele greşeli destul de frecvente. O observaţie de ordin general: întrucît forma cea mai îngrijită a limbii este limba literară, gramatica, fără a neglija formele şi construcţiile populare, are în vedere limba literară, din studiul căreia îşi extrage normele. A vorbi şi a scrie corect, gramatical româneşte e totuna cu a folosi bine limba literară. Un vechi dicton, extras din opera poetului latin Horaţiu *, spune:

* *Quintus Horatius Flaccus* (65—8 î.e.n.) — celebru poet latin, autor al *Artei poetice* şi al unui mare număr de ode, epistole şi satire.

„Grammatici certant", adică gramaticii, filologii discută, polemizează. Ciocnirea de opinii asigură progresul științelor. Specialiștii au chiar datoria să-și susțină părerea și să-și combată colegii, dacă au argumente. Cînd însă, după dezbateri, s-a stabilit o regulă, aceasta trebuie respectată de toată lumea. În ceea ce ne privește, nu putem introduce inovații gramaticale. Normele gramaticale sînt obligatorii. Gramatica nu admite indulgențe ! Cine nu vorbește și nu scrie corect, adică *gramatical*, riscă să-și micșoreze, cîteodată chiar să anuleze, posibilitatea de înțelegere cu semenii săi. Limba e un mijloc de comunicare între oameni, ea a apărut și a progresat în legătură indisolubilă cu gîndirea. În procesul muncii, oamenii și-au dezvoltat gîndirea și, totodată, acest „înveliș material" al gîndirii, care e limba. Nu numai cînd vorbim și cînd scriem, ci și cînd gîndim, recurgem la cuvinte îmbinate în propoziții și fraze. Despre ceea ce nu știm, sau nu știm bine, nu putem nici vorbi, nici scrie. Bîlbîiala confuză, alcătuită din fraze greșite, neterminate, a unui școlar leneș constituie un semn sigur al neștiinței. Cine „cunoaște problema" îndeplinește prima condiție pentru a se exprima cursiv și corect. A vorbi „logic" și corect înseamnă a gîndi la fel, și invers.

Limba trebuie privită în unitatea ei, în cadrul căreia vocabularul și gramatica sînt legate între ele. Cine, de exemplu, cunoaște cîteva mii de cuvinte franceze, nu și gramatica franceză (declinarea, conjugarea, construcția frazelor etc., etc.), nu poate „comunica" nimic în această limbă, prin simpla alăturare a cuvintelor în forma lor din dicționar. „Funcțiunea de comunicare a limbii nu se realizează decît prin îmbinarea cuvintelor în propoziții și fraze sau cel puțin prin transformarea unor cuvinte în propoziții cu ajutorul intonației predicative. Elementele vocabularului sînt deci îmbinate între ele datorită gramaticii" *.

Iată de ce trebuie să cunoaștem și să aplicăm toate regulile gramaticii.

Cîte ceva din morfologie...

În legătură cu substantivele, e bine de amintit că există nume care au o singură formă pentru ambele sexe, fie masculină (*uliu, elefant, liliac, fluture, greier, struț* etc.), fie fe-

* *Gramatica limbii române*, ed. a II-a, vol. I, Editura Academiei R.P.R., București, 1963, p. 14.

minină (*focă, balenă, furnică, lăcustă, cămilă* etc.). Cei care spun : *peştoaică, elefantoaică, lăcustoi* greşesc. (*Lăcustoi* e un augmentativ : „lăcustă mare".) Pentru a indica sensul, se va folosi cuvîntul *mascul*, respectiv *femelă*. Alte substantive nu au formă de plural (*sare, sînge, linte, var, grîu* etc.), altele de singular (*icre, şale, ochelari, iţari, Carpaţi* etc.). Există, desigur, formele de plural : *săruri, grîne*, dar acestea au alt înţeles. Nu e corect să rostiţi : „o icră", „nu-mi găsesc ochelarul", „şi-a rupt iţarul" etc. Gramaticile mai vechi treceau printre substantivele fără formă de singular şi numele unor oraşe : *Bucureşti, Iaşi*. După ce a apărut primul număr din atît de populara gazetă *Informaţia Bucureştiului*, s-a iscat o discuţie aprinsă în jurul titlului, considerat de unii ca necorect. Redacţia şi-a argumentat punctul de vedere, şi titlul a rămas definitiv. De fapt, de multă vreme, paralel cu formele de plural articulat — *Bucureştii, Iaşii* —, limba a atestat şi pe cele de singular articulat : *Bucureştiul, Iaşul*. Se spune, fără a avea de loc sentimentul unui dezacord între substantiv şi adjectiv : „frumosul nostru Bucureşti", „încîntătorul Galaţi". Aceasta, nu numai pentru că se subînţelege cuvîntul *oraş* (frumosul oraş Bucureşti), ci şi pentru că în vorbire numele de oraşe nu sînt simţite ca nişte plurale. Acum vreo nouăzeci de ani, Ion Ghica, autorul *Scrisorilor către V. Alecsandri*, maestru al evocării Bucureştiului de altădată, îşi intitula un capitol din *Convorbiri economice* : *Bucureştii de acum o sută de ani*, dar altor capitole le punea titlul : *Bucureştiul la început, Bucureştiul industrial şi politic*. Pentru *Bucureşti* şi *Iaşi*, formele de singular sînt moderne şi literare ; cele de plural, fără a fi greşite, sînt învechite.

Fiindcă discutăm despre numărul substantivelor, e locul să reamintim că există nume de lucruri şi de fiinţe cu mai multe forme de singular, respectiv de plural : *un grăunte* sau *o grăunţă* ; *oaspe* sau *oaspete* ; *şcoli* sau *şcoale* ; *boli* sau *boale* ; *roţi* sau *roate* ; *coale* sau *coli ; chibrituri* şi *chibrite*. Ambele forme au acelaşi înţeles, dar, în cazul unora dintre dublete, doar o formă aparţine limbii literare. O vom folosi numai pe aceea : *şcoli, boli, roţi, coli, chibrituri*. Pentru alte substantive, formele de plural diferite au şi sensuri diferite : *capi, capete, capuri* ; *corni, cornuri, coarne* ; *ochi, ochiuri* etc. Oarecare dificultăţi prezintă formarea pluralului unor substantive compuse : *mic-burghez, liber-profesionist, proces-verbal, maşină-unealtă, condurul-doamnei, gură-cască, taie-frunză-la-cîini*. Pluralul cuvintelor de acest fel nu se poate forma

după acelaşi tipic. Aplicînd regula acordului în gen şi număr dintre adjectiv şi substantiv, se spune adesea : *mică-burgheză*, *mici-burghezi*. Uzul a stabilit însă altă formă, care nu ţine seamă de regula acordului. Anume, pluralul corect se obţine păstrînd neschimbată forma determinativului *mic* : *mic-burghezi*, *mic-burgheze* (pentru femininul singular : *mic-burgheză*). La fel, în cazul cuvîntului *liber-profesionist* : *liber-profesionistă*, *liber-profesionişti*, *liber-profesioniste*. Prin deasa lor folosire, asemenea cuvinte, deşi încă se scriu cu linie despărţitoare între formele componente, au devenit un tot şi se supun flexiunii ca un întreg, aşa cum se întîmplă cu unele cuvinte compuse mai vechi din limba noastră. Mai clar : adjectivul nu-şi mai păstrează individualitatea, ca în expresia *mica (marea) burghezie*. În compunerea cuvîntului *proces-verbal* intră, de asemenea, un substantiv şi un adjectiv. De astă dată amîndouă capătă forme de plural : *procese-verbale*. Într-o expresie ca *maşină unealtă*, al doilea cuvînt nu se acordă cu primul decît în număr, nu şi în caz, deoarece *unealtă* e o apoziţie (atribut pus în cazul nominativ, indiferent de cazul termenului determinat). Se spune : *maşini-unelte*, dar *maşinilor-unelte* (la genitiv-dativ), nu *maşinilor-uneltelor*. Numele compuse ale unor flori (*condurul-doamnei*, *ochiul-boului*, *gura-leului*, *sîngele-voinicului*, *floarea-soarelui*, *regina-nopţii*) fac parte din categoria substantivelor fără forme de plural. Putem admira o *alee de trandafiri*, dar nu şi un lan de *florile-soarelui*, ci de *floarea-soarelui*. Nici expresii ca *gură-cască*, *taie-frunză-la-cîini*, chiar cînd denumesc mai mulţi indivizi, nu capătă formă de plural : „nişte *gură-cască*", „de-alde *taie-frunză-la-cîini*".

Rămînînd în domeniul cuvintelor compuse, e locul să discutăm puţin şi despre felul cum se declină astfel de substantive. Aici vom distinge două categorii : cuvinte în care formele componente s-au contopit şi altele în care aceste forme îşi păstrează încă o anumită independenţă. Exemple pentru prima categorie : *bunăstare*, *bunăvoinţă*, *clarobscur* ; pentru a doua : *bună-cuviinţă*, *bună-credinţă*, *rea-voinţă*, *floarea-soarelui*. Ortografic, relativa independenţă a formelor componente e marcată prin linioară. Cuvintele în care contopirea e absolută se declină ca un tot, mai exact, se declină substantivul, adjectivul rămînînd neschimbat. La genitiv-dativ, ele au forma : *bunăstării* (nu : *buneistări*), *bunăvoinţei* (nu : *buneivoinţe*), *clarobscurului* (nu : *claruluiobscur*). *Mic-burghez* şi *liber-profesionist* fac la genitiv-dativ *mic-burghezului*,

mic-burghezilor; *liber-profesionistului*, *liber-profesioniştilor*. La celelalte cuvinte din exemplele de mai sus, cel care se supune flexiunii e adjectivul: *bunei-cuviinţe*, *bunei-credinţe*, *relei-voinţe*. Cuvîntul se declină ca orice substantiv precedat de un adjectiv: *bunei mame*. Vom greşi, deci, spunînd: „a călcat regulile *bună-cuviinţei*". Să menţionăm şi greşeala celor ce rostesc: *rea-voitoare*, în loc de *răuvoitoare*. E limpede că, în cazul cuvîntului *răuvoitor*, ne referim la un *voitor de rău*, nu la un *voitor rău* sau la o *voitoare rea*.

Cuvinte compuse găsim şi în toponimie (nume de locuri, ape, munţi etc.). Cînd părţile componente sînt sudate, ele nu-şi păstrează individualitatea morfologică. De exemplu: *Cîmpulung* face la genitiv-dativ: (străzile) *Cîmpulungului* (nu: *Cîmpuluilung*). Dacă însă numele de localitate, apă, formă de relief etc. este alcătuit tot dintr-un substantiv şi un adjectiv, dar care nu s-au contopit, el se declină ca orice substantiv comun urmat de un adjectiv: *Baia Mare* — *Băii Mari*; *Dealul Mare* — *Dealului Mare*; *Marea Neagră* — *Mării Negre*; *Crişul Repede* — *Crişului Repede*. La numele compuse din două substantive în cazul nominativ, se declină în general numai a doua parte: *Tîrgu-Jiu* — *Tîrgu-Jiului*. Cînd numele e format din două substantive legate prin prepoziţia *de* sau dintr-un substantiv la nominativ şi altul la genitiv, cel care se declină este primul: *Dealul Vrăbiilor* — *Dealului Vrăbiilor*; *Gura Humorului* — *Gurii Humorului*; *Curtea de Argeş* — *Curţii de Argeş*; *Baia de Aramă* — *Băii de Aramă*. Numele locuitorilor unui oraş sau ai unui sat (numele care arată originea locală) se formează în general din numele localităţii prin adăugarea sufixului *-ean* (*-ian*): *Bucureşti* — *bucureştean* (pl. *bucureşteni*); *Braşov* — *braşovean* (pl. *braşoveni*); *Cluj* — *clujean* (pl. *clujeni*); *Sibiu* — *sibian* (pl. *sibieni*) etc. Aceeaşi regulă se aplică şi în cazul multor nume de localităţi din alte ţări: *Leningrad* — *leningrădean* (pl. *leningrădeni*); *Veneţia* — *veneţian* (pl. *veneţieni*); *Varşovia* — *varşovian* (pl. *varşovieni*). Alteori se adaugă sufixul *-ez* (ca la formarea numelui etnic: *China* — *chinez*; *Franţa* — *francez* etc.): *Marsilia* — *marsiliez* (pl. *marsiliezi*); *Berlin* — *berlinez* (pl. *berlinezi*); *London* = Londra — *londonez* (pl. *londonezi*) etc. Există şi cazuri speciale: *Moscova* — *moscovit* (pl. *moscoviţi*) etc. Dificultăţi apar şi cînd e vorba de localităţi din România. Locuitorii oraşului *Roman* se numesc *romaşcani*. Aceste dificultăţi sporesc cînd avem a face cu nume (de localităţi) compuse. Pe locuitorii oraşului *Cîmpu-*

lung îi numim *cîmpulungeni*, pe cei din *Baia Mare* — *băimăreni*, pe cei din *Turnu-Severin* — *severineni*. Trebuie deci să fim atenţi şi să aflăm care e forma întrebuinţată în mod obişnuit. Altminteri, putem păţi ca acel orator care, vorbind într-o sală din *Rîmnicu Sărat*, şi-a început cuvîntarea astfel: „Dragi rîmniceni săraţi şi rîmnicence sărate..." Cel mai simplu mijloc de a ieşi din încurcătură constă în a spune: „locuitori din..." sau „locuitori din oraşul (satul) cutare".

Forma de genitiv-dativ singular articulat la unele substantive feminine reprezintă pentru multă lume un obstacol în calea vorbirii corecte. De cîte ori nu auzi: „de dragul mamii", „picioarele mesii", „culoarea feţii" şi, dimpotrivă, „lumina lunei", „vîrful limbei", „arşiţa verei". Toate aceste substantive şi multe altele au aceeaşi terminaţie la nominativ singular, *-ă*: *mamă, masă, faţă, lună, limbă, vară*. Cum să le declinăm corect la forma articulată? Trebuie să ne gîndim la forma nearticulată de genitiv-dativ a substantivului respectiv. Dacă la forma nearticulată de genitiv-dativ substantivul are terminaţia *-e*, genitiv-dativul singular articulat se formează păstrînd aceeaşi vocală; dacă are terminaţia *-i*, acest *i* apare şi la genitiv-dativ singular articulat. *Mamă, masă, faţă* au următoarele forme nearticulate: *unei mame, unei mese, unei feţe*. Deci vom pronunţa: *mamei, mesei, feţei*. Dimpotrivă, vom spune: *lunii, limbii, verii*, fiindcă formele de genitiv-dativ singular nearticulat sînt: *unei luni, unei limbi, unei veri*.

Numele proprii de bărbaţi (*Gheorghe, Vasile, Ilie, Ion*) se declină la genitiv-dativ cu articolul *lui*: „cartea *lui Gheorghe*". Stabilind un paralelism greşit, în vorbirea uzuală se spune adesea: „lui Ana" („lu' Ana"), „lui Maria", „cartea lui Ioana". Să nu uităm că, spre deosebire de numele bărbăteşti, cele feminine se declină cu articol enclitic (articolul pus la sfîrşit): *„Anei"*, *„Mariei"*, *„Ioanei"*, „i-am dat *Ecaterinei* o carte", „ochii *Lucreţiei* sînt albaştri". Excepţie fac numele femeieşti cu terminaţie masculină: *Catrinel, Irinel* („lui Catrinel", „lui Irinel"), precum şi cele străine: *Suzi, Yvonne, Sari, Lili, Marie-Jeanne*. Acestea din urmă nu pot fi supuse flexiunii normale, deci nu admit articolul enclitic (corect: „lui Suzi", „lui Yvonne", „lui Şari" etc.). Dintre aceste nume, unele se pot totuşi declina la fel cu cele româneşti: *„Yvonnei"*, *„Marie-Jeannei"* etc., fiindcă circulă şi în forme românizate: *Ivona, Marijeana*.

Un copil, necăjit de tovarăşul său de joacă, îl ameninţă: „Te spun lu' (la) mama"; altul se laudă: „Haina lu' tata e mai frumoasă". Obişnuiţi-i să folosească formele corecte de genitiv-dativ: „Te spun *mamei*"; „Haina *tatei* e mai frumoasă".

Dintre chestiunile care ne-ar interesa în legătură cu adjectivul, ne vom referi mai întîi la formarea unor plurale. Se spune: *cheli* şi *chei, sătuli* şi *sătui*. Ambele forme sînt corecte, însă limba literară şi-a însuşit-o pe cea de-a doua: „oamenii chei", „toţi erau sătui". Nu acelaşi lucru s-a întîmplat cu alte adjective asemănătoare: *fudul, credul* etc. *Fudui*, în loc de *fuduli*, e greşit. Nu trebuie folosite nici forme de plural, altminteri foarte răspîndite, ca: *surji, cruji* (corect: *surzi, cruzi*).

Toată lumea ştie că adjectivul se acordă în gen şi număr cu substantivul: „copac înalt", „casă înaltă"; „copaci înalţi", „case înalte". Ce se întîmplă, însă, cînd adjectivul se referă la mai multe substantive de genuri diferite? Adjectivul se poate acorda fie cu amîndouă, fie numai cu ultimul dintre substantive: „Statul asigură studenţilor merituoşi cămin şi masă gratuite" sau: „cămin şi masă gratuită". Cînd substantivele sînt, respectiv, de genul masculin şi feminin, adjectivul se foloseşte la plural masculin: „un bărbat şi o femeie înalţi". Cînd ambele substantive sînt la plural, adjectivul ia forma de plural, dar genul celui mai apropiat dintre substantive: „bărbaţii şi femeile înalte". În sfîrşit, cînd, dintre cele două substantive, unul este la plural, adjectivul se acordă în gen cu acesta: „trandafirii şi laleaua, albi ca zăpada", „lalelele şi trandafirul, albe ca zăpada".

Cît este de necesar să cunoaştem exact sensul cuvintelor se vădeşte şi în problema formării gradelor de comparaţie la adjective. „Mai inferior", „cel mai superior", „cel mai principal", „cel mai optim" sînt expresii auzite, din păcate, destul de des. De ce sînt greşite? Pentru că adjectivele *inferior, superior, optim* sînt ele însele, la origine, nişte comparative sau superlative. În limba latină, *inferior*, comparativul lui *inferus*, înseamnă „mai de jos"; *superior*, comparativul lui *superus*, are sensul de „mai de sus"; *optimus*, superlativul lui *bonus*, exprimă ideea de „cel mai bun". „De o calitate mai inferioară" (sau: „mai superioară"), „condiţiile cele mai optime" sînt expresii pleonastice. Ne vom feri să folosim la comparativ sau superlativ şi acele adjective care exprimă în sens absolut o însuşire: *splendid, sublim, perfect, desăvîrşit,*

principal, unic, complet. Dacă apreciem că un lucru e „perfect", adică „desăvîrșit", acest lucru are toate calitățile ce se cer ; el nu poate fi nici „mai perfect", nici „cel mai perfect", între altele, tot „perfecte".

Să ne oprim cîteva clipe și la pronume. Mai întîi, iată un cuvînt care face multora pocinogul : *pronumele de întărire.* Fiindcă uită că și acest pronume are forme diferite pentru persoane, număr și gen, cîte un bărbat pronunță hotărît : „eu însămi", cîte o femeie : „eu însumi", și unul și cealaltă : „eu însuși", „tu însuși", „noi înșiși", „ele înșiși". Femeile mai spun : „noi înșine", „nouă înșine". Amintiți-vă formele corecte și nu le mai uitați : pentru masculin : (eu) *însumi,* (mie) *însumi,* (tu) *însuți,* (el) *însuși,* (noi) *înșine,* (voi) *înșivă,* (ei) *înșiși* ; pentru feminin : (eu) *însămi,* (mie) *însămi,* (tu) *însăți,* (ea) *însăși,* (noi) *însene,* (voi) *însevă,* (ele) *înseși, însele.* Unele necazuri ne mai fac pronumele posesive și cele demonstrative : *al meu (a mea), al tău* etc. ; *acesta, acela, celălalt* etc. Așezate lîngă un substantiv, aceste cuvinte au valoare adjectivală și, ca atare, se acordă în caz cu substantivul determinat. De aceea, greșiți cînd spuneți : „M-am adresat unei prietene a mea", „Mi-a plăcut pălăria unei prietene ale mele", „Ochii omului acesta", „Părul tînărului acela", „I-am dat omului acesta o carte", „Spune-i tînărului acela", „Spune-i băiatului celălalt". Adjectivul posesiv și demonstrativ trebuie pus în cazul substantivului. Deci, corect : „M-am adresat unei prietene a mele", „Mi-a plăcut pălăria unei prietene a mele", „Ochii omului acestuia", „Părul tînărului aceluia", „I-am dat omului acestuia o carte", „Spune-i tînărului aceluia", „Spune-i băiatului celuilalt". (Înrudit ca formă și ca înțeles cu pronumele demonstrativ *acel, acea,* articolul demonstrativ sau adjectival *cel, cea* urmează aceeași regulă. Deci : „cartea băiatului celui mai harnic".) Pronumele relativ *care* se acordă în gen și număr cu substantivul căruia îi ține locul, astfel că sînt necorecte construcții ca : „Am trecut printr-un sat mare, a cărei frumusețe m-a încîntat", „Grădina cu pomi fructiferi, al cărui gard e acoperit cu iederă, mi s-a părut un rai". Construcțiile corecte : „Am trecut printr-un sat mare, a cărui frumusețe m-a încîntat", „Grădina cu pomi fructiferi, al cărei gard e acoperit cu iederă, mi s-a părut un rai". Tot necorecte sînt și construcțiile : „Iată omul care i-am dat o carte", „Iată omul care l-ai chemat", „Mi-a plăcut filmul care l-am văzut ieri". Construcțiile corecte : „Iată omul căruia i-am dat o carte", „Iată omul pe care

l-ai chemat", „Mi-a plăcut filmul pe care l-am văzut ieri".

Numeralul ne obligă să reamintim cele spuse mai înainte despre vulgaritatea și falsa distincție a vorbirii. *Unsprece, unșpe, doișpe, cinșpe, optăsprezece* și *optusprezece, nouășpe, douăștrei* sînt forme foarte mult întrebuințate, dar pe care e bine să le ocolim, ca și pe acelea care sună savant: *patrusprezece, șasesprezece, șasezeci. Unsprezece, nouăsprezece, douăzeci și trei, paisprezece, șaisprezece, șaizeci* sînt formele pe care le recomandă gramatica.

Cîteva cuvinte și despre numeralul ordinal. Cum e corect? „Clasa întîi" sau „clasa întîia"? Aici, gramatica tradițională ne atrage atenția că numeralul ordinal (care arată ordinea unor ființe sau obiecte) este: *întîi*, pentru amîndouă genurile. Dar, ca și adjectivele, acest numeral se articulează cînd se află înaintea substantivului: *volumul întîi* și *cartea întîi*; *întîiul volum* și *întîia carte*. Faptul că, într-o anumită situație, acest numeral capătă articol și, totodată, analogia cu *a doua, a treia* etc. determină o răspîndire tot mai largă a formei *întîia*. Fără substantiv, forma aceasta e absolut corectă: „*Întîia* și *a doua* mi s-au părut ușoare". Chiar și cînd se află în urma unui substantiv, forma *întîia* nu mai poate fi considerată propriu-zis o greșeală. În limba română, tendința de a se folosi numeralul cardinal în locul celui ordinal e foarte viguroasă: „anul o mie nouă sute șaizeci și patru" (și nu: „anul al o mielea..."), „pagina o sută cincizeci" (și nu: „pagina a o sută cincizecea..."), „paragraful cincizeci al legii..." (și nu: „paragraful al cincizecilea"), „capitolul doi al romanului". Totuși, vom evita expresii ca: „sala doua", „clasa treia", în care lipsa articolului posesiv *a* (*a doua, a treia*) nu e permisă.

„Scri-mi", „scriți-ne", „de ce nu-mi scriți?", „a tace", „trebuiam să-i spun", „vom trebui să începem", iată numai cîteva greșeli care apar în folosirea unor verbe. Expresii necorecte ca: „scri-mi" și „a tace din gură" provin din faptul că se uită cărei conjugări îi aparțin verbele respective. Verbul *a scrie* este de conjugarea a treia: *a scrie — scriere*. Formele corecte sînt: *„scrie-mi"*, *„scrieți-ne"*, „de ce nu-mi *scrieți"*. *A tăcea — tăcere* aparține conjugării a doua, așa că vom spune: „a tăcea din gură". Verbul *a trebui* este unipersonal, adică nu-și schimbă forma după persoane. Indiferent că vorbește o persoană sau că vorbesc mai multe, indiferent că avem a face cu persoana întîi sau a treia, forma verbului *a trebui* rămîne aceeași, mai exact se conjugă numai la

persoana a treia: „trebuie să scriu" (eu), „trebuie să scrie" (el), „trebuie să scriem" (noi), „trebuie să scrieţi" (voi), „trebuia să scriu" (eu), „trebuia să scrieţi" (voi), „va trebui să scriu" (eu), „vor trebui să scrie" (ei). Formele „trebuiesc" (eu), „trebuieşti" (tu), „trebuieste" (el), „trebuim" (noi), „trebuiţi" (voi), „trebuiesc" (ei) e bine să nu fie întrebuinţate. Gramatica admite, însă, forma „trebuiască" la conjunctiv: „să trebuiască", preferabilă formei „să trebuie".

Cu speranţa că încă nu v-aţi pierdut răbdarea, să încheiem această trecere în revistă a unor probleme de morfologie cu cîteva observaţii asupra prepoziţiilor.

Cuvinte ajutătoare, de legătură, prepoziţiile nu au înţeles independent. Poate tocmai de aceea „filologii" amatori le aduc mereu în discuţie*, propunînd interpretări şi inovaţii nejustificate. Unii afirmă că e absurd să spunem „un bidon de lapte", „cît păr în cap" etc., fiindcă bidonul e de tablă, nu de lapte, avem păr pe cap, nu în cap... Cei care discută astfel uită că prepoziţiile au funcţii multiple şi variate. *De* arată, între altele, şi materialul din care e confecţionat un obiect („pălărie *de* pîslă"), şi conţinutul unui vas („un pahar *de* sirop"), şi autorul unei lucrări („o poezie *de* Eminescu"), şi fiinţa sau lucrul care ne provoacă un sentiment („mi-e frică *de* lup") etc. Iată de ce greşesc aceia care consideră că în loc de: „un pahar de apă" trebuie spus: „un pahar cu apă", fiindcă paharul e plin cu apă, nu confecţionat din apă. Acest argument nu convinge. Dacă totuşi începe să se spună mereu mai des „un pahar cu apă" (piesa lui Eugène Scribe: *Paharul cu apă*), aceasta se datoreşte unui alt raţionament, mai vrednic de luat în considerare. Paharul de apă are o anumită formă şi mărime, dar poate fi umplut cu vin, ceai etc. Propoziţia: „Am şase pahare de apă" nu e, într-adevăr, destul de clară. Se poate înţelege că am şase pahare din cele cu care se bea apă sau am şase pahare pline cu apă. În acest caz, înlocuirea lui *de* prin *cu* aduce mai multă precizie. Prepoziţia *cu* indică (nu, însă, întotdeauna!) conţinutul. De aceea, umblînd pe un teren mocirlos, ne putem umple *de* noroi, nu *cu* noroi. O găleată poate fi plină *de* var (mînjită pe dinafară) şi plină *cu* var. În legătură cu *de* şi *cu*, să amintim şi expresiile necorecte, penibile: „sufăr cu stomacul, cu ficatul", în loc de: „sufăr

---

* De mai multe ori, academicianul profesor Al. Graur a reluat chestiunea, la solicitarea unor ascultători ai emisiunii *Limba noastră* (a se vedea broşura *Limba corectă*, Editura Ştiinţifică, 1963).

de stomac, de ficat". În sfîrşit, trebuie să notăm că în unele construcţii tendinţa este de a se înlocui prepoziţia *de* cu *din*: produse *de* carne — produse *din* carne. Explicaţia stă în faptul că substantivul *produse* (ca şi: *fabricat, extras* etc.) pare a fi participiul unui verb, astfel că „*de* carne" ar arăta ceva ce e produs de către carne.

Prepoziţia *din* are, de asemenea, mai multe întrebuinţări. Astfel, arată locul din interiorul căruia se face o lucrare („am scos mobila din casă", „l-am strigat din casă"), dar şi obiectul cu care se execută o acţiune („cînt din nai", „dă din picioare"). Cine ar vrea să înlocuim expresia „cînt din gură" prin „cînt cu gura" nu ar ţine seama de ceea ce limba a stabilit demult. E corect să se spună şi: „un pasaj din Creangă", fiindcă se subînţelege: din „opera" lui Creangă.

Nu avem nici un motiv să înlocuim prepoziţia *în* cu *pe* într-o expresie ca: „am pus pălăria în cuier" (sau: „în cap"), cu: „am pus pălăria pe cuier" (sau: „pe cap"). E adevărat, pălăria nu e vîrîtă în cuier, nici în cap, dar prepoziţia *în* nu indică numai introducerea unui obiect în altul.

Prepoziţiile *după* şi *de pe* sînt confundate de multe ori în vorbirea uzuală, deşi au sensuri cu totul diferite. *După* înseamnează aşezarea înapoia unui lucru, iar *de pe*, aşezarea pe ceva. „După dulap" = înapoia, în spatele dulapului; „cartea de pe dulap" = cartea ce se află pe dulap. „Dă-mi cartea după dulap" e un fel greşit de exprimare, fiindcă textual ar însemna: „dă-mi cartea de după dulap" sau „mie, care mă aflu înapoia dulapului". Cu sentimentul acestei greşeli, unii actori cred că o pot evita cu un fals-corect şi fals-distins, de fapt comic *dupe*. „Ia spada dupe masă, conte!" O dată confuzia produsă, se mai zice uneori pe scenă şi: „Vino dupe mine, tinere!"

Este necorectă (şi urîtă!) folosirea conjuncţiilor *ca să, că să, pentru ca să* şi *căci* în loc de *să* şi de *că*: „I-am spus ca să vină la masă", „I-am spus că să nu mai facă zgomot", „Pot pentru ca să te întreb?", „Aflaţi despre mine căci m-am însurat". În primele trei fraze, trebuie folosită conjuncţia *să*, în ultima, *că*.

... Şi din sintaxă

Vom reţine din sintaxă, deocamdată, numai cîteva probleme privitoare la părţile de propoziţie. Să începem, reîntorcîndu-ne la gluma vînzătorului de la „Alimentara":

„Este măsline !“ Va trebui să mai treacă, probabil, mult timp, pînă cînd să eliminăm din vorbirea unor cercuri destul de largi un asemenea dezacord dintre numărul subiectului și cel al predicatului. „Acasă, băieții ?“ întrebă cineva pe gazdă. „E acasă toți“, sună răspunsul. Această greșeală ne zgîrie atît de rău urechea, încît eforturile de a o înlătura, complet și pentru totdeauna, trebuie să fie cît mai susținute. Dezacorduri supărătoare sînt și următoarele : „Ion și Ana *s-a dus* la cinema“ (corect : *„s-au dus“*), „Eu și Gheorghe *mă duc* la cinema“ (corect : *„ne ducem“*), „Trandafirul și floarea de liliac *s-a scuturat*“ (corect : *„s-au scuturat“*). O greșeală în sens invers fac cei care rostesc sau scriu, adresîndu-se unei singure persoane, astfel : „Dumneavoastră *sînteți rugați* să...“ Și atunci cînd ne adresăm unei singure persoane, pronumele de politețe *dumneavoastră* cere, într-adevăr, pluralul verbului *a fi*, dar nu și pluralul participiului. Deci : „Dumneavoastră *sînteți rugat* să...“

Puțin mai complicată pare problema acordului numelui predicativ (adjectiv sau participiu) cu subiectul multiplu. Cînd subiectul multiplu e alcătuit din nume de ființe de genuri diferite, adjectivul-nume predicativ ia forma de masculin plural : „Tovarășul Gheorghe și tovarășa Ana sînt cei mai harnici dintre noi“, „Tovarășii și tovarășele noastre de muncă sînt harnici“, „Tovarășele și tovarășii noștri sînt harnici“. Acum citiți cu atenție următoarele propoziții : „Trotuarul și strada sînt ude“, „Peretele și coloana sînt albe“, „Pereții și coloana sînt albe“, „Coloana și pereții sînt albi“, „Pereții și coloanele sînt albe“, „Sacul și coșul sînt umplute“, „Sacii și coșul sînt umpluți“, „Coșul și sacii sînt umpluți“, „Sacii și coșurile sînt umplute“, „Coșurile și sacii sînt umpluți“. Aceste propoziții ilustrează regula acordului dintre numele predicativ și subiectul multiplu format din substantive nume de lucruri : — cu substantive de genul neutru și feminin, numele predicativ ia forma de feminin plural (identică aceleia de neutru) ; — cu substantive de genul masculin și feminin, ia forma de feminin plural, cînd substantivul masculin e la singular ; — cînd substantivul masculin e la plural, predicatul se acordă cu substantivul cel mai apropiat ; — cu substantive de genul masculin și neutru, numele predicativ stă la neutru, cînd substantivul masculin e la singular ; cînd substantivul masculin e la plural, iar cel neutru la singular, numele predicativ se pune la masculin plural ; cînd și substantivul masculin și cel neutru sînt la plural, numele predicativ se acordă

cu substantivul cel mai apropiat. În privința acordului dintre subiect și predicat, trebuie să spun că, uneori, gramatica face totuși concesii, în favoarea logicii: „Se vedeau venind o mulțime de soldați". Verbul a căpătat forma de plural, deși subiectul e un substantiv la numărul singular: *o mulțime*. Aceasta, deoarece propoziția noastră are și un subiect logic, substantivul la numărul plural *soldați*. De aici reiese că predicatul se poate acorda nu numai cu subiectul gramatical, ci și cu cel logic.

Unii, foarte convinși că respectă regula acordului dintre subiect și predicat, rostesc și scriu: „în ceea ce privesc propunerile", „ce-s cu lucrurile acestea?" Ambele construcții sînt greșite, fiindcă acordul s-a făcut nu cu subiectul, ci cu complementul. Corect: „în ceea ce privește propunerile" (ca și: „în ceea ce privește propunerea"), „ce-i cu lucrurile acestea?" (ca și: „ce-i cu lucrul acesta?").

Pasajul despre acordul adjectivului cu substantivul determinat ne scutește de o revenire, aici, asupra atributului adjectival. Totuși, o completare se impune. Evocînd o zi petrecută pe litoral, cineva scrie: „Întinderea nesfîrșită a mării agitată de furtună m-a impresionat mult". Pe cine determină atributul adjectival *agitată*? Fiind la cazul nominativ, nu poate determina decît subiectul *întinderea*. Dar cel care a scris propoziția voia să spună că nu *întinderea*, ci *marea* era *agitată*. Noi am înțeles altceva, deoarece el a făcut o greșeală, uitînd că atributul adjectival se acordă în caz cu substantivul determinat. Acest substantiv este *mării*, la genitiv. Atributul trebuia pus tot la genitiv: *mării agitate*. Să reluăm propoziția, într-o altă formulare: „Întinderea nesfîrșită a mării, pînă ieri agitată de furtună, părea acum o oglindă de argint". De data aceasta, atributul *agitată* aflîndu-se mai departe de substantivul determinat, de care e despărțit prin intercalarea „pînă ieri", legătura cauzală a slăbit, astfel că nu se mai poate vorbi de o greșeală propriu-zisă.

După cum se vede, însăși poziția unui cuvînt în propoziție (respectiv, a unei propoziții în frază) are importanță în aplicarea unei reguli. Se știe, de altfel, că sintaxa (și stilistica) dedică un capitol special ordinii cuvintelor și a propozițiilor — topica.

Anunț în vitrina unei cizmării: „Sandale pentru *doamne din material plastic*".

O propoziție desprinsă dintr-o povestire: „Ion purta pe cap o căciulă *roasă de oaie*".

Propoziţii extrase dintr-un articol: „*Nivelul* de bunăstare *al populaţiei* din ţara noastră se află în continuă creştere"; „*Canalul* de aducţiune *al apei* a fost terminat".

Avize aninate într-o fabrică de sifoane: „Nu răspundem de sifoanele tovarăşilor *clienţi care fac explozie*"; „Nu trimiteţi sifoanele *la umplut cu copii*".

Dintr-un articol publicat în cadrul rubricii „Sfatul medicului": „Să izoleze copilul *accidentat de ceilalţi* copii bolnavi".

Text înscris pe banderola romanului *Cei trei muşchetari*: „O capodoperă a literaturii de aventuri, elogiu al eroismului şi al prieteniei care *învinge* orice piedică".

Vă asigur că toate propoziţiile şi frazele citate sînt autentice! Autorii lor au obţinut efecte umoristice involuntare, fie pentru că au uitat de topică, fie pentru că n-au ţinut seama de unele reguli gramaticale.

Evident, cooperativa de cizmărie nu confecţionează sandale pentru... inexistentele „doamne din material plastic", ci sandale din material plastic pentru doamne. Căciula lui Ion nu era „roasă de oaie", ci o banală „căciulă de oaie, roasă". Cei care spun sau scriu: „Nivelul de bunăstare al populaţiei" şi „Canalul de aducţiune al apei" nu bagă de seamă că atributele: „populaţiei" şi „apei" se referă la „bunăstare", nu la „nivelul", respectiv la „aducţiune", nu la „canalul". Stăpîni pe firul gramatical şi logic, ei ar spune: „Nivelul de bunăstare a populaţiei", „Canalul de aducţiune a apei".

Cel care umple sifoanele nu se teme că vreunul dintre clienţi ar putea... să facă explozie, deşi se mai întîmplă cîteodată şi aşa ceva clienţilor prea nervoşi! De asemenea, nimeni nu-i trimite la umplut pe copii. Aceştia „se umplu" ei singuri, în drum spre casă, golind pe sfert sifoanele! Topica stabileşte că, într-o propoziţie care are şi complement direct, şi complement indirect, complementul direct ocupă, de obicei, locul întîi. Deci: „Nu trimiteţi copiii cu sifoane la umplut". Dar responsabilul fabricii de sifoane a folosit altă construcţie, cu două complemente indirecte. Ar fi evitat, oricum, greşeala hazlie, dacă era atent la sens. Chiar cînd e la un mod nepersonal, verbul poate avea un complement, astfel că vorbele *cu copii* par a fi complementul verbului *umplut*. La fel se întîmplă în propoziţia despre copilul accidentat, în care exprimarea necorectă lasă să se înţeleagă că acest copil a fost accidentat de ceilalţi. Corect trebuie spus: „Să izoleze de ceilalţi copii copilul accidentat".

Textul de pe banderola romanului *Cei trei muşchetari* pierde firul gramatical prin neglijarea faptului că predicatul unei propoziţii relative care se referă la mai multe substantive trebuie pus la plural. Aşadar : „elogiu al eroismului şi al prieteniei care înving orice piedică".

Iată, deci, ce gafe se pot face din neatenţie. Dar mai sînt şi altele, printre care cele numite *lapsus linguae* şi *lapsus calami*. În limba latină, *lapsus* înseamnă, între altele, „greşeală", *lingua* (genitiv : *linguae*) — „limbă", iar *calamus* (genitiv: *calami*) — „condei de scris". Un vecin de apartament, de obicei cam grăbit şi neatent cînd vorbeşte, mi-a atras atenţia că : „s-a stricat uşa clanţei de la intrare". Acelaşi, văzîndu-mă că ies cu un geamantan, m-a întrebat dacă „mă duc la tren, să plec undeva cu gara". Acestea sînt exemple de *lapsus linguae*. Cînd apare în scris, o asemenea greşeală se numeşte *lapsus calami*. (*Lapsus* se mai numeşte şi uitarea, în timp ce vorbim, a unui cuvînt oarecare, a unui nume propriu.)

Dacă Teseu ar fi scăpat din mînă firul Ariadnei...

Legendarul erou grec Teseu, vînjos şi cutezător ca şi Hercule, nu s-ar fi putut bizui numai pe marea lui putere, ca să iasă cu bine din încercarea de a învinge şi ucide minotaurul. Monstrul, jumătate om şi jumătate taur, care se hrănea, ca zmeii din basmele noastre, cu carne de om, locuia în faimosul labirint, cu încăperile lui atît de numeroase şi atît de întortocheate. Mulţi îndrăzneţi au pătruns în acest sălaş, dar nu au mai găsit drumul de întoarcere. Teseu nu numai că a doborît monstrul, dar a putut să iasă din nou la lumină, datorită ajutorului primit din partea frumoasei Ariadna, care se îndrăgostise de el. Trecînd dintr-o încăpere în alta a labirintului, eroul a desfăşurat ghemul dăruit de Ariadna, apoi, urmînd firul, a regăsit uşa pe care intrase. Dacă ar fi scăpat din mînă firul...

Aşa cum s-a văzut şi din cele de mai sus, cunoaşterea regulilor gramaticale e un indispensabil fir al Ariadnei. Pentru alte exemplificări din domeniul sintaxei, să ne adresăm acum unui maestru al umorului şi satirei : I.L. Caragiale. Foarte atent la felul de a vorbi şi de a scrie al unor anumite categorii de oameni, marele scriitor ne dă lecţii convingătoare de gramatică şi de logică, oferindu-ne o bogată antologie — dacă

5—3799

se poate spune astfel — de încălcări ale regulilor exprimării corecte. În schiţa *Proces-verbal*, un comisar de poliţie redactează astfel actul referitor la conflictul dintre un proprietar şi chiriaşă: „Considerînd că domnişoara Lucreţia Ionescu pretinde că este în dreptul său deoarece în virtutea contractului cu timbru în regulă, cînd se ştia că are domiciliu, neaşteptîndu-se nicidecum, căci nu a avut măcar cea mai mică somaţiune iar biletul de închiriat a fost pus ilegal şi de aceea nu i-a dat nici o importanţă, crezînd că este numai o glumă fiindcă datoria de 22 de franci nu intră în socoteala chiriei pentru că este bani împrumutaţi din mînă, fiind prin urmare altă chestiune, şi soba nu se putea strica, fiindcă a fost vară, şi astfel nu voieşte a evacua, deşi sus-zisul propietar i-a dat mobilele afară oprindu-i amanet un şifonel cu oglindă şlifuită în valoare de una sută douăzeci de lei şi o lampă sistem cu două fitiluri de porţolan cu abajur pentru suma de 18 lei, contestînd patru care pretinde propietarul iar dînsul susţine".

Fraza aceasta haotică îţi taie respiraţia, nu numai pentru că nu are semnele de punctuaţie necesare, dar şi pentru că autorul procesului-verbal, încurcîndu-se el însuşi în înşirarea ideilor, intercalează o serie de incidente eliptice, adică propoziţii incomplete, astfel că, pînă la urmă, pare a nu mai şti nici el de unde a plecat şi unde vrea să ajungă. Compunînd asemenea fraze, Caragiale satirizează, prin imitaţie, stilul agramat al administraţiei de odinioară. Schiţa *Proces-verbal* are, ca şi alte opere ale marelui scriitor, valoarea unui document despre vremuri apuse pentru totdeauna. Dacă am transcris totuşi aici o frază din acest document, am făcut-o fiindcă pe marginea fragmentului respectiv se pot trage unele concluzii mereu folositoare, şi anume:

Atenţie la construcţia frazelor! Nu vă aventuraţi în desfăşurarea unor fraze prea lungi, deoarece vă pîndeşte pericolul de a pierde şirul şi firul.

Indiferent de lungimea ei, o frază nu are nici un înţeles, dacă uiţi să duci pînă la capăt propoziţia principală *. Propoziţiile secundare intercalate (incidentale), care au rolul de a lămuri părţi ale propoziţiei principale şi ale altor propoziţii, devin un balast şi, în loc să limpezească ideea, o su-

* Fraza luată în discuţie nu are principală. Conform stilului administrativ şi judecătoresc, fiecare alineat din *Proces-verbal*, început cu un gerunziu („considerînd..." „avînd în vedere..."), exprimă un argument pe care se întemeiază hotărîrea finală.

focă, atunci cînd principala rămîne fără predicat sau fără subiect, ori, în sfîrşit, fără o parte secundară necesară.

Nu introduceţi într-o frază prea multe incidente, din dorinţa de a spune dintr-o răsuflare totul! Acest mod de construcţie a frazei se transformă într-un tobogan, pe care te duci la vale fără a te mai putea opri. Recitiţi fraza transcrisă mai sus şi urmăriţi cum autorul procesului-verbal alunecă în zigzag de la un amănunt la altul: chiriaşa se considera la adăpost de orice neplăceri, deoarece avea contract legal cu proprietarul; proprietarul nu i-a adresat nici o somaţie; biletul de închiriat a fost pus ilegal, astfel că ea l-a considerat o glumă; proprietarul avea totuşi unele motive de nemulţumire: chiriaşa nu-i înapoiase datoria de 22 de lei şi îi stricase soba etc., etc.

Nu numai propoziţia principală, dar şi fiecare incidentă în parte trebuie dusă pînă la capăt. Construcţiile gramaticale nu pot fi amputate arbitrar. Autorul procesului-verbal scrie: „domnişoara Lucreţia Ionescu pretinde că este în dreptul său deoarece în virtutea contractului cu timbru în regulă, cînd se ştia că are domiciliu..." Conjuncţia *deoarece* introduce o propoziţie cauzală care rămîne neterminată. Probabil că această propoziţie trebuia să sune astfel: „deoarece, în virtutea contractului cu timbru în regulă, se considera într-o situaţie legală faţă de proprietar..." După cum se ştie, limba noastră îngăduie exprimarea eliptică, dar cu condiţia ca partea de propoziţie neexprimată să fie subînţeleasă. Iată un scurt dialog:

— A venit tata?
— A venit.

sau:

— Cine a venit?
— Tata.

În aceste două exemple, *A venit* şi, respectiv, *Tata* sînt propoziţii principale eliptice cu sens clar, deoarece în primul subînţelegem subiectul, în al doilea, predicatul. Cînd însă partea de propoziţie eliminată nu e subînţeleasă, construcţia eliptică devine un nonsens: „o lampă sistem cu două fitiluri de porţolan cu abajur pentru suma de 18 lei, contestînd patru care pretinde propietarul iar dînsul susţine". Cine contestă? Şi ce susţine proprietarul?

În desfăşurarea unei construcţii gramaticale trebuie să existe continuitate. Nu poţi întrerupe o construcţie începută,

ca să treci la alta, fără a o încheia pe cea dintîi. Rezultatul unui asemenea salt este incoerența: „domnișoara Lucreția Ionescu pretinde că este în dreptul său deoarece în virtutea contractului cu timbru în regulă, cînd se știa că are domiciliu, neașteptîndu-se nicidecum, căci nu a avut măcar cea mai mică somațiune..." Autorul procesului-verbal începe, cum spuneam mai sus, o propoziție cauzală, introdusă de conjuncția *deoarece*. El întrerupe această construcție și trece la alta, începută cu conjuncția *cînd*, și așa mai departe. Părăsirea unei construcții gramaticale, pentru a trece la alta, greșeală destul de frecventă în vorbirea zilnică, se numește *anacolut*, cuvînt de origine greacă avînd înțelesul de: *incoerență*.

Încheiem aici comentariul pe marginea frazei desprinse din haoticul proces-verbal. Veți mai descoperi în cuprinsul frazei respective și alte greșeli: dezacord între predicat și subiect („este bani împrumutați din mînă"), erori de topică („o lampă sistem cu două fitiluri de porțolan cu abajur"), forme stîlcite ale unor cuvinte („șifonel", „șlifuită", „porțolan", „propietar" etc.).

O altă frază din *Proces-verbal* ne atrage atenția asupra întrebuințării necorecte a pronumelui relativ *care*: „...ambele chiriașe împreună cu mama și mătușa lor l-ar fi insultat și chiar l-ar fi lovit, încît de-abia a scăpat spre a veni să reclame, care noi n-am constatat..." O propoziție secundară introdusă de pronumele relativ *care* lămurește o parte a propoziției precedente. Pentru cel ce citește sau ascultă o frază, trebuie să fie clar la ce cuvînt se referă pronumele relativ. În fraza citată mai sus, nu se înțelege ce n-a constatat comisarul: faptul că reclamantul a fost insultat sau că a venit să reclame? Însuși abuzul de relative încarcă fraza și o poate face confuză. Să alegem un exemplu din altă schiță a lui Caragiale, *Urgent...*: „...am fost întîmpinat de doamna directoare Aglae Poppesco împreună cu doamnele profesoare Areti Ionesco, Sevasti Ionesco și Aristi Poppesco, care toate s-au plîns de starea de mizerie în care a ajuns școala din cauza lipsei de combustibil, pe care îl refuză onor. primăria locală, pe care în nenumărate rînduri au rugat-o prin adrese oficiale, care se văd la dosar, dar care n-au avut pînă în prezent nici un rezultat".

Mîzgălitura, schiţa geometrică şi tabloul în culori

Ţi se întîmplă uneori să te afli în casa unei rude sau a unui prieten. Gazda i-a poftit pe cei dragi, să se bucure împreună de vreo distincţie ce i s-a acordat. Sînt de faţă numeroşi invitaţi, se ascultă muzică, se dansează şi se discută. Domneşte o explicabilă bună dispoziţie. Totuşi observi că sînt unii musafiri, bărbaţi şi femei, care şi-au făcut culcuş în cîte un fotoliu, stau, ascultă mai mult sau mai puţin atenţi ceea ce vorbesc ceilalţi, dar tac. Dacă, la o reuniune oarecare, asemenea taciturni ar constitui majoritatea, gazda ar avea motive serioase de nemulţumire şi s-ar întreba : „Sînt eu vinovat că oamenii aceştia se plictisesc ? Cum i-aş putea scoate din muţenia lor ?" Am făcut o dată o „anchetă", întrebînd discret pe tăcuţi de ce... tac. Răspunsurile m-au dus la concluzia că în societate nu iau parte la conversaţie mai ales cei care cred că nu au de spus lucruri interesante pentru ceilalţi şi cei care se tem că nu se pot exprima cu înlesnire.

Dar sînt şi alţii, care vorbesc mult, tare, obligînd pe toată lumea să le dea atenţie. Orice încercare a cuiva de a interveni este sancţionată pe loc cu un imperativ : „Nu mă întrerupe, dragă !" Asemenea vorbitori care se complac în postura nepotrivită de oratori sau de profesori nu bagă de seamă că efectul pe care-l obţin este contrar celui dorit de ei. Locvacitatea neînfrînată şi tăcerea încremenită sînt tot atît de supărătoare.

Conversaţia într-un cerc intim şi chiar într-un cerc mai puţin intim e, prin excelenţă, cea mai neîngrădită formă de manifestare publică. În veacurile trecute, cînd comportarea în societate se supunea unor reguli protocolare, manualele de bună purtare cuprindeau capitole speciale despre conversaţie. Epoca noastră, care a scos din uz plastronul, melonul, mănuşile obligatorii, a stabilit între oameni relaţii fireşti, eliberate de gheaţa convenienţelor ce ni se par astăzi absurde şi ridicole. Un manual al „manierelor elegante" ne-ar apărea anacronic. Dar unul al „bunelor maniere" ? Poate că n-ar fi de tot inutil. Am înainte o carte veche, tipărită cu litere chirilice acum o sută treizeci de ani : *Hristoitie au şcoala moralului care învaţă toate obiceiurile şi năravurile cele bune.* Cartea e „compusă în versuri" de Anton Pann. Pentru pitorescul lor, dar şi pentru actualitatea ce o prezintă, desprind aici un număr de versuri privitoare la „convorbirea cu prietenii" :

Undeva cînd se adună
La chefuri, la voie bună,
Trebuie să se vorbească
Care pe-om să-l veselească,
Iar nu care să-l mîhnească.

. . . .

În niscaiva limbi streine,
Care tu nu le ştii bine,
Să nu vorbeşti te fereşte,
Că este prea nebuneşte.

. . . .

Iară cu alţi totdaună
Vorbeşte-n limba comună
Care să obişnuieşte
Şi de obşte să vorbeşte.

. . . .

Şi iarăşi nu vorbi multe,
Ci puţintele şi scurte:
Şi acele cît să poate
Să fie-nţelepte toate.

. . . .

Să aibi pururea cuvinte
Frumoase, dulci şi cu minte.
Nu vorbi-n gură ce-ţi vine
Pînă nu te gîndeşti bine.

. . . .

Cînd vorbeşti iar oareunde
Şi vei sta de a răspunde,
Nu vorbi vorbe-ncurcate,
Nenţelese, -ntunecate
Ş-atît pripite să fie,
Cît lipite să se ţie,
Dînd drumul gurii naintea,
Să-ţi întreacă limba mintea.

. . . .

De lucruri mici, băgătele,
A vorbi lung pentru ele,
Cît s-aducă supărare
Celor ce stau l-ascultare,
Este cu nepotrivire
Şi prea fără de gîndire;

Mai vîrtos cînd cunoşti bine
Că să scîrbeşte neştine
De-nceputa ta vorbire,
Taie-o din povestire
Au o sfîrşaşte mai tare,
Zicînd-o cu prescurtare.

. . . .

Undeva, din întîmplare,
Cînd intri în dişputare,
Nu căuta-n cuvîntare
Să învingi pe fieşcare,
Au să vei că tot la tine
Să asculte fieşcine
Şi vorba-ţi să se auză,
Altul să nu mai răspunză.

. . . .

Daca un ce nu-l ştie bine
Să-l spui precum să cuvine,
Nu-l începe niciodată
Să-l spui cu vorbă-ncurcată,
Adică : în multe rînduri
Să stai, să te pui pe gînduri,
Să zici : „Îmi ieşi din minte,
Că îl ştiam mai-nainte".

. . . .

Cineva cînd povesteşte
Au ceva istoriseşte,
Nu-i tăia vorba avută,
Chiar de ţ-ar fi şi ştiută.

. . . .

Este prea barbariceşte
Şi cu totul mojiceşte
Cînd vorbeşte oarecine
Să-i rupi vorba cu ruşine
Şi să zici : „Asta poveste
Nu e aşa, ci-aşa este.
N-o ştii bine, ai greşit-o,
Eu altfel am auzit-o".

. . . .

Cineva în tinereţe,
Dacă n-au umblat să-nveţe,

Ş-în şcoli să se pedepsească *,
Limba ca să ş-o cioplească,
Niciodată să nu-i vie
În cap vreo fandasie
Şi să cerce să s-arate
Cu cuvinte delicate,
Ci cît îi este putinţa
Să-şi ascunză neştiinţa,
Acoperind cu fereală
A limbii sale greşeală.
. . . .
Ci tu d-aste te fereşte
Şi ce vei avea vorbeşte
Fără de precuvîntare,
Frumos şi cu prescurtare,
Ţiind şirul vorbei bine
Şi curat cum să cuvine.
N-adăoga de la tine
Alte cuvinte streine,
Nici te-ntoarce înc-o dată
La vorba cea cuvîntată.

Unele dintre versurile acestea nu sînt modele de limbă românească frumoasă şi corectă. Anton Pann, scriitor popular de mare talent, nu s-a prea „pedepsit" prin multe şcoli. Pe de altă parte, la 1834, cînd îşi compunea el *Hristoitia*, versificaţia românească era încă, în general, stîngace. Să recunoaştem, însă, că sfaturile date de autorul *Poveştii vorbei* şi al *Şezătorii la ţară* sînt pline de bun-simţ. Întregind îndemnurile sale referitoare la buna-cuviinţă în conversaţie cu altele cîteva, să recapitulăm şi să sistematizăm :

Între oameni, tăcerea prelungită devine supărătoare. Prietenia, afecţiunea, buna dispoziţie se cer exprimate. Fiecare dintre noi are atîtea de spus despre sine, despre spectacolele vizionate, despre cărţile citite, despre întrecerile sportive recente şi aşa mai departe. Registrul temelor unei conversaţii e nesfîrşit. Tocmai de aceea, nu abordaţi chestiuni de strictă specialitate sau de interes restrîns. În loc de atenţie, veţi recolta căscături. Sesizaţi ceea ce se poate bucura de atenţia generală sau a grupului căruia v-aţi alăturat. E necuviincios

* *A pedepsi*, în limba română veche, avea sensul de „a învăţa". Cum învăţătura era însoţită de chin şi... pedepse, vă închipuiţi de ce sensul cuvîntului a evoluat astfel.

a monopoliza cuvîntul. Cum spune Pann : „...nu vorbi multe/ Ci puţintele şi scurte". Cînd cele spuse sînt primite cu indiferenţă, scurtaţi povestirea. Discuţia în contradictoriu poate deveni de-a dreptul pasionantă şi pentru cei ce nu iau parte direct la ea. Dar susţineţi-vă părerea cu argumente, fără a urmări s-o impuneţi altcuiva, din pură încăpăţînare. Ascultaţi şi părerea celorlalţi. Recapitulaţi mintal ceea ce vreţi să spuneţi, ca să nu vă simţiţi nevoiţi a vă întrerupe : „Îmi ieşi din minte / Că îl ştiam mai-nainte". Nu tăiaţi vorba altuia, chiar dacă ştiţi ce vrea să spună. Îl jigniţi.

Cîteva din sfaturile *Hristoitiei* lui Anton Pann au o legătură directă cu tema cărţii noastre : exprimarea corectă şi frumoasă. Vom stărui mai mult asupra lor.

Vorbeşte-n limba comună. Acordînd epitetului „comună" sensul de „cunoscută de cei de faţă", vom aplica îndemnul mai ales la vocabular. Neologismele, arhaismele, regionalismele, cuvintele tehnice de circulaţie restrînsă trebuie evitate. A abuza de ele e o pornire urîtă, de îngîmfare. Cînd cuvintele respective nu pot fi ocolite sau cînd ni se pare că folosirea lor slujeşte într-un fel relatării noastre, e bine să le tălmăcim. În felul acesta, putem întrebuinţa un vocabular bogat şi, totodată, contribuim la îmbogăţirea vocabularului celorlalţi. Atenţie, însă, la exactitatea sensului ! Dacă noi înşine nu cunoaştem înţelesul precis al unui cuvînt sau forma lui corectă, e mai bine să-l ocolim. Dacă altcineva pronunţă greşit un cuvînt sau îi dă alt sens decît cel pe care-l are, corectarea e binevenită, nu însă sub forma ironiei sau a lecţiei de pe catedră. Reluaţi cuvîntul, în replică, pronunţaţi-l corect şi, fără exagerare, ceva mai apăsat. Cel ce-a greşit va lua notă şi nu se va simţi jenat.

Cuvinte frumoase, dulci. A-ţi spune : „Sînt între ai mei, între rude, între prieteni, sînt între oameni ce mă cunosc, nu are rost să-mi controlez vorba" — e o părere greşită. Indiferent de cercul în care se află cineva, vulgarităţile, exprimarea necorectă, stîngace şi confuză rămîn regretabile. Nu ca să facem neapărat „impresie", dar din respect faţă de noi înşine şi faţă de ceilalţi, este de dorit să folosim o exprimare aleasă, în sensul bun al cuvîntului. Astfel, vom fi mai preţuiţi şi vom oferi modele de limbă corectă şi frumoasă.

Nu lăsa *să-ţi întreacă limba mintea.* În felul său plastic, Pann formulează un sfat vrednic de a fi luat în seamă : nu

interveni într-o discuţie la întîmplare, fără să ştii bine ceea ce vrei să spui şi ceea ce vrei să dovedeşti. Chiar şi într-o conversaţie prietenească, limpezirea anticipată a ideilor e necesară. Tot Anton Pann înregistrează în altă parte proverbul : „Sau taci, sau spune ceva mai bun decît tăcerea". Ca să spui ceva mai bun decît tăcerea, nu e suficient ca spusele tale să aibă miez. În fraze încîlcite, lipsite de un fir conducător, de logică şi de argumente, rău construite gramatical, compuse dintr-un lexic sărac, inadecvat, miezul rămîne ascuns, se pierde. E neplăcut să te vezi obligat a preciza : „Asta e şi părerea mea", ori : „Nu asta am vrut să spun, am vrut să spun că..." De cele mai multe ori, nu ceilalţi sînt de vină că nu te-au înţeles, ci tu însuţi, care n-ai izbutit să te faci înţeles, lăsînd ca limba să-ţi întreacă mintea.

Exprimarea vulgară şi necorectă, vocabularul sărac şi lipsit de precizie, fraza încîlcită, incoerentă transformă conversaţia într-un fel de mîzgălitură. Şi cînd amestecăm, cu stîngăcie, vorbirea indirectă cu cea directă, obţinem tot o mîzgălitură stilistică, de felul acesteia : „iar propietarul i-a răspuns că cu dumneata nici nu vorbesc pînă nu văz toată chiria că n-am poftă şi de alt bucluc, şi atunci pretinde dînsul că..." Într-o expunere orală, folosirea stilului direct, adică reproducerea întocmai a spuselor cuiva, a unui dialog poate aduce culoare, vioiciune, haz, deoarece permite toate felurile de intonaţie. Trecerea de la stilul indirect al povestirii noastre la cel direct trebuie făcută cu ajutorul unui verb („mi-a spus el", „i-am răspuns"), fără conjuncţia *că* şi cu o mică pauză care ţine, în vorbire, locul semnului [:]. De exemplu : „I-am răspuns : «Cu dumneata nici nu vorbesc...»". Intonaţia corespunzătoare face şi mai expresiv citatul.

Epitetul „expresiv" ne sugerează întrebarea : vorbirea corectă din punct de vedere gramatical şi al folosirii vocabularului e oare întotdeauna suficientă ? Aş compara o asemenea exprimare cu schiţa geometrică, în care liniile sînt trasate exact, cu rigla, cu echerul şi compasul. La o lecţie de matematici şi de fizică, schiţa aceasta e îndestulătoare. Nu are nici un rost şi nici nu e recomandabil să introducem cu tot dinadinsul figuri poetice într-o expunere ştiinţifică. În conversaţie, însă, comunicăm nu numai idei, ci şi sentimente, şi chiar ideile capătă o tentă afectivă, prin adeziune sau, dimpotrivă, prin dezacord. Vorbirea noastră, întotdeauna corectă ca o schiţă geometrică, se colorează firesc şi se asea-

mână cu tabloul. Sub aspectul lexicului, termenul propriu, adică acela care exprimă exact noţiunea, ne interesează şi pentru puterea lui de sugestie. Vom aplica de aceea cele discutate în legătură cu îmbogăţirea vocabularului. Povestim, de pildă, despre o excursie la munte: „Am urcat prin pădure şi am ajuns la cabană. A doua zi am vizitat peştera, am luat masa la cabană şi am coborît la gară. A fost foarte frumos". Va fi fost, într-adevăr, foarte frumos, dar frazele sărace, altminteri corecte, nu dezvăluie nimic din frumuseţea locurilor vizitate. Dacă povestitorul ar fi precizat că excursioniştii au suit spre cabană pe o potecă anevoioasă, străbătînd o pădure de brazi uriaşi şi respirînd parfumul tare de răşină, că în jurul cabanei se întindea o poiană smălţuită cu flori galbene ca lămîia, că în peşteră lanternele scoteau la iveală stalactite şi stalagmite albe, ca nişte coloane de templu antic... şi aşa mai departe, ceva din emoţiile trăite de el în cursul excursiei s-ar fi transmis şi ascultătorilor.

Altcineva, stimulat de curiozitatea celorlalţi, începe să povestească subiectul unui film: „Vedem o femeie săracă. Femeia are un copil care e foarte drăguţ. Pe urmă, femeia se mută în altă casă, şi acolo află de la o femeie că tot acolo locuieşte o femeie care are un fiu, care e foarte rău. Tînărul o bătea pe mama lui. Am uitat să spun că..." Rezumatul subiectului continuă astfel, mereu mai încurcat, împotmolindu-se în amănunte nesemnificative. Tîrziu de tot, cînd aproape nimeni nu-l mai ascultă, povestitorul încheie cu o apreciere şi un îndemn: „Filmul e bun, merită să-l vedeţi". Dacă e mai atent, observă că, de fapt, n-a convins pe nimeni. Desigur, şi din cauză că n-a reuşit să rezume clar subiectul filmului, extrăgînd esenţialul, dar şi pentru că a povestit plat. Un film, o piesă de teatru, o nuvelă sau un roman, deci orice operă cu „acţiune", constă dintr-o suită de episoade. Nu toate episoadele au aceeaşi însemnătate: unele sînt importante, altele, secundare. Pentru a obţine un rezumat clar al subiectului, vom reţine numai episoadele principale. Aceasta este o primă operaţie. A doua: aşezăm episoadele principale în ordinea lor cronologică, astfel încît să obţinem schema acţiunii, în cadrul căreia precizăm conflictul şi deznodămîntul acestuia. Totodată, nu uităm să fixăm de la început locul şi timpul acţiunii, precum şi rolul principalelor personaje. Din toate acestea rezultă că, atunci cînd vrem să rezumăm subiectul unei lucrări, nu trebuie să rămînem prizonierul acesteia, adică nu trebuie s-o povestim în toate amănuntele ei, de la prima la

ultima scenă, de la primul la ultimul capitol. Să dăm un exemplu. Am fost la teatru şi am văzut comedia *O scrisoare pierdută*. Piesa începe cu o scenă în care apar Tipătescu şi Pristanda. Prefectul citeşte un articol din gazeta adversarilor politici, Pristanda se vaită de necazurile lui, discuţia ajunge la „condeiul" pe care poliţaiul l-a tras cu steagurile, apoi acesta povesteşte ce a auzit în ajun, agăţat de ulucile lui Nae Caţavencu. Cine va rezuma piesa în acest fel se va împotmoli în detalii. Naraţiunea lui va fi o mîzgălitură de neînţeles. Procedînd însă după indicaţiile de mai sus, va povesti cam aşa : „Acţiunea se petrece cu optzeci de ani în urmă. Într-un oraş de provincie din România, trebuia să aibă loc alegeri pentru parlament. În acel oraş există două organizaţii politice. Cea dintîi, care aparţine partidului de guvernămînt, e condusă de Trahanache, cealaltă, de avocatul Nae Caţavencu. În cursul bătăliei electorale, Caţavencu, intrînd întîmplător în posesia unei scrisori de dragoste trimisă de prefectul Tipătescu soţiei lui Trahanache, Zoe, pune la cale un şantaj. Anume, el ameninţă că, dacă nu va fi făcut deputat, va publica în ziarul său scrisoarea compromiţătoare. Temîndu-se de scandal, Trahanache, Tipătescu şi Zoe se hotărăsc să asigure candidatura şi alegerea lui Caţavencu..." Povestirea continuă astfel pînă la sfîrşit. Pentru a o face mai interesantă, povestitorul poate caracteriza şi personajele, atunci cînd le pomeneşte numele prima dată : „...e condusă de Trahanache, un ins vîrstnic, ramolit, soţ credul şi încornorat... Nae Caţavencu, tipul demagogului burghez, care se pretinde progresist şi democrat, dar care, în realitate, nu urmăreşte decît realizarea intereselor sale personale, indiferent de mijloace". Fiind vorba de o comedie, rezumatul va cuprinde şi unele note de umor, constînd mai ales în scurte caracterizări citate din piesă : *„onorabilul* şi *venerabilul* Trahanache", „Pristanda, avînd *famelie mare, renumeraţie după buget mică*" etc. În sfîrşit, după exemplul povestitorilor populari, se pot întrebuinţa exclamaţii şi interogaţii (la care nu aşteptăm răspunsul) : „Caţavencu va fi sau nu ales ? Nu ! Şi iată de ce..."

Povestirea noastră, oricît de exactă şi de corectă în concizia ei, este incompletă dacă nu indicăm ideea ilustrată de subiect : „Caragiale demască farsa alegerilor burgheze". Vom mai spune de ce ne-a plăcut spectacolul : calităţile textului, meritele actorilor. Opiniile rostite în diverse cercuri — acasă,

la serviciu — au o mare însemnătate în popularizarea unui spectacol, a unei cărți. Să nu ponegrim pe nedrept ceea ce e bun sau, dimpotrivă, să nu lăudăm ceva fără valoare.

Din aceste exemple, se poate trage concluzia că şi o convorbire ne cere oarecari eforturi de gîndire şi stilistice. Dacă vrei să convingi, să împărtăşeşti altora impresii, sentimente, e necesar să-ți însuşeşti şi mijloacele trebuitoare. Desigur, nu toată lumea are „talent", dar oricui îi stă la dispoziție bogăția de cuvinte a limbii noastre. Despre această bogăție a fost vorba în altă parte. Ea se poate valorifica şi prin folosirea celor mai obişnuite mijloace literare: epitete, comparații etc.

4.

E chiar aşa de greu să vorbeşti în public?

Tracul şi timiditatea

Mi s-a întîmplat să mă aflu în culisele unei săli de spectacole, printre organizatorii unui festival artistic, la care fuseseră invitaţi şi cîţiva actori de profesie. Unul dintre aceştia, artist foarte apreciat şi cu experienţă îndelungată, îşi aştepta intrarea în scenă. Urma să recite o poezie de Eminescu, pe care ştiam că o spusese de multe ori. Nu se putea să n-o cunoască perfect, pînă la ultima silabă. Mi s-a părut ciudat să-l văd cu fruntea încreţită de concentrare. Mişca repede din buze şi era absent la tot ceea ce se şoptea în juru-i. Într-un cuvînt, înfăţişarea lui era a unui om emoţionat şi, drept să vă spun, nu se deosebea prea mult de aceea a unui băieţaş de la grădiniţă, care urmează să-şi debiteze în faţa publicului prima lui recitare. Cu un zîmbet, l-am întrebat pe cunoscutul actor :

— Aveţi trac, maestre ?

Publicul din sală îl cunoştea foarte bine şi-l iubea. Cu siguranţă că simpla lui apariţie în faţa cortinei avea să işte un ropot de aplauze. Cum să ai trac în faţa acestui public ? Şi totuşi ! Actorul mi-a întins o foaie de hîrtie, cu textul poeziei bătut la maşină :

— Fii bun şi stai cu asta lîngă mine, în spatele cortinei. Nici n-ai nevoie să citeşti. Ştiu textul ca pe apă, dar nu mă pot dispensa de prezenţa cuiva ce m-ar scoate dintr-un eventual impas. De ce să mă laud ? Am trac. Întotdeauna, chiar după ce joc de sute de ori un rol, am trac înainte de intrarea în scenă.

Aduc această mărturisire, căreia i se pot adăuga multe altele, pentru a infirma părerea celor ce exclamă : „Ce-i aia trac ? Nu există trac !"

Cine cunoaşte cît de cît temperamentul lui Caragiale ştie că marele dramaturg nu era nicidecum un timid. La repre-

zentarea pieselor sale, asista totuşi vădit emoţionat. Cineva care l-a văzut în seara premierei comediei O *noapte furtunoasă* spunea : „Îţi făcea într-adevăr milă, văzîndu-l palid și tremurînd, cum blestema ceasul în care-i venise ideea s-o scrie". E adevărat că din pricina primei lui comedii scriitorul avea să aibă multe amărăciuni. Dar, în seara premierei, sala era arhiplină de spectatori care, deocamdată, citiseră în presă numai lucruri bune despre noua producţie dramatică originală.

Da, da, sînt de acord cu dumneavoastră, cei care mărturisiţi că gîndul de a vă afirma, într-un fel, în public vă accelerează bătăile inimii, vă face să pierdeţi şirul vorbei şi vă voalează vocea, dacă nu chiar vă sufocă. De ce să ne ascundem după deget ? Tracul există ! Există şi timiditate. Sînt oameni care au de spus lucruri interesante. Eşti convins de aceasta, fiindcă îi cunoşti din activitatea lor zilnică, din convorbiri pline de miez, într-un cerc restrîns. În prezenţa unor necunoscuţi sau chiar în faţa unui colectiv mai larg, alcătuit din tovarăşi de muncă, aceşti oameni tac, iar cînd, obligaţi de împrejurări, iau totuşi cuvîntul, se bîlbîie şi sfîrşesc penibil, fără a fi spus mai nimic. După şedinţă, te trag deoparte şi-ţi toarnă confidenţial o mulţime de lucruri foarte preţioase, care, rostite limpede şi convingător de faţă cu toţi, ar fi îmbogăţit întreaga discuţie. „De ce n-ai luat cuvîntul ?" îi întrebi. Sau : „De ce n-ai spus toate acestea ?" Îţi răspund : „Am trac. Nu pot vorbi în public. Nu am talent de orator, şi pace !" Cu o asemenea afirmaţie, nu mai poţi fi de acord. Latinii aveau un dicton : „Poeţii se nasc, oratorii se fac". Să nu exagerăm. Există nu numai poeţi talentaţi, ci şi oratori talentaţi. Delavrancea, la bară sau într-o adunare, captiva prin logica şi frumuseţea expunerii, prin timbrul vocii şi intonaţie, prin ţinută şi gesticulaţie furtunoasă. Auditorii îl ascultau cu răsuflarea tăiată. Dar nu despre acest fel de oratorie e vorba aici. Poate că, în acest înţeles, şi oratorii se nasc, nu numai poeţii.

Aici vorbim despre o altfel de oratorie, mai modestă, însă neapărat trebuitoare într-o colectivitate unită, de preocupări şi interese, cum e aceea în care trăim şi muncim noi astăzi. A lua cuvîntul într-o adunare, într-o şedinţă se traduce prin afirmarea deschisă a participării noastre la efortul colectiv. Nu vorbim pentru a culege aplauze sau aprecieri de felul : „Vai, dragă, tovarăşul Popescu a fost formidabil !", ci pentru a ne împărtăşi experienţa, pentru a critica şi repara o greşeală, pentru a contribui la luarea unei hotărîri bune, pentru a

transmite şi altora însufleţirea noastră, în pragul îndeplinirii unei sarcini obşteşti. În societatea burgheză, oratoria era o profesie. Vorbeau oamenii politici porniţi la vînătoare de voturi, vorbeau avocaţii, patetic şi sforăitor. Oamenii muncii n-aveau decît să tacă. Dreptul la cuvînt, înscris în constituţie, era numai formal, ca atîtea alte drepturi. Astăzi, acest drept este real. Aparţine tuturor cetăţenilor. A nu-l folosi egalează cu un fel de dezertare de la îndatoririle obşteşti. „Lasă că vorbesc alţii şi pentru mine" sau: „Nu pot să vorbesc în public", nu sînt, repet, scuze. Desigur, a vorbi doar ca să te afli în treabă n-are nici un rost. Dar, dacă ai ceva de spus, vorbeşte. În şedinţele de producţie şi de analiză a muncii, la adunările generale ale cooperatorilor, în adunări ale organizaţiilor de masă, cei care iau cuvîntul îşi aduc contribuţia la progresul general. Fiecare dintre noi are a face cu oameni care nu s-au născut oratori şi care nici nu pozează în oratori, dar care iau cuvîntul ori de cîte ori au ceva de spus. Îi urmăreşti, îi asculţi şi-ţi spui cu bucurie: „Ce bine vorbeşte tovarăşul X. Şi ce stîngaci se exprima la început!" Cine nu cunoaşte bine viaţa satului nostru de astăzi şi asistă la o adunare generală a unei cooperative agricole de producţie va avea o surpriză dintre cele mai plăcute, auzind nu numai lucruri interesante, dar şi spuse corect, frumos. Participarea la treburile obşteşti dezvoltă firesc deprinderea bunei vorbiri în public. Dacă i-ai întreba, probabil că mulţi dintre cei ce-au devenit vorbitori apreciaţi îţi vor spune că la început au avut trac şi că au luptat cu sfiala. Începutul e întotdeauna mai greu. Trebuie să-l faci. Dar cum să-l faci? Un eşec la prima vorbire în public poate să aibă consecinţe mai rele decît... tăcerea. La cursurile de înot, unii profesori obişnuiesc să-şi azvîrle elevii în bazin, pentru ca, printr-un şoc, să le spulbere teama de apă. Nu ştiu dacă procedeul e recomandabil. Nu cumva acest şoc abia măreşte spaima de apă? În orice caz, a te azvîrli într-o discuţie după acest procedeu, pe neaşteptate şi pe nepregătite, nu mi se pare de loc indicat. Mi-aduc aminte de leacul împotriva timidităţii recomandat de un autor. Dacă eşti timid, spunea el, intră într-un restaurant luxos, trînteşte uşa în aşa fel, încît toată lumea să se-ntoarcă spre tine, calcă tropăind, nu-ţi scoate pălăria, aşază-te la masă într-o poziţie necuviincioasă, strigă cu voce tare chelnerul, fă scandal că supa e rece... După ce te-ai purtat cu atîta lipsă de bună-cuviinţă, n-ai să mai fii timid! Credeţi? Eu nu cred. Dacă te ridici să iei cuvîntul şi spui vrute şi

nevrute, strigînd şi gesticulînd, ca să-ţi domini tracul şi timiditatea, dovedeşti orice altceva, nu însă şi chibzuinţă. Vorbirea noastră în public e ceva foarte serios, ne impune răspunderi mari şi trebuie s-o tratăm ca atare.

Exemplul lui Demostene e încă actual!

Cam bîlbîit, cam slab de foale, smucit în gesturi, atenianul Demostene nu avea, de la naştere, nici una dintre însuşirile oratorilor. Şi, totuşi, el a devenit nu unul dintre oratorii atenieni, ci de-a dreptul cel mai ilustru, posteritatea cinstindu-l cu titlul de „prinţ al cuvîntului". Să mai fie exemplul său actual? După părerea mea, este, şi încă în multe privinţe. Mai întîi, pentru zelul neobosit cu care a luptat ca să-şi înfrîngă deficienţele fizice. Natura nu fusese generoasă cu el. Omul, stăpîn al naturii, o poate domina şi lucrînd asupra propriei lui persoane. Aşadar, atenianul cu voce slabă şi neplăcută şi-a umplut gura cu pietricele şi, plimbîndu-se pe ţărmul mării, a început să declame, zi de zi, ceasuri întregi, luîndu-se la întrecere cu vuietul valurilor. Nu rîdeţi, luînd fraza aceasta *ad litteram*. Nu vreau să vă recomand să procedaţi aidoma atenianului. Consideraţi povestea aceasta cu pietricelele şi cu marea ca pe o fabulă şi reţineţi-i morala: buna vorbire în public nu se poate obţine fără pregătire şi fără osteneală. Daţi acelaşi înţeles şi celuilalt exerciţiu pe care-l făcea Demostene: se aşeza cu pieptul în faţa unei săbii ascuţite, ca să se obişnuiască a evita mişcările exagerate şi necontrolate ale corpului. Din acest exerciţiu se poate extrage şi o învăţătură mai directă: cînd vorbeşti, vorbeşte cu gura, nu cu tot corpul pus în mişcare. Gestul şi mişcarea, ca şi mimica, subliniază şi fac mai expresivă o expunere, cu condiţia să nu fie exagerate. Un vorbitor prea agitat oboseşte şi riscă să devină de-a dreptul ridicol. Paralel cu lucrarea fizică la care-şi supunea organele vocale şi corpul, atenianul a mai desfăşurat şi altă muncă, de natură intelectuală. Sub lumina săracă a opaiţului său cu untdelemn, copia de sute de ori pagini din opera marelui istoric Tucidide, modele de stil concis, rostea cu voce tare fragmentul, scria el însuşi. Această muncă neobosită, înverşunată în vederea unui scop rămîne exemplară pentru orice domeniu de activitate şi pentru oricine. Pentru cei care, prin profesie, sînt datori să vor-

6—3799

bească în public, învățămintele sînt încă mai numeroase. În sfîrșit, pentru vorbitorii ocazionali, esențialul constă în aceea că o luare de cuvînt în public obligă la pregătire. Cînd te ridici de pe scaunul tău într-o ședință, cînd ești poftit la tribună sau cînd, ca specialist, ești pus în situația de a-ți expune metoda de lucru, procedeele și rezultatele, ai o armă foarte eficace împotriva tracului și sfielii, dacă te-ai pregătit anume pentru această împrejurare. Pregătirea poate fi mai sumară, cînd iei cuvîntul pentru o expunere concisă ; ea trebuie să fie temeinică, atunci cînd urmează să ții o conferință, o lecție, o cuvîntare ; în sfîrșit, încă mai atentă și mai serioasă, cînd urmează să prezinți un ciclu de expuneri.

Să începem cu sfîrșitul, adică să pornim de la această ultimă situație, în care se poate afla un muncitor, un tehnician, un inginer agronom, un medic uman și așa mai departe. Indiferent de profesie, recomandările generale ce se pot face sînt aceleași. Vom folosi exemplul unui fruntaș în muncă dintr-o întreprindere industrială. Om cu veche experiență, nu are studii superioare, dar are foarte multe cunoștințe în domeniul său de muncă. Fiind apreciat ca atare, e însărcinat să țină un ciclu de expuneri în fața unor cursanți. Anunțat din vreme, își mărturisește stînjeneala : e obișnuit să mînuiască scule și aparate, nu cuvinte. Totuși, va căuta să facă față. Începe să se pregătească. Cea dintîi muncă : documentarea. Oricît de familiară ne-ar fi o temă oarecare, să nu ne dispensăm de materialul documentar. Simpla confruntare a experienței și a cunoștințelor noastre cu cele ale altora ne poate fi de mare folos, întrucît ne confirmă unele păreri, ne dă prilejul să descoperim aspecte care ne-au scăpat din vedere pînă acum, ne ajută să ne corectăm unele erori. Cunosc felul în care unul din marii noștri oameni de cultură își pregătea o conferință. Deși tobă de carte, cum se spune, putînd deci să ia cuvîntul oricînd, pe nepregătite, nu făcea așa. Dimpotrivă, se pregătea minuțios, înconjurîndu-se, la masa de lucru, de nenumărate cărți, reviste, lucrări de specialitate. În felul acesta, documentarea răspunde nu numai scopului practic imediat : redactarea unei bune expuneri publice, ci și progresului nostru personal în materie.

După documentare, fruntașul în muncă, pe care l-am luat ca exemplu de vorbitor ocazional, trece la o lucrare de ordin analitic : împărțirea materiei întregului ciclu pe teme, pentru

fiecare expunere în parte. Astfel, obține un prim plan, pe care notează, ca titluri, temele, făcînd și cîteva precizări de amănunt. În defalcarea temelor se ține seama nu numai de cantitatea de cunoștințe, ci și de dificultatea lor. Sînt lucruri care pot fi expuse mai sumar, iar altele asupra cărora trebuie să se insiste. Pentru a decide în această operație de cumpănire a dificultăților, este absolut necesar ca vorbitorul să cunoască bine nivelul pregătirii anterioare a ascultătorilor. Altminteri, apare un dublu risc : ori vorbitorul stăruie inutil și plictisitor asupra unor chestiuni bine știute de auditori, ori trece prea repede peste probleme ce se cereau lămurite mai pe îndelete.

Ultima lucrare constă în redactarea expunerilor. Dacă este posibil, se vor redacta o dată toate conferințele sau lecțiile ciclului. Aceasta permite o mai bună repartizare a materialului și executarea unor retușuri. Nu numai fondul de cunoștințe, ci și vocabularul, în general forma expunerii trebuie să fie corespunzătoare nivelului ascultătorilor.

În privința aceasta, amintesc ce i s-a întîmplat acum cîțiva ani unui tînăr inginer agronom, doldora de carte și plin de bunăvoință, care a fost trimis să lucreze în cadrul unei cooperative agricole de producție înființate de curînd. Țăranii cooperatori, pînă ieri obișnuiți să spună grîului — „grîu", mălurei — „mălură" și îngrășămintelor — „gunoi", au fost mobilizați pentru lunile de iarnă la un curs agrotehnic. La prima lecție, tînărul inginer agronom a început să vorbească despre *graminee*, *glume* și *glumelele* florii, despre *triticum vulgare*, *triticum durum*, despre *claviceps purpurea* și așa mai departe. A sfîrșit lecția așteptîndu-se la aplauze. Sala a rămas tăcută. Unul dintre săteni s-a ridicat : „Tare frumos ne-ați vorbit, tovarășe inginer, numai că noi vrem să vă întrebăm dacă n-ar fi fost mai bine să ne vorbiți despre grîu..." Inginerul agronom a tras concluziile necesare și și-a expus celelalte lecții pe măsura înțelegerii ascultătorilor săi. Mai tîrziu, țăranii cooperatori și-au însușit termenii științifici necesari, iar la amintirea celei dintîi lecții, neizbutite, fac haz împreună cu agronomul lor, care acum le e drag și cu care se înțeleg perfect.

Firește, afirmația că în redactarea expunerilor este necesar să se țină seama de nivelul auditorilor trebuie luată în sensul că nivelul acesta reprezintă punctul de plecare, baza pe care se construiește. La sfîrșitul ciclului de expuneri, ascultătorii

trebuie să știe mai multe și în ceea ce privește limbajul de specialitate.

Care sînt părțile mari ale unei expuneri ?

Cea dintîi expunere va începe cu anunțarea subiectului întregului ciclu și cu repartizarea pe teme a materialului. După *introducerea* generală, se trece la dezvoltarea primei teme. Încheierea se construiește în așa fel, încît să fie o recapitulare și o concluzie a primei expuneri și, în același timp, o punte de legătură cu următoarea. A doua expunere va începe cu reamintirea, foarte pe scurt, a celor spuse în prima. Și așa mai departe, pînă la sfîrșitul întregului ciclu.

Cînd urmează să expunem în public nu un ciclu, ci o singură conferință, principalele indicații de mai sus rămîn valabile. Documentarea, alcătuirea planului expunerii (introducere, tratare, concluzii), redactarea într-un limbaj adecvat sînt operații generale cerute de orice fel de expunere (vorbită sau scrisă) adresată publicului. Retorica, adică știința (și arta !) vorbirii în public, recomandă vorbitorilor să înceapă prin ceea ce se numește *captatio benevolentiae* (cîștigarea bunăvoinței). E bine să dăm urmare acestei recomandări, deoarece o condiție a succesului unei conferințe (lecții etc.) constă și în stabilirea unei legături sufletești între cel ce vorbește și cei ce ascultă. Oricît de interesant ar fi subiectul unei conferințe, oricît de atrăgător ar fi prin el însuși, se poate întîmpla ca publicul să primească pe vorbitor cu rezervă, dacă nu chiar cu răceală. Captarea bunăvoinței are tocmai menirea de a încălzi acest prim moment al contactului dintre oameni necunoscuți. Vorbitorul va încerca deci să cîștige bunăvoința auditoriului, prin sublinierea interesului și frumuseții temei pe care o va trata. Totodată, evitînd să lase impresia unui orgolios, deci cu toată modestia, își va informa ascultătorii de competența sa în materie, eventual de pasiunea pe care a pus-o în cercetarea și lămurirea unor probleme. De exemplu : „Lucrez de douăzeci și cinci de ani la cuptoarele înalte. Am crescut, ca să zic așa, în bătaia flăcărilor. Mi s-a întîmplat să mă ard și să greșesc, dar din greșeli omul învață. Am învățat și eu cîte ceva, din experiența mea, din știința altora. Din ceea ce știu eu și din ceea ce știți dumneavoastră, putem folosi cu toții..." Dintr-o pornire firească, ascultătorii sînt mai dispuși să acorde încredere unui vorbitor modest, decît unuia îngîmfat. Înfumuratul provoacă în public o reacție de nedorit, fiindcă își jignește auditoriul, ca și cînd i-ar spune :

„Eu știu totul. De aceea sînt aici, la tribună. Voi nu știți nimic. Ciuliți urechile, fiindcă am să vă spun niște lucruri de care habar n-aveți". E mai bine ca ascultătorii să facă ei constatarea, la sfîrșit: „Am aflat lucruri foarte interesante, care ne vor fi de mare folos".

Ce se poate reține din toate acestea, cînd e vorba de o simplă luare de cuvînt într-o ședință? Aș zice: totul! Chiar și documentarea? Da, în sensul că, și atunci cînd te ridici să spui numai cîteva fraze, trebuie să cunoști bine lucrurile despre care vorbești. Cu atît mai recomandabilă e documentarea, cît de sumară, în cazul unei ședințe cu o ordine de zi anunțată din vreme, la care te-ai hotărît să iei cuvîntul. Ca și pentru o conferință, documentarea îți oferă și de astă dată posibilitatea de a evita generalitățile, pentru a comunica fapte concrete, exemple, cifre. Și pentru o luare de cuvînt într-o ședință, planul scurtei expuneri e binevenit. Ca să nu divaghezi, fă încă mai mult: redactează textul, care să aibă aspectul unei cuvîntări în miniatură, cu introducere, tratare și încheiere, chiar și cu o minusculă formulă de captare a bunăvoinței, mai exact a interesului adunării. De multe ori, ședințele noastre se lungesc prea mult sau ni se par prea lungi, fiindcă sînt vorbitori care iau cuvîntul pe nepregătite, consumă timpul prețios al tuturor, rostind generalități, banalități, începînd rău, vorbind confuz și nemaiștiind cum să încheie. Cel care vorbește cu miez, limpede, concis, corect, argumentînd o concluzie la care știe cum să ajungă, este ascultat cu interes. Dacă, din prudență, un asemenea vorbitor se va întrerupe cu remarca: „Am depășit timpul stabilit. Îmi mai acordați cîteva minute, ca să închei?", sala îi va răspunde, în unanimitate, afirmativ. Pe cel care s-a rătăcit în hățișul unor fraze seci, sala îl va întrerupe, pe bună dreptate.

Se mai poate întîmpla ca nevoia de a lua cuvîntul să se ivească spontan, chiar în timpul ședinței, pentru un răspuns, o precizare, o completare. Și în acest caz, o mică pregătire se poate face pe loc. Un creion, o hîrtie aflată în buzunar, marginea albă a unui ziar sînt tot ce ne trebuie pentru a nota ceea ce avem de spus.

Pregătirea, fie, după caz, și sumară, ne oferă o armă eficace împotriva tracului și timidității. Cel deprins să ia cuvîntul în public se va simți și el mai sigur, dacă va avea în mînă un petic de hîrtie pe care și-a însemnat ideile.

Un conferențiar debutant și-a redactat textul, ca să zicem așa, după toate regulile artei. Materialul e interesant, bogat în fapte concrete, organizat după un plan riguros. Expunerea are părți captivante, unele înduioșătoare, într-un cuvînt, nu e lipsită nici de note afective, cerute, desigur, de tema respectivă. În ziua și la ora programată, proaspătul conferențiar se prezintă în fața publicului, într-o ținută îngrijită. Publicul îi acordă încredere și simpatie. Cînd se ridică să vorbească, e întîmpinat cu aplauze. Bine pregătit, după părerea sa, vorbitorul scoate filele din buzunar și începe să citească. Ca să nu piardă șirul, nu-și ridică ochii de pe text și nu bagă de seamă că după zece minute în sală s-au angajat dialoguri șoptite, că unii dintre cei de față cască, se uită la ceas. Conferențiarul citește, citește, foarte conștiincios. Abia cînd ajunge la sfîrșit, constată că ascultătorii îl aplaudă cam rece, convențional și se grăbesc să părăsească sala. Se uită la ceas : a depășit cu o jumătate de oră timpul stabilit. Evident, conferențiarul nostru a făcut mai multe greșeli, care decurg din părerea că pregătirea unei vorbiri în public se încheie cu redactarea textului.

O primă greșeală : nu și-a cronometrat conferința. Din experiență știm cu toții foarte bine că lipsa de concizie duce la spulberarea atenției ascultătorilor, oricît de binevoitori. A vorbi „lung“ înseamnă a obosi și a plictisi. A depăși timpul prescris egalează cu un jaf. Oamenii veniți să te asculte au și alte treburi ; în cadrul programului lor zilnic, te-au înscris cu timpul anunțat. După ce și-a redactat textul, vorbitorul trebuie să-l citească acasă, cu glas tare, și nu în fugă, ci rar, expresiv, cu pauze. Citit fără intonațiile necesare, un text durează mult mai puțin decît rostit în fața auditoriului. Dacă minutarele ceasornicului îți arată că textul e prea lung, nu lăsa rezolvarea problemei la tribună, cu un ușuratic : „Văd eu ce fac !“ Fără grabă, acasă, poți opera mult mai judicios tăieturile, decît atunci cînd ești ascultat de atîtea perechi de urechi. Pe alocuri, amputările pot fi evitate printr-o exprimare mai concisă, adică prin concentrare.

O altă greșeală a conferențiarului nostru a fost aceea că și-a citit textul ținîndu-și ochii pe filele de hîrtie. A vorbi în public înseamnă a... vorbi, nu a citi. Sînt și cazuri cînd importanța temei, necesitatea de a expune ideile într-un mod foarte concentrat, în sfîrșit, lipsa de experiență a vorbito-

rului fac lectura obligatorie. Dar chiar şi atunci nu trebuie uitat că, în afară de text, mai există şi sala! Cititul rar, expresiv se va face ridicînd ochii de pe text şi privind sala, ascultătorii. În felul acesta, conferenţiarul arată că nu e prizonierul textului, că foile de hîrtie constituie doar un suport al expunerii sale. Totodată, el păstrează contactul cu auditoriul, îşi dă seama dacă a cucerit sau nu interesul general. Unele semne de neatenţie îl previn că trebuie să pronunţe cuvintele mai apăsat, mai tare, mai convingător. Atitudinea lui va deveni mai liberă, mai puţin îngheţată. Va zîmbi sau se va încrunta, dacă e cazul, o dată cu sala. Sala e ţinută în mînă, cum se spune, dacă între tribună şi ascultători circulă, în ambele sensuri, acest fluid sufletesc. Iată de ce, cînd tema permite, o conferinţă va fi asezonată cu note vesele, de bună dispoziţie, sau cu elemente patetice. Pe acest teren afectiv, legătura dintre vorbitor şi ascultători se stabileşte cel mai lesne. Pentru buna valorificare în public a textului, vorbitorul va căuta în cursul lecturilor de-acasă intonaţiile cele mai juste. După cîteva lecturi făcute în prealabil, el va ajunge să-şi cunoască atît de bine textul, încît nu va mai rămîne legat de acesta, ca un olog de cîrjă.

Vorbirea liberă, cînd e posibilă, oferă cea mai mare garanţie de succes în faţa publicului. La o asemenea vorbire nu va recurge decît cel ce-a cîştigat o anume experienţă, dar chiar şi acesta se va pregăti cu grijă. În această privinţă există mai multe procedee. Unul constă în redactarea textului, ca şi cînd ar urma să fie citit. Vorbitorul îl şi citeşte de mai multe ori singur, pînă cînd îl învaţă pe dinafară, ca pe o poezie. Procedeul nu e bun. Din cauza tracului, a unui moment de neatenţie, a unui incident produs în sală (intră un întîrziat, pleacă un grăbit, scîrţîie un scaun sau scapă din cîrlig un geam), vorbitorul poate uita continuarea unei fraze. Va urma o bîlbîială, căutarea disperată, pe text, a locului unde s-a rupt firul. (În orice caz, textul va fi la îndemînă, în faţă, pe masă şi ne vom îngriji să întoarcem fiecare foaie epuizată.) În loc să înveţe pe de rost textul, cuvînt cu cuvînt, conferenţiarul îşi va fixa bine în memorie ideile, îngrijindu-se să le sublinieze pe filele de hîrtie cu un creion colorat. După ce ne-am obişnuit să vorbim în public, vom observa că ne este mult mai uşor dacă ştim bine succesiunea ideilor, decît dacă am memorizat succesiunea cuvintelor. Cînd tema ne îngăduie, cînd o cunoaştem perfect, cînd avem suficientă experienţă, este posibil nici să nu mai redactăm un text, ci doar un plan al

ideilor. Cel care a ajuns acolo nu mai are nevoie să citească aceste pagini... Totuşi, şi acela, şi vorbitorii cu mai puţină experienţă nu trebuie să uite o serie de lucruri elementare, dar foarte importante.

Chiar dacă urmează, conform împrejurării, să aibă caracterul unei cozerii (*causerie*, numesc francezii o conversaţie agreabilă şi uşoară, fără pretenţii), o luare de cuvînt nu trebuie să fie o simplă pălăvrăgeală, un fel de „vorbesc ca să nu tac". Şi urarea rostită la o masă tovărăşească va fi considerată de vorbitor cu atenţia la care-l obligă respectul faţă de sine şi faţă de ceilalţi. Nici toastul nu admite vulgaritatea, neseriozitatea, incoerenţa. Cu paharul în mînă, aerul solemn şi pedant devine ridicol. Tratînd, în schimb, glumeţ o temă serioasă, gravă, cuvîntătorul uşuratic, superficial, dornic să-şi dovedească însuşirile de umorist, pe care unii şi le preţuiesc aşa de mult, va fi asemeni celui ce s-ar duce la o recepţie în papuci. Ţinuta şi tonul unui vorbitor, stilul expunerii sale vor fi întotdeauna în concordanţă cu tema, locul şi împrejurarea.

Cine ia cuvîntul, în cadrul unei discuţii, va ţine seama că discuţia e... discuţie, nu monolog. Cuvîntul lui se justifică numai în măsura în care aduce elemente noi faţă de ceea ce s-a spus mai înainte. Sau spune ceva mai bun decît tăcerea, sau taci. De dragul jumătăţii de oră în care te-ai pregătit, nu considera mica expunere drept o capodoperă *ne varietur*, adică de neschimbat. Pentru a fi în temă, ascultă şi ce vorbesc ceilalţi. Dacă s-a spus tot ce voiai să spui şi tu, împătureşte-ţi fără regret notiţa şi vîr-o în buzunar. Dacă s-a spus o parte, renunţă la partea respectivă. Lucrurile se schimbă atunci cînd constaţi că antevorbitorii, deşi au atins chestiuni pe care voiai să le ridici şi tu, le-au tratat neclar, neconvingător. În această situaţie, repetarea, sublinierea se impun. Atenţia la ce se vorbeşte şi cum se ascultă, elasticitatea, tactul sînt însuşiri necesare celui ce ia cuvîntul în public.

Alegerea termenilor proprii, ocolirea expresiilor vulgare şi triviale, construcţia ireproşabilă a frazelor, exprimarea sugestivă şi toate celelalte recomandări privitoare la conversaţie sînt cu atît mai obligatorii în cazul unei expuneri făcute în faţa publicului. Într-o astfel de expunere (ca şi în conversaţie), trebuie să ne supraveghem, pentru a ne feri de repetarea supărătoare a unor cuvinte de umplutură, care, pentru unii, devin adevărate ticuri : „zice", „ştiţi", „aşadar", „care va să zică" etc. După o conferinţă destul de interesantă,

cineva mi-a arătat o hîrtie plină de linioare verticale, sub care trăsese o linie şi scrisese cifra 34. De atîtea ori repetase conferenţiarul expresia „nu-i aşa" ! Foarte urîte sînt şi cacofoniile constînd nu numai din întîlnirea a două silabe *ca* şi *că* („dacă cauţi bine..."), ci şi a silabelor *ci* („ci citind"), *co* („dac-o corectează"), *cu* („cu cuţitul"), *te* („te temi"). E mai bună o exprimare perifrastică decît o cacofonie. Cacofonia e o gafă fonetică. Ce urît sună şi acest „fă-fo" ! Să schimbăm propoziţia : cacofonia e o gafă din domeniul foneticii. Vorbind, mai putem face şi altfel de gafe. De exemplu : „Pe malul lacului, un cioban tundea un berbec. În apă, scena se vedea invers". Cel puţin o parte din sală va sesiza gafa, deci zîmbete, dacă nu chiar un hohot de rîs. Ce ne facem ? Ori lăsăm lucrurile aşa şi continuăm ca şi cînd nu s-ar fi întîmplat nimic, ori rîdem şi noi : „De fapt şi ciobanul ar fi avut nevoie să fie tuns. Era cam pletos". În orice caz, n-avem de ce să ne roşim pînă în vîrful urechilor şi să ne gîndim că ne-am ratat conferinţa.

În sfîrşit, încă o chestiune de ordin practic. Se poate întîmpla oricărui vorbitor să aibă un lapsus, nu neapărat un *lapsus linguae*, ci un lapsus pur şi simplu, adică să uite un nume propriu, un termen tehnic sau acel cuvînt care i se pare cel mai adecvat. Bîlbîiala jenată : „Ăă, am uitat cine", „Îmi scapă acum", „Vreau să zic... înţelegeţi dumneavoastră..." e penibilă şi pentru vorbitor, şi pentru ascultători. Scapi mai onorabil din impas cu : „Cineva spunea...", „O somitate în materie susţinea" sau cu o perifrază, prin care defineşti cuvîntul uitat.

Intr-o cuvîntare, ca şi în scris, citatul poate constitui un argument în sprijinul unei păreri proprii. A alcătui însă o conferinţă din citate puse cap la cap, cum construiesc copiii cetăţi din cuburi colorate, e absolut neindicat. Ascultătorii vor să audă o conferinţă, o cuvîntare, o părere personală, nu o culegere de citate. Dacă citatul este extras dintr-un autor străin, el trebuie oferit în traducere, mai ales în cazul că nu toată sala cunoaşte limba respectivă. Vom da citatul în limba originară numai cînd e neapărat necesar. Pronunţarea lui trebuie să fie fără greş, ca şi aceea a numelor proprii străine.

E greu să vorbeşti în public ? A răspunde afirmativ, cu un oftat, nu duce nicăieri. Aşa cum am arătat, există destule mijloace pentru a învinge dificultăţile. Oricine se poate deprinde să vorbească în faţa unor ascultători.

5.

Nu numai scriitorii trebuie să ştie să scrie!

„Şeful e prea pretenţios!"

Cu această exclamaţie, funcţionarul unei instituţii mototoleşte hîrtia pe care dactilografa i-a copiat textul unei scrisori oficiale, adresate unui solicitant. Dusă la semnat, scrisoarea i-a fost înapoiată purtînd menţiunea scrisă cu creion albastru: „Chiar şi o scrisoare de trei fraze trebuie redactată îngrijit!" Autorul scrisorii e amărît şi, mai rău încă, pare că nu înţelege ce vrea „şeful". Să ridicăm din coşul de hîrtii foaia mototolită. Pe textul într-adevăr foarte scurt, „şeful" a subliniat un *întrucît* care nu se referă la nimic, a pus semn de întrebare la sfîrşitul unei fraze lipsite de înţeles şi a şters o virgulă parazitară dintre subiect şi predicat. Nu, „şeful" nu e prea pretenţios! Redactarea scrisorii s-a făcut foarte neglijent.

Există instituţii de învăţămînt unde se predau noţiuni despre redactarea scrisorilor oficiale. Dar oricine, indiferent de specialitatea şi locul său de muncă, se poate afla în situaţia de a-şi aduce contribuţia la corespondenţa instituţiei sau a întreprinderii. Personalul secretariatelor îndeplineşte, desigur, în primul rînd acest oficiu. Cînd însă o anume chestiune priveşte direct resortul cuiva, acesta e cel mai indicat să alcătuiască ciorna scrisorii. În general, se pierde destul timp şi se prăpădeşte destulă hîrtie, pînă să se obţină un text bun, fie din cauza lipsei de experienţă a celui ce redactează scrisoarea, fie din pricina dificultăţii acesteia. Pentru economisirea timpului şi pentru evitarea neplăcerilor pricinuite de repetatele refaceri ale unei scrisori, avem la îndemînă cîteva mijloace, altminteri foarte simple.

Cînd e nou în muncă, cel însărcinat să compună o scrisoare oficială va trage multe foloase cercetînd cu atenţie dosarul de corespondenţă a serviciului său, în copii. Din această cercetare va deduce că:

Scrisorile oficiale sînt alcătuite, în general, din cîteva formule uzuale: „La scrisoarea dv. din...“, „Referitor la..., vă informăm (vă răspundem, vă aducem la cunoştinţă) că...“, „Revenire la adresa dv. cu nr. ... din...“ Aceste formule stereotipe subliniază caracterul *impersonal* al corespondenţei oficiale.

Cînd răspunde sau întreabă, cel ce redactează o scrisoare de serviciu, face, de regulă, abstracţie de sentimentele sale. Enervarea, plictiseala pricinuite de insistenţa vreunui solicitant, mîhnirea cauzată de admonestarea venită din partea unui for superior nu trebuie să răzbată într-o asemenea scrisoare. Sub antetul întreprinderii sau instituţiei, corespondenţa, deşi semnată, e un act emanat din partea unităţii, nu a persoanelor.

Stilul oficial nu exclude, ci presupune politeţea, şi nu numai de jos în sus, ci şi de sus în jos. Relaţiile dintre serviciile şi unităţile de toate categoriile, raporturile dintre acestea şi persoanele particulare au, la noi, trăsăturile specifice într-un stat socialist. Chiar cînd există, în unele probleme, divergenţă de păreri, dialogul epistolar se desfăşoară sub semnul *colaborării*, nu al contradicţiei şi concurenţei. Cînd e vorba de persoane particulare, serviciile ţin seamă de faptul că rolul lor principal constă în slujirea cetăţenilor. De la caz la caz, răceala caracteristică stilului oficial poate fi atenuată prin formulări ce comunică solicitantului sentimentul că forul căruia i s-a adresat nu e o maşină birocratică, ci un loc unde cererea sa a fost înţeleasă tovărăşeşte. Tonul impresional al corespondenţei oficiale se conjugă astfel cu o firească vibraţie umană.

Corespondenţa oficială pretinde concizie, nu însă în dauna clarităţii. Pentru a redacta o scrisoare clară şi concisă, cel ce ia creionul în mînă îşi va preciza ideile, argumentele, concluzia. Va trebui, adică, să ştie exact cu ce începe şi unde vrea să ajungă. Dacă scrisoarea e un răspuns, va citi cu atenţie şi va reciti scrisoarea la care răspunde. O lectură superficială, grăbită a acesteia îl pune de la început alături cu drumul. A fi clar înseamnă şi a fi la obiect. Pentru verificarea clarităţii, cel ce scrie să se pună în situaţia adresantului! Va înţelege acesta exact sensul scrisorii? Operaţiile pregătitoare iau timp, e adevărat. Dar cît timp s-ar pierde, altminteri, datorită unui text confuz, care ar declanşa noi întrebări, noi solicitări! Probleme ce-ar putea fi lămurite o dată pentru totdeauna iscă, din cauza neglijenţei în redactarea corespondenţei, reveniri repetate, dacă nu chiar dueluri epistolare gratuite.

Claritatea și precizia sînt condiționate și de corectitudinea gramaticală a expunerii. Erorile gramaticale nu au ce căuta nici în scrisorile noastre personale, cu atît mai mult sînt de nedorit în corespondența oficială. E aici și o chestiune de prestigiu. „Șeful", supărat că subalternul său a făcut greșeli gramaticale, nu a exagerat nici în această privință. Nici întreprinderea cea mai străină de studiul morfologiei și al ortografiei nu poate îngădui în corespondența sa erori gramaticale.

Toate aceste învățăminte, pe care un funcționar nou în muncă le poate extrage din cercetarea atentă a corespondenței serviciului său, se verifică și se confirmă prin experiență. „Șeful" care nu se mulțumește să semneze grăbit hîrtiile ce i se prezintă, ci le și citește, urmărind corectitudinea textelor pînă la virgulă, face foarte bine. Mai bine procedează acela care își instruiește colaboratorii, arătîndu-le de la început cum trebuie redactate scrisorile.

Dar să privim lucrurile și din partea cealaltă, adică a solicitanților. Cine are nevoie de un act sau cere o aprobare, recunoașterea unor drepturi etc. va ține seama de următoarele :

Se va informa exact cărui for trebuie să i se adreseze. Chiar dacă rezolvarea cererii depinde de un serviciu subaltern, formula de adresare cuprinde titulatura conducătorului instituției sau întreprinderii : *Tovarășe Ministru, Tovarășe Președinte, Tovarășe Director, Tovarășe Șef.*

În *introducerea* cererii se arată numele și pronumele, funcția (ocupația, profesiunea) solicitantului, adresa, obiectul cererii : „Subsemnatul, Ion Ionescu, tehnician auto la întreprinderea..., domiciliat în strada..., nr. ..., raionul..., vă rog să binevoiți a-mi aproba înscrierea la..."

Cuprinsul enumeră motivele, temeiurile cererii. Totul se formulează cît se poate de clar și de succint. Să nu fie nimic în minus, dar nici în plus. Insistențele, repetările, argumentele subiective, fără bază legală, sînt inutile. Bunăvoința forului căruia ne adresăm e subînțeleasă. O simplă trimitere la prevederea unei legi e mai convingătoare decît o pagină întreagă de justificări sentimentale.

De obicei, sub cuprinsul cererii se scrie o formulă de încheiere („Luptăm pentru pace !" etc.) și se pune semnătura.

Respectarea unui plan este necesară și în alcătuirea corectă a unor lucrări mai mari : un proces-verbal, un referat, un raport, o dare de seamă.

Procesul-verbal cuprinde constatarea unui fapt, predarea și primirea unei funcții, a unor obiecte, desfășurarea unei șe-

dinţe. Începe întotdeauna cu o formulă-tip de introducere, în care se arată : timpul, locul, numele celor prezenţi, scopul adunării, şedinţei etc. Urmează consemnarea celor constatate sau cuprinsul şedinţei : ordinea de zi, cine a prezentat raportul (darea de seamă) şi conţinutul acestuia, cine a luat cuvîntul şi ce s-a spus, hotărîrea. Formula de încheiere : „Drept care am încheiat prezentul proces-verbal".

Referatul poate fi o simplă însemnare marginală, prin care un funcţionar propune, motivat, şefului său ierarhic aprobarea sau respingerea unei cereri : „Conform articolului nr. ... din legea..., tov. ... este îndreptăţit a beneficia de un concediu fără plată, în vederea... Există posibilitatea înlocuirii sale în timpul absenţei, astfel ca serviciul să nu sufere. Propun (recomand) aprobarea concediului cerut". Într-un înţeles mai cuprinzător, referatul e o lucrare, rostită sau scrisă, care cuprinde aprecieri şi concluzii asupra unei cărţi, asupra unei inovaţii, asupra unui procedeu tehnic etc. Caracteristicile sale principale sînt : obiectivitatea, spiritul critic, argumentarea solidă a concluziilor pozitive sau negative.

Raportul şi darea de seamă cuprind, mai ales, descrierea şi analiza activităţii depuse de un colectiv într-o anumită perioadă de timp. Planul unei dări de seamă este, în esenţă, acesta : *Introducerea* — obiectul (ce activitate şi a cui se analizează), perioada de timp, condiţiile în care s-a desfăşurat activitatea. *Cuprinsul* — obiectivele activităţii în perioada respectivă, aşa cum au fost trasate de planul de muncă ; ce şi cum s-a realizat, ce nu s-a realizat şi de ce (cauze obiective şi lipsuri în muncă) ; cine s-a evidenţiat şi cine nu şi-a îndeplinit într-un mod corespunzător îndatoririle. *Încheierea* — o apreciere globală asupra perioadei trecute, cu scopul de a se trage concluzii pentru perioada următoare ; noile sarcini ce stau în faţa colectivului ; angajamente.

Raportul şi darea de seamă trebuie să fie redactate în spirit critic şi autocritic, scopul lor principal constînd în îmbunătăţirea muncii.

„Eu sînt bine sănătos, ceea ce..."

De cînd au inventat acest genial mijloc de comunicare — scrisul — oamenii şi-au eliberat gîndurile de cătuşele spaţiului şi ale timpului. Folosind cărămida (cu mii de ani în urmă, „cărămida poştală" a existat într-adevăr !), fişia de

papirus sau de pergament, mai tîrziu foaia de hîrtie, ei s-au pus în legătură cu semenii lor la distanțe mult mai mari, și mereu mai mari, decît bătaia vocii. Alcătuită mai întîi din cîteva cuvinte zgîriate lapidar și stîngaci, scrisoarea a devenit, cu vremea, o compunere amplă și, adesea, cu însușiri de operă literară. *Epistola* s-a constituit chiar ca o specie literară independentă, încă din antichitate, datorită, între alții, poetului latin Horațiu, care ne-a lăsat un mare număr de epistole cu valoare de capodopere. Scriitorul francez Boileau *, autorul *Artei poetice*, a adăugat tezaurului literaturii universale alte epistole antologice. În literatura noastră, Grigore Alexandrescu, în versuri, Costache Negruzzi *(Negru pe alb, Scrisori la un prieten)* și Ion Ghica *(Scrisori către Vasile Alecsandri)*, în proză, sînt numai cîțiva dintre scriitorii care au cultivat epistola literară. Dar, nu numai cînd a fost concepută ca operă destinată publicării, scrisoarea s-a înfrumusețat cu însușiri literare. Înzestrată cu spirit de observație, nu lipsită de atitudine critică față de moravurile vremii, doamna de Sévigné ** a adresat fiicei ei și altora scrisori care i-au adus celebritatea. Depozitele marilor biblioteci posedă cantități uriașe de corespondență rămasă de la oameni de seamă — savanți, scriitori, politicieni. La Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România munca de sortare și catalogare a corespondenței se desfășoară permanent.

Document al mentalității și moravurilor unei epoci, scrisoarea e în același timp o fișă a temperamentului, caracterului și preocupărilor autorului ei. Încă de prin 1834, scrisorile tînărului Mihail Kogălniceanu dezvăluie într-un mod grăitor atitudinea democratică și patriotismul omului politic și istoricului de mai tîrziu. Scrisorile lui Nicolae Bălcescu, marele gînditor și revoluționar, a cărui existență zbuciumată s-a consumat ca o flacără, sînt mărturiile patetice ale unui luptător pentru libertatea poporului. La rîndul său, Alecsandri își compunea scrisorile cu voioșia, grația și amabilitatea ce-i erau proprii. Există printre scriitorii noștri unul care ne-a lăsat adevărate capodopere ale genului epistolar : I. L. Cara-

---

* *Nicolas Boileau-Despréaux* (1636—1711) — poet și critic literar francez, autor a numeroase satire și epistole și al tratatului în versuri *Arta poetică*.

** Scrisorile *Mariei de Rabutin-Chantal, marchiză de Sévigné* (1626—1696), publicate în 1726, aparțin fondului clasic al literaturii epistolare franceze.

giale. Opera lui cuprinde numeroase scrisori, cu ajutorul cărora sînt caracterizaţi într-un mod strălucit eroii şi dezvăluite tarele societăţii burgheze. Vă amintiţi scrisoarea pe care o trimite Rică Venturiano „persoanei“ de care se înamorase, adică Ziţei ? Iată cîteva rînduri : „Angel radios ! de cînd te-am văzut întîiaşi dată pentru prima oară, mi-am pierdut uzul raţiunii... Te iubesc la nemurire. *Je vous aime et vous adore : que prétendez-vous encore ?* * Inima-mi palpită de amoare. Sînt într-o poziţiune pitorescă şi mizericordioasă şi sufăr peste poate. O da ! Tu eşti aurora sublimă...“ Scrisoarea exprimă cît se poate de sugestiv retorismul găunos al lui Rică Venturiano, pe care-l regăsim şi în articolele lui de ziar. Într-adevăr, dacă, aşa cum se spune, stilul, în general, este omul, stilul *corespondenţei* ne mijloceşte perfect cunoaşterea unui om.

Mai ales după ce s-a instalat la Berlin, ca să se salveze din atmosfera insuportabilă ce i se crease în ţară de către oficialitatea burghezo-moşierească, I. L. Caragiale a întreţinut o vastă corespondenţă cu prietenii şi cunoscuţii. Marele dramaturg era o fire extrem de sociabilă. Nu-i plăcea singurătatea, iar corespondenţa îi oferea un mijloc de a se simţi mai puţin singur. I se întîmpla cîteodată să adreseze cuiva drag cîte două-trei scrisori sau cărţi poştale în aceeaşi zi. Foarte exigent în redactarea operei sale literare, ştergea şi refăcea mereu o scriere, apoi o transcria (a cîta oară ?) pe curat, cu scrisul său rotund, foarte îngrijit, realizînd adevărate modele de caligrafie. La fel proceda şi cu scrisorile. Chiar şi pentru biletele de cîteva rînduri redacta mai întîi ciorne, revenea asupra unei formulări, asupra unui cuvînt şi, abia cînd socotea că a exprimat exact şi corect ceea ce avea de comunicat, copia textul, pe cartonul cărţii poştale sau pe fila de hîrtie. Se înţelege de ce cu toate că nu a fost destinată publicării, corespondenţa particulară a lui Caragiale constituie pentru oricine o lectură dintre cele mai atrăgătoare. Din conştiinciozitatea cu care neîntrecutul nostru dramaturg îşi redacta corespondenţa, deducem o concluzie general valabilă : scrisoarea, indiferent cui o adresăm — unui superior sau unui subaltern, unei rude sau unui prieten — trebuie luată în serios. „Cuvintele zboară, cele scrise rămîn“. Că nici vorbele nu trebuie lăsate să zboare oricum, nu mai e nevoie să repetăm. Cu atît mai mult, scrisul nostru trebuie să fie îngrijit.

---

* Te iubesc şi te ador : altceva ce mai pretinzi ?

Arta epistolară pare astăzi ceva desuet, ceva ce aparţine trecutului. Ritmul nostru de viaţă este rapid, ne vine greu să rupem din zi, la răstimpuri, un ceas-două ca să compunem o scrisoare de cîteva pagini. Telefonul ne stă la îndemînă pentru convorbiri urbane şi interurbane cu ajutorul cărora, în cinci minute, epuizăm ceea ce avem de comunicat. Din cauza conciziei ei, convorbirea telefonică nu suplineşte totuşi scrisoarea. Telefonînd, la intervale nu prea mari, unei rude, unui prieten din oraşul nostru sau din provincie, îi mărturisim, implicit, afecţiunea şi grija noastră. Scrisoarea, însă, ne îngăduie comunicarea mai amănunţită, mai intimă a gîndurilor şi sentimentelor, a preocupărilor noastre, a interesului faţă de ceilalţi. Prin scrisoare, înfrîngem depărtările şi menţinem între noi şi cei dragi acele relaţii calde de care sîntem cu toţii atît de doritori.

Aşa cum existau odinioară manuale de *„savoir-vivre"* (bună purtare în societate), tot astfel circulau şi cărţi cuprinzînd modele de epistole. Amatorii îşi alegeau un model şi-l transcriau, schimbînd doar numele. Dar cum să-ţi torni gîndurile şi sentimentele tale într-un tipar străin, ca un aluat într-o formă dată ? O scrisoare de dragoste compusă după tipicul recomandat de cine ştie cine ar dovedi sărăcie sufletească şi nesinceritate. Nu calea modelelor vreau s-o propun aici.

Elementele obligatorii ale unei scrisori rămîn cele ştiute : locul şi data, formula prin care ne adresăm corespondentului („Stimate tovarăşe", „Dragul meu" etc.), semnătura. Notarea locului şi a datei poate căpăta uneori o mare însemnătate, aşa că nu trebuie neglijată. Între formula de început şi semnătură, stiloul are toată libertatea. Unele condiţii se cer totuşi respectate.

O scrisoare trebuie concepută, într-un anume sens, ca o scriere literară. Nu vă speriaţi şi nu protestaţi iar : „N-am talent de literat !" Mă voi explica. Cum se ştie, opera literară îşi propune să exprime sentimente şi pasiuni omeneşti. În acest sens, scrisoarea se înrudeşte cu literatura. Amintiţi-vă de unele romane pe care le-aţi citit şi care erau compuse în întregime dintr-un schimb de scrisori. Astfel de romane evidenţiază foarte elocvent virtuţile genului epistolar. Poate că nu vom reuşi să compunem scrisori ca eroii literari, al căror condei e purtat de oameni de meserie — autorii cărţilor. Însă nici nu ne vom resemna, recurgînd din lene şi grabă la formule stereotipe de felul : „Eu sînt bine sănătos,

ceea ce-ţi doresc şi ţie". Formulele stereotipe, ca şi modelele epistolare, sînt haine străine. În scrisorile noastre, să căutăm a fi noi înşine. În primul rînd, sîntem noi înşine dacă nu ne mulţumim cu o scrisoare seacă şi rece, ci, dimpotrivă, punem în scrisul nostru suflet. Dar scrisoarea oricui — a fiului către părinţi, a părinţilor către fiu, a îndrăgostitului către iubită (mai ales !) şi aşa mai departe — se înrudeşte cu literatura nu numai prin conţinut, ci şi prin felul de a exprima conţinutul. Aceasta nu înseamnă că trebuie să ne ostenim să facem „literatură", mergînd pînă acolo încît să dăm scrisorii noastre înfăţişarea unei compoziţii pretenţioase, în care adresantul nici nu ne va mai recunoaşte. O bună scrisoare, o scrisoare frumoasă se obţine prin povestirea sinceră şi simplă a celor ce avem de comunicat. Luînd stiloul în mînă, ne vom imagina că persoana căreia ne adresăm se află în faţa noastră, iar noi o punem la curent cu cele trăite, simţite şi văzute. Corespondenţa va lua astfel aspectul unei convorbiri. Să presupunem că ne petrecem concediul de odihnă la mare. Încă de la plecarea de-acasă, am cunoscut oameni, am văzut peisaje, scene hazlii în gări, aspecte de muncă pe ogoare, lucrările de modernizare a minunatului pod de la Cernavoda, am zărit construcţii noi. Călătorul admiră gările moderne de la Braşov, de la Constanţa. E încîntat de frumuseţea litoralului, unde, de la un an la altul, se fac noi amenajări. Revederea mării îi produce o impresie puternică, mereu reînnoită. De ce să păstreze toate acestea pentru sine ? Iată materie din belşug pentru o primă scrisoare. Călătoria poate fi o interesantă experienţă de viaţă. Profităm mai mult de ea, şi profită şi alţii, dacă o consemnăm în corespondenţă. Prin mijlocirea noastră, ceilalţi vor afla amănunte despre lucruri pe care nu le-au văzut sau pe care le-au privit cu insuficientă atenţie. Să continuăm. Sîntem la Mamaia de cîteva zile. Ne-am instalat satisfăcător, facem plajă, luăm masa la restaurant, vizităm Constanţa, alte staţiuni de pe litoral, am legat unele prietenii. Locurile şi oamenii ne oferă mereu material proaspăt pentru scrisori. Urmează cîteva zile ploioase. Stăm acasă şi citim. Nu mai avem ce scrie ? Avem totuşi. Comunicăm stările noastre sufleteşti, impresii, aprecieri asupra unei cărţi, a unui spectacol la care am asistat. Scriind despre toate acestea, *povestim* şi *descriem*.

Povestirea şi descrierea sînt aspectele principale ale unei scrisori. Ele nu au însă un caracter impersonal. Nimeni nu poate rămîne indiferent în faţa lumii înconjurătoare. Cu-

tare lucru îţi place, te entuziasmează chiar ; altceva nu-ţi place. Trăieşti momente comice, altele emoţionante. Povestirea şi descrierea se vor colora, astfel, afectiv : „Am făcut o călătorie încîntătoare, în tovărăşia unor oameni foarte plăcuţi. De cum s-a urnit trenul din gară, nu mi-am mai putut lua ochii de pe lanurile întinse pînă la linia orizontului. În adierea vîntului, marea de aur unduia uşor şi strălucea sub soarele dimineţii. Pentru mine, care părăsesc aşa de rar oraşul, perspectiva aceasta vastă a fost o adevărată baie de lumină şi de aer. Ce cochete sînt gările, cu straturile lor de flori, cu ghivecele de petunii multicolore, aninate sub streşini ! Probabil că toate florile acestea sînt bine stropite seara şi dimineaţa, altminteri s-ar ofili sub soarele fierbinte al Bărăganului. Florile mi-au adus aminte de tine şi a şi început să-mi fie dor..." Nu numai peisajul, ci şi tovarăşii de drum, colocatarii din hotel, cunoştinţele ocazionale de pe plajă sînt subiecte pentru descrieri. Un portret fizic şi moral împodobeşte cît se poate de plăcut scrisoarea : „Din prima zi, s-au aşezat la masa mea doi bătrîni. De atunci mîncăm întotdeauna împreună. El e voinic, rumen, poartă mustaţă groasă, ca pe vremuri, şi e mereu vesel, pornit pe şotii, ca un şcolar mare, aflat în vacanţă. Dar să-l vezi cît de tandru poate fi cu soţia lui, o femeie înaltă, subţire, albă de tot, de un alb-argintiu, care-i dă o înfăţişare pură şi luminoasă. Se spune că bătrîneţea urîţeşte. Nu e adevărat ! Nu ştiu cum va fi arătat această femeie acum treizeci de ani. Probabil că a fost foarte frumoasă. A fost ? Se poate spune că este încă. Seamănă întrucîtva cu tine şi sînt sigur că peste mulţi ani vei avea aceeaşi înfăţişare încîntătoare. Scriu : peste mulţi ani, iar acum număr zilele pînă cînd te voi revedea. E frumos la mare, însă din toată cantitatea asta uriaşă de frumuseţe lipseşti tu..."

Am imaginat nişte fragmente din scrisoarea unui tînăr către logodnica sa. Cînd sînt îndrăgostiţi, toţi oamenii devin mai inspiraţi. Gîndul la cei de-acasă şi prietenia ne pot „inspira" şi ele. Desigur, întotdeauna vom ţine seama nu numai de ce ne place *nouă* să scriem, ci şi de ceea ce ştim că aşteaptă ceilalţi de la noi. Ca şi în conversaţie, vom recurge la tonul adecvat. Nu vom scrie într-un stil familiar cuiva cu care nu sîntem intimi şi, dimpotrivă, protocolar cuiva apropiat. Nota umoristică, în general binevenită, nu poate fi confundată cu trivialitatea.

Hotărîrea de a întreţine o corespondenţă îngrijită ne stimulează spiritul de observaţie, graţie căruia vom distinge ceea ce este esenţial, caracteristic, de ceea ce nu are nici o însemnătate. În descrieri şi portrete vom introduce doar amănunte semnificative, aspecte care dau viaţă unui episod, unui tablou. Aşa vom obţine acea culoare pe care o putem spori prin unele figuri de stil simple : „Marea era parcă mai albastră decît cerul. În bătaia soarelui, pereţii albi străluceau ca marmura. Cîteva bărci jucau pe valuri ca nişte coji de nucă. Un pescăruş a ţîşnit nu ştiu de unde, ca o săgeată pornită din arc, pe deasupra dantelei spumoase a talazurilor".

În bucurii şi necazuri, cînd sîntem fericiţi sau îndureraţi, scrisoarea ne sporeşte buna dispoziţie sau ne alină tristeţea. Corespondenţa e o manifestare a solidarităţii umane, un teren pe care sufletele noastre se întîlnesc şi se cunosc.

Gazete, gazetari, gazetărie

Treburile m-au dus odată la o mare întreprindere de la marginea Bucureştiului. Persoana pe care o căutam, un inginer, se afla într-o şedinţă. Trebuia să aştept. Am refuzat scaunul ce mi se oferea şi am ieşit în faţa clădirii administraţiei, ca să mă bucur de soarele tînăr al primăverii. De o parte şi de alta a aleii, nişte meri pitici încărcaţi de flori păreau evantaie deschise, cusute cu scoici de sidef, albe şi trandafirii. Undeva, departe, între şiruri de plopi îmbrăcaţi în aburul verde al frunzişului crud, se aliniau halele fabricii, cu acoperişurile lor ciudate, în zigzag, cu cîteva coşuri înalte, zvelte, roşii. Zgomotul maşinilor răzbătea pînă la mine ca zumzetul unor stupi uriaşi. Scame de fum se-mprăştiau sus de tot, sub cer, în adierea dimineţii. Erau multe de văzut, dar, ca să nu-mi pierd omul (terminînd şedinţa, ar fi putut pleca pe teren cine ştie unde), m-am întors în faţa pavilionului administraţiei. Mai aveam de aşteptat şi începusem să regret că nu-mi luasem ceva de citit. De citit ? Iată un tînăr cu un pachet de ziare proaspete sub braţ. Trecînd pe lîngă mine, îmi întinde un exemplar. Alcătuită din patru pagini cît jumătate din foaia unui ziar obişnuit, publicaţia nu e altceva decît gazeta uzinei. O răsfoiesc fără prea multă curiozitate. Cum n-am încotro şi tot trebuie să aştept, încep să citesc. După ce am parcurs cîteva articole scurte, pavilionul în faţa căruia stau şi, mai ales, numeroasele şi marile

construcţii care alcătuiesc uzina capătă o viaţă pe care nici nu o bănuiam. Tot ceea ce pînă mai adineauri mi se părea, la prima vedere, un decor dincolo de care cu greu m-aş putea orienta, se dă parcă deoparte, ca să mă pună în legătură directă nu numai cu munca de aici, dar şi cu oamenii, cu gîndurile şi preocupările lor. Semnatarii articolelor : un strungar, un funcţionar de la aprovizionare, un controlor de calitate, un inginer, un şef de brigadă de la topitorie, toţi oameni care mînuiesc alte unelte decît stiloul gazetarului. Inginerul m-a găsit cufundat în lectură. Dacă n-ar fi fost el atent, probabil că nici nu l-aş fi observat. Văzîndu-mă cu gazeta în mînă, a zîmbit cu o sclipire de mîndrie în ochi :

— Au făcut un număr bun băieţii noştri.

În maşina cu care goneam spre Ploieşti, am continuat discuţia despre gazeta uzinei. Tovarăşul meu de drum mi-a făcut istoricul publicaţiei, mi-a vorbit despre colectivul de redacţie, despre colaboratori. Gazeta urma să împlinească în curînd cinci ani de apariţie. La început, lucrurile au mers greu. Primul număr a fost pregătit în preajma unei zile de 1 Mai.

— Organizaţia de partid, povesteşte inginerul, îmi dăduse sarcina să mă ocup cu treaba asta. M-am adresat unor fruntaşi în muncă preţuiţi de toată lumea, unor tineri absolvenţi ai şcolii noastre profesionale. Oamenii au dat din umeri. Le părea bine că uzina va avea o gazetă a ei, dar erau obişnuiţi să citească, nu să scrie articole. Şi despre ce să scrie ? Le-am propus temele : sărbătorirea zilei de 1 Mai, valorificarea rezervelor interne, metode noi de muncă, realizări, greşeli ce trebuie îndreptate şi aşa mai departe. Poate că am greşit şi eu, indicînd temele într-un mod foarte general. Peste cîteva zile, după stăruinţe şi amînări, au început să vină materialele. Cînd le-am citit, mi-am dat seama că n-am rezolvat nimic. Materialele erau nepublicabile. Articolul despre 1 Mai era scris cam aşa : „Ziua de 1 Mai este ziua solidarităţii internaţionale a oamenilor muncii. În această zi, oamenii muncii din ţara noastră, împreună cu toţi cei ce muncesc din lumea întreagă, îşi sărbătoresc ziua lor..." Aşa urma pînă la sfîrşit. Tot articolul era alcătuit din fraze care nu spuneau nimic nou. Cel căruia îi propusesem să scrie despre folosirea rezervelor interne — şi nu întîmplător, fiindcă fusese nu demult iniţiatorul unei foarte interesante acţiuni în acest sens — bătea şi el apa în piuă : „Folosirea rezervelor interne este o sarcină importantă a tuturor întreprinderilor. Prin folosirea

rezervelor interne se pot obţine economii mari, ceea ce duce la scăderea preţului de cost. De aceea, fiecare colectiv al unei întreprinderi, fiecare atelier, secţie sau brigadă trebuie să acorde cea mai mare atenţie acestei probleme". Nici un cuvînt despre felul cum participase brigada lui la valorificarea rezervelor interne! Noroc că mai aveam destul timp pînă la 1 Mai. Am convocat tot grupul colaboratorilor mei debutanţi în ale gazetăriei şi am analizat împreună materialele. Am convenit cu toţii: nu sînt bune. Dacă le vom publica, gazeta noastră nu va interesa pe nimeni. Toată lumea ştie ce însemnătate are ziua de 1 Mai şi cît de importantă e problema folosirii rezervelor interne. Trebuie să scriem despre noi şi despre uzina noastră. Tot împreună am schiţat conţinutul fiecărui articol. Gazeta a apărut la timp şi a fost destul de interesantă. Cum arată astăzi, ai văzut. Lunar, dăm şi o pagină literară: cîte o povestire scurtă, poezii, epigrame. Ascultă o epigramă, adresată unuia gata întotdeauna să-şi facă autocritica, pe care o uită îndată:

Se autocritică ades,
Cu glasul tare, sacadat.
Prefixul auto *l-a-nţeles*
Ca derivînd din automat.

Din convorbirea noastră despre gazete şi gazetari, care a continuat pînă cînd am ajuns la Ploieşti, au rezultat cîteva concluzii folositoare şi pentru alţii. Le sintetizez aici.

Cum să încep? Această întrebare şi-o pune numai acela care se aşază în faţa mesei de scris fără nici o pregătire. Cu foaia albă dinainte şi cu stiloul în mînă, e greu să începi, dacă nu ştii ce vrei să scrii. Deci vom începe documentîndu-ne: adunăm material, fapte, cifre, notăm exemple pozitive şi, dacă sînt, negative. Procedînd astfel, lucrăm întocmai ca gazetarii profesionişti. Cel dintîi lucru pe care-l face un redactor sau un reporter de ziar este acesta: iese pe teren, se informează şi ia note. Astfel îşi asigură el *conţinutul concret* al articolului. Cerneala şi hîrtia nu pot fi irosite pentru banalităţi şi fraze goale. În gazetă vom împărtăşi experienţe din munca noastră sau din a altora, ceea ce ne obligă să fim întotdeauna bine informaţi.

După ce am adunat materialul, îl supunem unei analize atente. În ce scop îl vom folosi? Ca să recomandăm un exemplu vrednic de urmat sau, dimpotrivă, să criticăm o atitudine greşită? Care sînt faptele cele mai convingătoare? Spa-

ţiul gazetelor e strict limitat! Totul se măsoară cu coloana, jumătatea şi sfertul de coloană, ba chiar şi cu rîndul, aşa că, din multele lucruri, autorul unui articol nu poate alege decît cîteva. E mai bine să facă selecţia înainte de a scrie, nu după ce articolul a fost redactat. Altfel se înşiruie şi se leagă ideile cînd se lasă deoparte, de la început, tot ceea ce nu „intră". Se pot face tăieturi şi după redactare, dar atunci apare nevoia sudării fragmentelor „rămase" şi uneori chiar a rescrierii articolului. A rescrie ceva nu e rău, dar să nu pornim la lucru cu gîndul că ceea ce facem va trebui refăcut. Un asemenea gînd ne poate duce, involuntar, la neglijenţă în felul de a scrie.

După ce am hotărît ce idei vom trata, le orînduim după planul oricărei compoziţii: *introducere, cuprins, încheiere.* Necesitatea de a scrie „strîns" determină atît dimensiunile acestor părţi, cît şi stilul expunerii. Dacă introducerea şi încheierea nu sînt neapărat trebuitoare, se renunţă la ele. O informaţie, o corespondenţă de presă comunică cititorilor un eveniment, o atitudine, o realizare care vorbesc de la sine, fără multe comentarii, chiar fără nici un comentariu. Frazele scurte, limpezi, fără podoabe stilistice trebuie să spună esenţialul. Scris astfel, articolul nu va deveni rece, impersonal, neatrăgător? Nu, cu condiţia să exprime un punct de vedere şi să conţină un material concret.

Cîştigînd oarecare experienţă, un colaborator al gazetei de uzină poate aspira la ceva mai mult: să devină corespondent voluntar al presei centrale. În România socialistă, orice om al muncii are dreptul să-şi spună cuvîntul în coloanele ziarelor, chiar ale celor mai importante. Slujind interesele majore ale maselor muncitoare, presa noastră îşi asigură astfel cea mai largă reţea de colaboratori. La fel, posturile de radio şi televiziune. Toate aceste instituţii organizează, la răstimpuri, concursuri pentru cele mai bune corespondenţe şi reportaje. Pentru un muncitor, tehnician, funcţionar, informarea opiniei publice asupra realizărilor din cadrul unităţii sale este un lucru foarte plăcut şi, totodată, o datorie. Corespondenţele de presă pot căpăta caracterul unei contribuţii binevenite în cadrul unui schimb de experienţă foarte larg. Calităţile unei bune corespondenţe rămîn aceleaşi pe care trebuie să le îndeplinească orice articol: conţinut concret, exprimare concisă. Mai e necesară o singură precizare: într-o gazetă de uzină, într-o publicaţie locală se tipăresc şi informaţii sau articole care se pot referi la unele probleme de

amănunt, la unele persoane ; o corespondență trimisă presei centrale va trata probleme de importanță mai mare, care prezintă interes și pentru alții, pentru cît mai mulți.

O formă interesantă care se poate da unui material de presă e aceea a interviului. *Interviul* constă într-o convorbire cu o persoană care s-a remarcat printr-o realizare valoroasă, cu șeful unei întreprinderi sau instituții, cu un om de cultură etc. Cum se ia un interviu ? Și pentru aceasta e nevoie de pregătire. Nu numai tema, ci și întrebările — toate întrebările — trebuie formulate clar și corect pe carnetul nostru de reporteri amatori. Abia după aceea ne prezentăm persoanei cu care vom sta de vorbă și pe care am avut grijă s-o anunțăm din timp de vizita noastră și de scopul ei. Ne prezentăm cu toată modestia. Nu ne luăm aerul insului îngîmfat care parc-ar spune : „Șefule, te fac om. Sînt de la gazetă !" Scoatem carnetul din buzunar. Repetăm de ce am venit și cerem îngăduința să punem prima întrebare. Se poate întîmpla ca omul să răspundă pe larg, să nu dea dintr-o dată răspunsul pe care l-am dori și așa cum l-am dori. Nu-l întrerupem, fiindcă nu sîntem la un examen, ci la o convorbire. Avem grijă să notăm esențialul. Prin întrebări suplimentare, prin intervenții pline de tact, orientăm convorbirea spre scopul urmărit, pentru ca nu cumva, trecînd dintr-o digresiune în alta, să ne pomenim pînă la urmă cu întrebările noastre rămase fără răspuns. După ce am epuizat chestionarul, dacă interlocutorul are chef de vorbă, ne înarmăm cu răbdare și-l ascultăm pînă la sfîrșit. Pe carnet, am înregistrat doar un material brut. Urmează prelucrarea lui. Facem o scurtă introducere, cuprinzînd recomandarea persoanei cu care am stat de vorbă, eventual note de portret fizic și moral, o descriere sumară a locului unde am fost primiți. În ceea ce ne privește, ne păstrăm mereu pe un plan cu totul secundar. Întrebările le avem. Răspunsurile abia trebuie să le formulăm. Ceea ce ni s-a spus într-o oră întreagă trebuie redus la cîteva fraze. Important e să nu răstălmăcim ceea ce este esențial în răspunsuri. Deși vom concentra la maximum aceste răspunsuri, vom căuta să le redactăm în așa fel, încît să aibă ceva din felul de a vorbi și de a fi al interlocutorului nostru, ceva din *stilul* lui : spiritual, colorat, împodobit cu zicători populare, sfătos, duios, vioi și așa mai departe. Nu e rău, dacă se poate, să arătăm celui în cauză, înainte de publicare, redactarea definitivă a materialului.

De la informații, corespondențe, interviuri, gazetarul amator poate să treacă la specia cea mai pretențioasă a publicisticii : *reportajul*. După 23 August 1944, reportajul a căpătat în țara noastră o mare dezvoltare, ducînd mai departe, în condiții noi, cu un conținut nou, o tradiție strălucită, reprezentată de un Alexandru Sahia, Geo Bogza, Zaharia Stancu. Se pot scrie reportaje despre o fabrică, despre o exploatare minieră, despre o cooperativă agricolă de producție, despre un oraș, un sat, despre un muncitor fruntaș, despre o manifestare artistică, o faptă eroică etc. Nu trebuie neapărat ca locul, sau faptul, sau omul despre care scriem să aibă un caracter extraordinar, senzațional, dar se cere totuși ceva mai deosebit, în orice caz specific, semnificativ. Fapte semnificative și oameni exemplari sînt astăzi pretutindeni. Totul e să știm cum să căutăm și să găsim. Reportajul e o narațiune sau o descriere (povestirea unui eveniment, descrierea unei așezări, a unei regiuni etc.), dar și o combinație a acestor două modalități. Cînd articolul urmează să aibă, datorită temei, caracterul unei povestiri, descrierea contribuie la conturarea cadrului. În acest caz, fiind un element secundar, descrierea nu va fi prea dezvoltată, ca să nu păgubească ritmului viu al narațiunii. Voim, de exemplu, să relatăm despre modul în care un picher a reușit să împiedice, în condiții grele, un accident de cale ferată. În cîteva fraze, vom arăta că era noapte, că ploua torențial, că locurile erau pustii, astfel că nimeni n-ar fi putut observa prăbușirea unei bucăți de stîncă peste linia ferată. Descrierea locurilor interesează numai în măsura în care evidențiază eroismul faptei. Să luăm acum alt exemplu, al unui reportaj preponderent descriptiv. Am vizitat hidrocentrala „V. I. Lenin" de la Bicaz și vrem s-o descriem într-un reportaj. N-am realizat nimic dacă vom înfățișa, cu amănunte și dimensiuni, lacul, barajul, construcțiile, fără să scriem despre munca depusă acolo, despre oamenii cu care am stat de vorbă. Oamenii trebuie să se afle în centrul oricărui reportaj, după cum se află și în centrul operelor literare.

Ce raporturi există între reportaj și literatură ? Se pot scrie reportaje pur informative, strict *publicistice*. Acestea sînt concise și, cu toate că, în ceea ce privește dimensiunea, depășesc întrucîtva spațiul unei corespondențe de presă, folosesc mijloacele stilistice ale acesteia. Dar se pot scrie și reportaje *literare*, de o întindere mai mare, mergînd pînă la volumul unei cărți. Unii începători cred că reportajul literar

se obţine literaturizînd cu tot dinadinsul, adică încărcînd expunerea cu figuri stilistice, cu comparaţii, metafore, hiperbole. E o părere greşită. Nici literatura, nici reportajul literar nu se confecţionează cu floricele. Imaginile poetice îşi au, desigur, locul şi importanţa lor ; ele nu ne interesează însă în sine, ci ca mijloace puse în slujba evocării vii şi plastice a locurilor şi a oamenilor. Calitatea principală a unui reportaj literar constă în capacitatea lui de a înfăţişa pregnant obiectul descris, procesul de producţie, chipuri umane. Mărturisirea impresiilor şi a emoţiilor care ne-au încercat la faţa locului contribuie la realizarea acestei cerinţe. În sfîrşit, un reportaj *frumos* din care nu aflăm ceva nou, mai puţin cunoscut, rămîne nesatisfăcător. Ca orice material de presă, reportajul are menirea de a informa.

Vreţi să deveniţi scriitori ?

După ce şi-a făcut primele studii în ţară, Vasile Alecsandri a fost trimis de tatăl său la Paris, ca să urmeze cursurile Facultăţii de medicină. Tînărul român, care trebuia să devină medic, s-a simţit prea puţin atras de sălile de disecţie. După cîţiva ani petrecuţi peste hotare, s-a întors în ţară fără diploma de doctor, dar s-a afirmat numaidecît ca un foarte talentat scriitor. Prietenul său, Ion Ghica, a fost un student mai conştiincios şi şi-a luat toate examenele pentru a deveni inginer. Ani de-a rîndul a activat ca om de ştiinţă şi, dacă a publicat articole şi cărţi, acestea au fost lucrări de popularizare a ştiinţei. Tîrziu de tot, pe la şaizeci de ani, Ghica a început să scrie minunatele sale *Scrisori către Vasile Alecsandri,* care l-au aşezat la loc de frunte în cadrul literaturii noastre clasice.

„Poeţii (adică scriitorii, artiştii cuvîntului) se nasc" — spune dictonul latin pe care l-am mai citat. Acest dicton s-ar putea tălmăci astfel : talentul de scriitor este înnăscut ; el reprezintă un complex de aptitudini, cu care natura înzestrează în chip deosebit pe unii oameni — putere de observaţie, pătrundere psihologică, sensibilitate, capacitate de evocare, un simţ ascuţit al limbii, exprimare sugestivă şi plastică etc. De unde să ştii dacă ai sau nu aceste însuşiri ? Talentul nu poate fi recunoscut nici după culoarea ochilor, nici după lăţimea frunţii. Talentul trebuie detectat. Cîţi dintre scriitorii lumii s-au „descoperit" după ce au muncit multă vreme în cu totul

alte domenii! În orînduirea capitalistă, condiţiile grele de trai şi de muncă, lupta pentru existenţă, sălbatică şi istovitoare, împiedică afirmarea multor talente, care pier neştiute. Cu totul alta este situaţia într-o ţară socialistă. Acţiunea de depistare a talentelor a căpătat în patria noastră un caracter de masă. Casele de creaţie populară, cenaclurile, concursurile instituite de presă, de Uniunea scriitorilor şi de alte foruri prilejuiesc afirmarea unor condeie necunoscute din oraşe şi sate. Redacţiile revistelor literare cercetează cu grijă colaborările ocazionale, dau sfaturi şi îndrumări în cadrul rubricii „Poşta redacţiei". Ziarele centrale şi publicaţiile locale arată, de asemenea, interes activităţii cenaclurilor şi, în general, scriitorilor amatori din fabrici şi de pe ogoare. Se poate spune că, practic, nici un talent, oricît de departe s-ar afla de principalele centre de cultură, nu poate rămîne nedescoperit. După cum se ştie, un interes egal se arată tuturor manifestărilor artistice: dans, muzică, pictură, sculptură etc. În România socialistă literatura e considerată, în spirit leninist, o parte integrantă a cauzei generale a proletariatului. Ea participă la lupta pentru desăvîrşirea construcţiei socialiste, fiindcă reflectă aspecte ale acestei lupte, însufleţeşte şi educă. Toate acestea sînt lucruri bine cunoscute. Le reamintim aici şi le propunem spre meditare acelora ce doresc să devină scriitori. Fie că activează sau nu în cadrul unui cenaclu literar, tinerii sau vîrstnicii începători în ale scrisului trebuie să ştie şi altele.

Creaţia literară, căreia noi îi acordăm un rol atît de important, nu poate fi o chestiune de orgoliu şi de ambiţie. „Vreau să scriu şi să public, ca să mă afirm, ca să devin cunoscut şi admirat!" — iată un gînd care trebuie combătut. Artistul adevărat e modest. Ca prefaţă la povestirile sale, marele povestitor care a fost Ion Creangă a scris aceste rînduri emoţionante:

„Iubite cetitoriu,

Multe prostii ăi fi citit, de cînd eşti. Ceteşte rogu-te şi ceste, şi dacă-i vedea că nu-ţi vin la socoteală, ia pana în mînă şi dă şi tu altceva mai bun la iveală. Căci eu atîta m-am priceput şi atîta am făcut.

Autoriul"

Cine scrie din fudulie seamănă cu păunul ce-şi înfoaie coada, dar, cînd vrea să cînte, cîrîie. Una e încrederea în sine şi alta, mîndria. Abia după ce a acumulat experienţă şi după

ce şi-a verificat valoarea lucrărilor, un scriitor îşi consolidează încrederea în propriile-i puteri creatoare, dar şi atunci mai are îndoieli, se zbuciumă şi caută. Celebritatea nu e un ţel, ci o consecinţă. Nu scrii ca să devii cunoscut, ci devii cunoscut fiindcă scrii bine.

Atunci de ce să scrii şi cînd să scrii ? Scrie numai dacă ai ceva de spus, numai dacă simţi că, alături de atîţia alţii care poartă condeiul, poţi să aduci şi tu o contribuţie, fie ea şi modestă, nu neapărat genială, la dezvoltarea frumoasei noastre literaturi. Fiecare zi şi fiecare ceas, fiecare aspect de viaţă şi fiecare sector al realităţii înfăţişează laturi noi, inedite. Cine face efortul să le descopere şi are capacitatea să le dea expresie artistică îşi va găsi locul său în creaţia literară.

Vreţi să deveniţi scriitori ? Încercaţi. Începeţi prin ceea ce vă atrage cel mai mult, poate poezia, poate proza, poate teatrul. Un pretendent la profesia de cîntăreţ se lămureşte repede : are sau nu are voce. Mai sînt şi unii care se cred înzestraţi cu voce şi îi chinuiesc pe-ai casei şi pe prieteni, răcnind cît îi ţine gura. Aceştia nu ajung însă mai departe de concertele pe care le dau la un pahar de vin. Dacă cer părerea unui cunoscător, acesta le poate spune de la prima frază ascultată : „N-ai voce, nu vei deveni niciodată cîntăreţ". Cel care „are voce" se clasifică implicit într-o categorie : e tenor (liric sau dramatic), bariton, bas ; dacă e femeie : soprană, mezzo-soprană... Despre un pretendent la graţia muzelor literaturii nu se pot rosti sentinţe tot atît de sigure. O primă încercare sau chiar mai multe propuse cuiva care se pricepe nu sînt concludente. Chiar şi primele opere *publicate* de unii scriitori au fost eşecuri lamentabile. Talentul se dezvăluie cîteodată greu şi se maturizează anevoie. Pe de altă parte, unii se pot crede înzestraţi pentru poezie, dar nu sînt, în schimb au talent de prozatori sau de dramaturgi. Alţii presupun că li se potriveşte lirismul, pateticul şi, într-o bună zi, descoperă că, de fapt, sînt excelenţi umorişti. Din toate acestea reiese că un începător trebuie să se supună singur unor probe, îndreptîndu-se într-acolo unde îl împinge inima, unde se simte mai în largul său şi unde constată că se poate realiza. Delavrancea a început prin a publica o culegere de versuri, Odobescu şi-a făcut şi el debutul cu nişte poezii. Cel dintîi, nemulţumit de versurile sale, şi-a retras numaidecît volumul ; amîndoi s-au realizat ca mari prozatori, Delavrancea şi ca dramaturg valoros. Unii pretind că perseverenţa e ea însăşi o dovadă a înzestrării cu talent literar. Perseverenţa,

înţeleasă ca experienţă stăruitoare şi ca muncă, e o însuşire bună. Cînd însă devine încăpăţînare şi nu cedează nici în faţa eşecurilor repetate la infinit, e ceva foarte rău. Sînt unii „perseverenţi" care reuşesc să şi publice cîte ceva, ceea ce îi determină cu atît mai mult să nu renunţe la scris. Îşi adună „operele" în sertare, se plîng de neînţelegerea celor din redacţiile revistelor, devin veninoşi şi pierd un timp preţios mîzgălind poeme de mii de versuri, romane cît cărămizile, piese de teatru de care nimeni nu are nevoie. Bombardează revistele şi editurile cu pachete de manuscrise, circulă agresivi prin redacţii, prăpădind şi timpul altora. Cea mai mare pagubă şi-o pricinuiesc lor, fiindcă se împovărează cu un sentiment amar de nefericire, de care ar scăpa îndată ce ar recunoaşte cinstit : „Nu am talent de scriitor, să-mi văd iarăşi de treburile meseriei mele". Dacă am introdus un capitol despre literatură în cartea de faţă, n-am făcut-o pentru aceştia, ci pentru începătorii talentaţi, ca şi pentru amatorii oneşti, gata să renunţe a mai încerca în clipa în care îşi vor da seama că natura nu i-a înzestrat cu darul scrisului. Îmi pare rău, însă nu există reţete graţie cărora cineva să devină scriitor numai pentru că vrea. Nu există nici reţete pentru a deveni un *bun* scriitor. Se pot spune totuşi cîteva lucruri de ordin mai general şi altele cu caracter practic, care să fie de folos aspiranţilor în arta scrisului.

Literatura şi viaţa

Impulsul de a scrie literatură vine într-un anume sens tot de la literatură. Adolescentul care citeşte cu pasiune poezii, schiţe, romane se simte îndemnat să scrie şi el. Cum experienţa lui de viaţă e de obicei foarte săracă, încercările sale literare vor fi nişte imitaţii, nişte pastişe, în care se va reflecta, ca formă şi conţinut, ultima lectură. Altora, gîndul de a scrie le vine de la o întîmplare neobişnuită, foarte tristă sau foarte veselă, pe care au trăit-o. A scrie literatură inspirată din literatură, lucru pe care-l fac şi unii amatori nu chiar tineri de tot, e ceva fără nici o noimă. La fel, a încerca să scrii literatură fără să citeşti literatură nu se poate, după părerea mea, oricît de bogată în episoade ieşite din comun ţi-ar fi viaţa.

Cum se ştie, sufletul omenesc şi realităţile înconjurătoare constituie un domeniu de explorare nu numai pentru literatură

(în general, pentru artă), ci și pentru știință. Literatura reflectă însă realitatea în imagini artistice, știința, în raționamente. Omul de știință cercetează, experimentează, trage concluzii ; scriitorul, în general artistul, trăiește, participă afectiv la ceea ce constituie substanța operei sale. Procesul transformării unei experiențe de viață într-o operă de artă e foarte subtil și complicat. Punctul de plecare îl constituie cunoașterea realității. Iată de ce prima școală, în sens figurat, a scriitorului ca scriitor este școala vieții. Închis în „turnul de fildeș", adică străin și rupt de clocotul vieții, scriitorul rămîne un oarecare mîzgălitor de hîrtie. „Zadarnic învîrtim condeiul și ne pierdem vremea — spune undeva G. Călinescu —, din curata reflecție nu iese nimic. De aceea, noi toți trimitem pe artist pe șantiere să cunoască viața și oamenii, știind că arta este o oglindire a vieții. Prin urmare, doi sînt termenii ce trebuiesc împreunați concret și cu valoare universală : viața și arta". Această cerință esențială — cunoașterea aprofundată a vieții — nu este așa de lesne de satisfăcut. Cunoașterea vieții se desăvîrșește de-a lungul anilor. Să așteptăm de aceea vîrsta pletelor albe ca să începem a scrie ? Nu, desigur. Începătorul în ale literaturii își va alege subiectele din realitățile în mijlocul cărora s-a format și în ambianța cărora trăiește. Aceste realități i s-au dezvăluit în modul cel mai intim, îi sînt familiare în sensul strict al cuvîntului. Unor scriitori, mediul social și natural în care au crescut le oferă materia întregii lor opere sau, cel puțin, a creațiilor lor principale. Coșbuc și-a petrecut copilăria și adolescența la țară, într-o regiune încîntătoare și în mijlocul sătenilor. Idilele lui cu subiect rural și poeziile despre natură sînt capodopere ale literaturii noastre. Cele mai bune romane ale lui Liviu Rebreanu — *Ion* și *Răscoala* — evocă lumea satului, atît de bine cunoscută romancierului din copilărie și tinerețe. Din aceste exemple, cărora li se pot adăuga nenumărate altele, nu vom trage concluzia că un scriitor trebuie să rămînă tributar toată viața unui cerc închis, limitat geografic și social. Am vrut să indic aici doar un fel de a începe, pentru debutanți. Cunoașterea vieții are un sens activ. Însăși evoluția firească a oricui, o dată cu vîrsta, lărgește cadrul : satul sau cartierul orășenesc al copilăriei, școala, instituția, întreprinderea, cooperativa agricolă, locul în care ne începem activitatea. Pretutindeni descoperim alte aspecte ale realității, cunoaștem alți oameni, sîntem eroi ai unor întîmplări, martori ai unor evenimente. Cel ce nutrește năzuințe literare se docu-

mentează astfel prin însăşi existenţa lui de fiecare zi. Spre deosebire de ceilalţi, el va fi mai atent la oameni şi la faptele lor, va căuta să pătrundă sensul adînc al întîmplărilor, se va strădui să înţeleagă comportamentul oamenilor, descifrîndu-le caracterul. Literatura fiind o artă a vieţii, investigaţia principală se îndreaptă spre oameni. Poetul liric îşi va analiza cu subtilitate şi sinceritate propriile-i sentimente ; prozatorul şi dramaturgul vor face adevărate studii de psihologie, observîndu-şi semenii. Nu există domeniu de cercetare mai interesant şi mai complex decît sufletul omenesc. Tinerilor scriitori, Al. Vlahuţă, bunul lor sfătuitor, le spunea următoarele : „Vă trebuie, întîi şi întîi, o inimă mare, mare şi bună şi pururea deschisă, ca să intre în ea, de pretutindeni, iubirea, grijile, temerile şi speranţele, suferinţele şi bucuriile vieţii altora, ca să se umple şi să răsune mereu de zbuciumul vastului ocean de vieţi, ca acele scoici sonore, care păstrează veşnic, cum spunea poetul, în forma lor ceva din unduirea valurilor şi în vuietul lor neîntrerupt ceva din zgomotele mării. Numai aşa veţi înţelege sufletul omenesc. Numai aşa veţi putea reproduce în dumneavoastră cîte ceva din formele şi din zgomotele vieţii dinafară. Vă mai trebuie apoi deprinderea de a observa lucrurile cu privirea pururea atentă a omului chemat să le scrie, să facă şi pe alţii să le vadă cu ochii lui..."

Atunci cînd, pentru o operă literară proiectată, vrea să cunoască alt mediu decît acela în care trăieşte şi lucrează, tînărul scriitor va întreprinde o documentare specială. Îşi va petrece în locul respectiv cît mai mult timp posibil, va sta de vorbă cu oamenii, va cerceta cu toată atenţia cadrul material în care-şi va plasa acţiunea. Documentarea grăbită şi superficială nu reţine decît aspecte exterioare, sesizabile la prima vedere, poate pitoreşti, dar nu şi esenţiale. Dintr-o mică excursie pe teren nu te poţi alege cu mare lucru. Totul e, desigur, şi în funcţie de experienţa generală de viaţă a celui ce se documentează, de puterea lui de observaţie. Oricum, însă, n-ai să poţi scrie un roman a cărui acţiune se petrece într-o exploatare forestieră pe care ai vizitat-o între două trenuri.

O dată ce sîntem de acord că nu se poate scrie literatură fără a cunoaşte viaţa, apare necesitatea de a aduce noi precizări în legătură cu această cunoaştere. Va trebui astfel să spunem că numai contactul direct cu realitatea înconjurătoare nu este suficient. Această realitate ni se înfăţişează ca un domeniu foarte complicat, în care nu ne putem orienta chiar aşa

de uşor. Avem nevoie de o busolă, absolut indispensabilă : pregătirea noastră ideologică şi politică. Marxism-leninismul ne pune la dispoziţie mijloacele necesare pentru a descifra liniile generale de dezvoltare a societăţii, ne ajută să vedem ceea ce e învechit şi sortit pieirii, ceea ce, dimpotrivă, e nou şi în plină creştere. In problemele mari, ne ghidează documentele de partid. Studiile şi articolele de specialitate, publicate în presă, ne lămuresc aspectele de amănunt. Mai concret : cineva, de pildă, vrea să scrie o schiţă sau o nuvelă despre viaţa nouă a ţărănimii noastre. El va putea trece efectiv la treabă, cu şanse de succes, nu numai dacă şi-a petrecut un timp mai scurt sau mai lung într-o cooperativă agricolă de producţie, sau în mai multe, ci şi dacă e informat asupra problemelor sociale, politice şi etice ce se pun astăzi, în faza actuală a vieţii satului. Lipsit de o orientare ideologică şi politică la zi, scriitorul poate să greşească, pînă la a falsifica realitatea, căci ajunge să considere semnificativ ceea ce de fapt nu este. Singură, nici pregătirea teoretică nu este suficientă pentru creaţia literară ; ea duce la scheme abstracte. Cînd, însă, această pregătire teoretică e proiectată, ca lumina unui far, asupra realităţii, realitatea capătă contur şi viaţă. Temeinica informare teoretică şi documentarea pe teren constituie o unitate de nedesfăcut. Prin mijlocirea lor, ni se dezvăluie sensul real al faptelor şi comportamentul oamenilor, al ciocnirilor şi conflictelor. Dînd documentării acest înţeles complet, scriitorul devine martorul progresului revoluţionar al societăţii noastre, pătrunde către procesul de formare a unei noi conştiinţe.

Materialul cules prin observaţia de fiecare zi, prin documentarea stăruitoare urmează să fie prelucrat. Aici intervine o însuşire obligatorie a oricărui artist : fantezia, imaginaţia creatoare. Sînt scriitori care-şi construiesc cărţile numai din propria lor experienţă de viaţă, care nu inventează, în eroii cărora recunoaştem mereu pe autor sau oameni cu care acesta a avut a face. Un asemenea scriitor a fost Ernest Hemingway *. În multe din nuvelele sale, în romanul *Adio, arme*, în alte scrieri care, evident, nu sînt totuşi lucrări propriu-zis autobiografice (ca amintirile, memoriile) îl regăsim pe scriitor sub diverse nume. Dar, şi în acest caz, fantezia a lucrat cu mare eficienţă, combinînd datele realităţii, interpretînd, dînd uni-

---

* *Ernest Hemingway* (1898—1961) — prozator american, autor al romanelor *Adio, arme, Pentru cine bat clopotele, A avea şi a nu avea*, al povestirii *Bătrînul şi marea* etc.

tate personajelor, rotunjind subiectul. Fie că e mai strîns legată de faptul de viaţă trăit, fie că e mai liberă, creaţia artistică nu copiază modele din realitate, aşa cum copiază copiii, pe geam, siluete şi hărţi, ci conturează oameni şi evocă întîmplări în aşa fel, încît cititorul să aibă impresia că el însuşi a devenit martorul direct al vieţii. Sub pana scriitorului, un personaj, fie că a existat sau nu în realitate, devine o fiinţă vie, se mişcă, vorbeşte, ni se înfăţişează cu trăsăturile sale fizice şi morale, cu frămîntările şi sentimentele sale. De multe ori, un asemenea personaj ne devine mai cunoscut decît un om real, din preajma noastră ! Cel ce doreşte să devină scriitor îşi va verifica însuşirile creatoare, prelucrînd datele procurate prin documentare în aşa fel încît să obţină nu o copie a vieţii, ci o imagine vie. „A crea oameni — scria Liviu Rebreanu — nu înseamnă a copia după natură indivizi existenţi. Asemenea realism sau naturalism e mai puţin valoros ca o fotografie proastă. Creaţia literară nu poate fi decît sinteză. Omul pe care îl zugrăvesc eu o fi avînd şi trebuie să aibă asemănări cu mii de oameni, cum au şi în viaţă toţi oamenii, dar trăieşte numai prin ceea ce are unic şi deosebit de toţi oamenii din toate vremurile".

În limbajul esteticii noastre traducem şi întregim cele spuse de Liviu Rebreanu astfel : Din observarea unor categorii de oameni, scriitorul înregistrează o serie de însuşiri caracteristice pentru categoriile întregi. El face deci o operaţie de analiză, determinînd, de pildă, trăsăturile specifice ale muncitorului din industria socialistă. Aceste însuşiri — conştiinţă politică, o atitudine nouă faţă de muncă, cinste profesională etc., etc. — sînt doar nişte date generale, abstracte. Personajul literar însă e o prezenţă concretă şi vie, are biografia lui, trăsăturile lui temperamentale, felul său de a fi, o anume înfăţişare fizică ; într-un cuvînt, paralel cu tot ceea ce-l face asemănător multor altor oameni, posedă o alcătuire sufletească şi fizică datorită căreia e el însuşi, adevărat şi unic. Chiar sentimentele general şi etern umane, cum ar fi dragostea şi ura, se manifestă diferit nu numai de la o ambianţă social-istorică la alta, ci şi de la un om la altul. Cu scheme şi şabloane nu se pot realiza eroi literari viabili. Personajele literare sînt imagini reprezentative pentru o categorie socială, un mediu social, ca şi pentru o epocă istorică, dar nu seamănă cu altele care pot fi tot aşa de reprezentative. Harpagon, din *Avarul* lui Molière, şi Hagi Tudose, din nuvela cu acelaşi nume de Delavrancea, sînt două tipuri de avari care au trăsături comune,

specifice zgîrceniei, dar şi însuşiri distincte, determinate de societatea şi epoca în care au trăit, ca şi de unele date psihologice personale. Să notăm numai că, spre deosebire de Harpagon, Hagi Tudose e un personaj sumbru, complet uscat sufleteşte. Mara lui Slavici e şi ea o avară, însă avariţia ei îşi găseşte o justificare, cel puţin un pretext, în dragostea şi grija pentru cei doi copii. Meditaţi mult asupra unor personaje literare diferite şi observaţi cum se individualizează ele în cadrul aceleiaşi familii de tipuri şi caractere.

Cîteva indicaţii practice

Să presupunem că un aspirant la literatură — de pildă, dumneata, cititorul acestor pagini — se consideră înzestrat cu această minunată însuşire, care este puterea creatoare. Indiferent de genul literar în care vrea să creeze, trebuie să ţină seama de un lucru : creaţia literară cere muncă, o muncă sistematică, susţinută, chiar îndîrjită. Cum — veţi întreba — nu există inspiraţie ? Ba da, inspiraţia există, dar ea nu e un fel de intervenţie mistică a vreunei muze care-ţi poartă creionul pe hîrtie. Inspiraţia e o stare specială, o dispoziţie sufletească prielnică scrisului, o încordare nervoasă rodnică datorită căreia materialul adunat, un conţinut de sentimente şi idei îşi află expresia cea mai adecvată. Creaţia literară, presupunînd cunoaşterea aprofundată a vieţii, cere, în acelaşi timp, stăpînirea perfectă a mijloacelor de expresie. Aceste două laturi ale activităţii creatoare, referitoare, respectiv, la conţinut şi la formă, sînt tot atît de strîns legate, interdependente ca şi conţinutul şi forma. Viaţa o cunoaştem prin observaţia atentă şi stăruitoare ; tehnica scrisului se deprinde şi se perfecţionează prin studiu şi exerciţiu.

Oricine doreşte să devină scriitor trebuie să se cultive, să citească. Originalitatea nu se obţine prin ignoranţă. „Vreau să fiu eu însumi, nu am nevoie de modele, deci nu citesc“ e un raţionament greşit. Literatura ne îmbogăţeşte sufleteşte pe toţi ; pentru scriitori înseamnă ceva mai mult, fiindcă le oferă şi nenumărate învăţăminte profesionale.

Cum se scrie o poezie, o schiţă, un roman, o piesă de teatru ? La această întrebare nu se poate răspunde oferind reguli sau formule, cum se face pentru obţinerea unui produs material oarecare, de pildă policlorura de vinilin. Răspunsul cel mai bun îl deducem din operele maeştrilor genurilor literare

ce ne interesează. La rîndul lor, aceşti maeştri au învăţat la şcoala înaintaşilor lor. Ţineţi-vă la zi cu producţia literară curentă, aşa cum apare în paginile revistelor şi în volumele noi. Paralel cu literatura actuală românească şi cu literatura universală contemporană, veţi citi neapărat şi scrierile clasicilor noştri şi ale celor universali. Multe opere ale trecutului trebuie să vă fie cărţi de căpătîi. Dar cînd vreţi să scrieţi, căutaţi-vă modele în literatura de astăzi, nu în aceea de acum o sută-două de ani. Literatura ţine pas cu dezvoltarea societăţii, cu năzuinţele ei, cu mentalitatea şi gustul ei. Noi trăim într-o ţară socialistă şi avem o perspectivă clară asupra dezvoltării revoluţionare a societăţii noastre. Cea mai mare atenţie o vom acorda, deci, scrierilor valoroase create la noi astăzi. Din aceste scrieri vom învăţa că literatura noastră are un caracter naţional şi un specific popular foarte pronunţat, se inspiră din realităţile contemporane şi se adresează maselor populare ; e o literatură activă, optimistă, o literatură cu faţa spre viitor. De mare folos ne poate fi literatura contemporană de pretutindeni. Evident, nu ne vom grăbi să acceptăm orice ; vom trece totul prin filtrul spiritului critic, pentru a distinge ceea ce este realmente valoros de ceea ce nu constituie decît o falsă strălucire.

Am folosit de cîteva ori cuvîntul „modele". Termenul trebuie luat într-un sens larg şi creator. Modelul e un mijloc de orientare pe drumul spre descoperirea unui fel personal de a scrie. O lucrare care *imită* felul de a scrie al unui anumit autor e doar o pastişă. Îmi place, de pildă, cum scrie Arghezi şi mă chinui să scriu la fel ca el. Cine mă va citi, va spune : „Acest făcător de versuri e un biet imitator al marelui nostru poet, scrie întocmai ca maestrul său, dar Arghezi a făcut-o cu mult mai bine !" Un scriitor este el însuşi nu numai prin ceea ce sare în ochi de la prima vedere — mijloacele sale de expresie, stilul său —, ci, mai ales, printr-un întreg univers spiritual care e doar al lui. Poezia lui Eminescu a făcut contemporanilor o impresie aşa de puternică, încît mulţi tineri au scris după el versuri „eminesciene", trădînd de fapt lecţia pe care le-o dăduse autorul *Luceafărului*. Bieţii versificatori lipsiţi de talent, care au îmbrăcat haine de împrumut ce nu li se potriveau, au pierit în uitare. Aceasta e soarta tuturor imitatorilor.

Paralel cu literatura, cel ce doreşte să devină scriitor va citi şi studii de critică, istorie literară şi teoria literaturii. Confruntînd părerea sa despre o carte cu părerea criticii, îşi

fundamentează mai solid opiniile şi apreciază cu mai multă siguranţă valoarea cărţii, calităţile şi defectele în construcţia subiectului şi în realizarea personajelor. Din studiile teoretice, cu exemplificările de rigoare, învaţă care sînt genurile şi formele literare, îşi lămureşte noţiunile de prozodie (despre vers, ritm, rimă etc.), află definiţia figurilor de stil (comparaţia, metafora, personificarea etc., etc.). Toate acestea sînt, în primul rînd, probleme de meşteşug, dar meşteşugul are o mare însemnătate în activitatea artistică. Oricît de talentat ar fi un pictor, el trebuie să ştie cum să amestece culorile ca să obţină nuanţa dorită, cum să mînuiască pensula, cum să-şi pregătească pînza etc.

Cu bagajul cultural pe care şi-l îmbogăţeşte mereu, tînărul scriitor meditează acum la aspectele practice ale muncii sale. Procesul de înregistrare a imaginilor desprinse din realitate — chipuri, evenimente — e unul mintal. Memoria reţine fapte, siluete omeneşti, gesturi, frînturi de dialog. Dar, aşa cum procedează pictorul, trasînd pe carnetul său, în fugă, schiţe, tot astfel e recomandabil să facă şi scriitorul. Chiar dacă nu ştie încă ce întrebuinţare le va da, el va nota pe un carnet sau pe fişe de hîrtie detaliile unui portret, gesturi elocvente, liniile şi coloritul unui peisaj ce l-a impresionat, descrierea unui interior, o convorbire la care a fost martor, un cuvînt, o expresie. În felul acesta, cu vremea îşi alcătuieşte un fel de albume pline de instantanee, cu atît mai interesante şi mai folositoare, cu cît vor înregistra mai exact, mai sugestiv, mai viu chipul uman, elementul de cadru, vorbirea. În sertarul său, carnetele de însemnări vor fi ţinute în ordine, avînd pe coperta interioară însemnarea cuprinsului, pentru orientare. Din cînd în cînd, carnetele vor fi consultate. Pentru însemnări lingvistice (cuvinte, expresii, figuri stilistice) un repertoriu alfabetic e şi mai indicat. Desigur, acesta este, deocamdată, un material brut. Pe fişe sau în caietele sale de însemnări, scriitorul va nota şi schiţa unui subiect sugerat de o întîmplare oarecare, o imagine care i-a venit în minte, va analiza succint o stare sufletească. În continuarea paralelismului cu munca unui pictor, care-şi pregăteşte o compoziţie făcînd *studii*, adică desenînd siluete, chipuri umane, scriitorul îşi poate propune să scrie, pentru el, o pagină-două cuprinzînd o descriere de natură, un dialog, cîteva portrete imaginate. Fie că le va folosi sau nu într-o lucrare, important e să facă exerciţii. Acesta ar fi un prim pas care marchează trecerea de

la observarea şi consemnarea directă a unor fapte şi chipuri din realitate la creaţie.

Poetul *in spe* trebuie să înveţe să facă versuri. Astăzi, la mare preţ e versul liber, descătuşat de schemele strofice, total sau numai parţial indiferent faţă de rimă. Atenţie, începători în ale versificaţiei ! Să nu credeţi că versul liber e o nimica toată ; să nu spuneţi, citind opera unui poet modern : „Asemenea versuri pot scrie şi eu cîte vreau !“ Dacă veţi da drumul condeiului să zburde, vă veţi pomeni că aţi realizat numai aparent o „poezie“. Versul liber presupune o expresivitate deosebită a cuvîntului, concizie, un ritm interior şi o muzicalitate subtilă. Iată de ce vă recomand să nu vă apropiaţi de el cu uşurinţă. Ca o muncă pregătitoare, exersaţi-vă scriind versuri clasice, după diverse tipare strofice, cu respectarea riguroasă a ritmului şi a schemei de rime. În felul acesta, vă obişnuiţi să turnaţi un conţinut în forma pe care aţi ales-o, deveniţi stăpînii formelor poetice, învăţaţi să spuneţi ceea ce aveţi de spus într-un mod sugestiv şi concentrat. Un bun exerciţiu constă în compunerea de poezii în formă fixă — de pildă, sonete. Tinerii poeţi nu trebuie să uite nici o clipă că versul, clasic sau liber, nu are valoare în sine şi că, aşa cum spune Eminescu :

> E uşor a scrie versuri
> Cînd nimic nu ai a spune,
> Înşirînd cuvinte goale
> Ce din coadă au să sune.

Versificaţia nu e totuna cu poezia. Cineva poate fi un bun versificator, dar nu şi poet. Dimpotrivă, poetul trebuie să fie un bun meşteşugar al versului.

Meşteşugul scrisului îl va preocupa în egală măsură şi pe prozatorul sau dramaturgul începător. Cum se scrie o schiţă, o nuvelă, un roman, o piesă de teatru ? Răspunsul cel mai bun se poate obţine tot din lectura atentă a maeştrilor recunoscuţi, care ne-au dat capodopere în genurile respective. După părerea mea, ar fi indicat ca începătorii în ale prozei să nu se lanseze dintr-o dată în scrierea unui roman, ci să-şi încerce puterile mai întîi în genul scurt. Compunerea unei schiţe sau a unei nuvele e mai lesnicioasă, iar nevoia de a scrie scurt îi obişnuieşte cu concizia. De altfel, concizia e o cerinţă importantă a prozei moderne. Corespunzător ritmului rapid al vieţii de astăzi, însuşi romanul şi-a limitat serios dimensiunile. Prozatorii acuali sînt zgîrciţi în descrieri şi analize

psihologice. Apropiindu-se de tehnica cinematografică, ei înfăţişează personajele în mişcare, în acţiune. Să nu credeţi că e mai uşor ! Nu e de loc uşor, fiindcă prin consemnarea unui gest, printr-o caracterizare foarte scurtă trebuie să spui despre erou ceea ce, altminteri, ai spune pe o pagină întreagă sau pe mai multe. Concizia cere o selectare foarte riguroasă a detaliilor celor mai semnificative.

Indiferent de genul abordat, tînărul scriitor, cu materialul documentar nu numai adunat, dar şi temeinic gîndit, îşi va construi mai întîi subiectul. Pentru schiţă şi nuvelă, îşi va alege un episod, respectiv cîteva episoade, capabile să pună în lumină ideea ce-l preocupă (oamenii mai au de luptat cu rămăşiţe ale moralei burgheze ; eroismul e o trăsătură caracteristică a omului nou ; în muncă se dezvăluie însuşirile creatoare ale oamenilor etc., etc.). Cele cîteva episoade, deşi reprezintă numai o frîntură din viaţa personajului sau a personajelor, trebuie să aibă capacitatea de a contura imaginea acestora în aşa fel, încît să le dezvăluie însuşirile sufleteşti şi fizice esenţiale. Cititorul ia cunoştinţă de o oră, o zi, un an din existenţa eroului literar, scriitorul, părintele spiritual al acestuia, ştie despre el totul şi-şi imaginează întreaga lui biografie.

Nuvela mai lungă şi romanul au nu numai o cuprindere mai mare în timp şi spaţiu, ci şi datoria de a urmări evoluţia sufletească a personajelor, procesul lor de creştere etică. Aceasta, mai ales, dar nu numai în romanele biografice, în care se reconstituie o viaţă de om, începînd din copilărie pînă la maturitate sau chiar pînă la moartea eroului. Romanul poate urma un plan simplu, în care episoadele biografice se înşiruie în ordine cronologică. Pentru un începător, e construcţia cea mai adecvată, cea mai cuminte !

Ceea ce conferă interes unei naraţiuni şi, cu atît mai mult, unei piese de teatru e conflictul. Conflictul în literatura noastră actuală este altul decît în literatura mai veche. Clasicii antici înfăţişau ciocnirea dintre voinţa slabă a oamenilor şi destinul hotărît de zei ; mai tîrziu, scriitorii au reflectat conflictul, adesea tragic, dintre oameni şi societatea strîmb alcătuită, neînţelegătoare şi rea. În societatea noastră, conflictul exprimă, în esenţă, lupta dintre nou şi vechi, dintre ceea ce împinge societatea înainte şi piedicile ce se mai ivesc ici şi colo. Acest conflict poate avea aspectul unui zbucium interior. Întrucît în societatea noastră nu mai există clase antagoniste, deci nici luptă de clasă şi ciocniri de interese

contradictorii, conflictul capătă, mai ales, un caracter etic. Tensiunea dramatică apare și în lupta oamenilor cu natura.

Schema subiectului se face, în cazul romanului și al pieselor de teatru, pînă la capitole, respectiv acte și scene. Sînt scriitori care nu lucrează astfel, lăsînd subiectul să se dezvolte treptat. Pentru un începător, metoda aceasta nu e însă recomandabilă. Firește, planul detaliat al lucrării poate suferi schimbări, în timpul lucrului, dar e bine să existe. Dacă am reușit să creăm un erou viu, acesta își va afirma într-un anume sens independența și ne va obliga să-l lăsăm să trăiască, spărgînd schema inițială a subiectului. De aici mai departe, totul depinde de talentul celui ce vrea să devină scriitor.

Și acum, alte cîteva recomandări.

Munca literară cere continuitate. Cel ce-a început să scrie e bine să-și facă program zilnic de lucru și să-l respecte. În felul acesta își păstrează legătura vie cu opera, o trăiește. Din această legătură neîntreruptă țîșnește și inspirația !

Graba nu duce la nimic bun. Dacă o frază nu-l mulțumește, s-o șteargă și s-o refacă. Pagina neizbutită trebuie aruncată fără regrete la coș. Dacă un vers sună frumos, însă trădează conținutul, va fi suprimat. Literatura e arta cuvîntului, dar cuvîntul are valoare în măsura în care exprimă plastic ideile și sentimentele. „Stilul — scrie Tudor Arghezi — pare a fi meșteșugul de a da cuvintelor duritate, relief, culoare și însuflețire". O imagine nouă, originală — și astfel de imagini trebuie căutate — redă cuvintelor culoarea și relieful. Evitînd banalitățile, locurile comune, figurile de stil tocite printr-o îndelungă întrebuințare, scriitorul nu se transformă, în ceea ce privește mijloacele de expresie, într-un vînător de inovații de dragul noutății în sine, ci de dragul expresivității. În epică și dramaturgie, limba e un mijloc de caracterizare a personajelor ; acestea trebuie să vorbească așa cum o cer mediul social, cultural, psihologia lor.

O scriere terminată e bine să fie lăsată, o vreme, în sertare. După cîtva timp, autorul își asigură oarecare independență față de ea și o citește cu mai mult spirit critic.

Dorința de a-și vedea opera numaidecît publicată poate avea consecințe neplăcute pentru un debutant, fiindcă eșecul îl demoralizează. Nu publicarea, ci desăvîrșirea trebuie să-l intereseze în primul rînd. Scrisul presupune conștiinciozitate și exigență. Opera dată la tipar de Eminescu este, cantitativ, mult mai redusă decît scrierile pe care le-a lăsat în manuscris. Cine citește minunatele postume eminesciene își dă seama că

marele poet era extrem de sever cu sine însuşi. Această severitate e într-adevăr pilduitoare !

Lectura repetată a unui manuscris vizează în mod egal mai multe aspecte : soliditatea construcţiei de ansamblu, îmbinarea justă a părţilor, necesitatea cutărui episod, acurateţea stilistică. Ceea ce apare de prisos trebuie înlăturat. La fel repetiţiile, inclusiv repetările de cuvinte. Sub aspect stilistic, paginile trebuie revăzute foarte atent. Cuvîntul impropriu, inexpresiv va fi înlocuit, figurile de stil banale, date deoparte.

Cine are preocupări literare găseşte mult ajutor în cadrul cercurilor şi cenaclurilor literare. Organizate în şcoli, pe lîngă mari întreprinderi şi instituţii, îndrumate de filialele Uniunii scriitorilor, bucurîndu-se adesea de prezenţa unor scriitori, profesori, cenaclurile oferă posibilitatea unor prime verificări şi a unui prim contact cu publicul cititor. Pe de altă parte, au avantajul că acest public vine nu numai să asculte, ci să şi critice. Nu vă temeţi de critică şi nu ocoliţi, din orgoliu sau din sfială, cenaclurile. Un începător în ale literaturii se poate uşor înşela crezînd că a scris ceva foarte bun. Cei care-i arată că s-a înşelat îi şi atrag implicit atenţia cum să lucreze, ca să progreseze în arta scrisului. Va relua şi va reface încercarea de cîte ori va fi nevoie. Nu numai începătorii, ci şi scriitorii cu experienţă îşi revăd şi îşi îmbunătăţesc lucrările.

Creaţia literară cere, cum se spune, nu numai inspiraţie, ci şi transpiraţie. Cîteodată, chiar mai multă transpiraţie. Sînt scriitori care au lucrat la o operă cîte zece ani ! Nu uitaţi aceasta, aspiranţi la literatură !

Numai cîteva cuvinte şi despre traduceri. Condiţia principală a unei bune tălmăciri stă în fidelitatea faţă de original. Această fidelitate va fi înţeleasă ca respectarea sensului, a atmosferei şi tonului general al originalului, nu a literei lui. Traducerea trebuie să fie literară, nu literală. Limbajul în care transpunem o operă străină să fie corespunzător stilului şi limbii acelei opere. Nu vom tălmăci o carte despre ţărani într-un limbaj intelectualist şi nici o carte despre personaje din cercuri cultivate, în grai rural. Într-o scriere istorică, vom introduce (dacă originalul e scris în acelaşi fel) unele arhaisme, fără a-i numi pe miniştrii lui Ludovic al XIV-lea „vornici“ şi „spătari“ sau pe infanţii Spaniei „beizadele“ ! Expresiile idiomatice se traduc, de asemenea, prin înţelesul lor, de preferat printr-o expresie românească paralelă, deşi alcătuită din

alte cuvinte. De exemplu, francezii spun *„prendre ses jambes à son cou"* şi *„courir à toutes jambes"*. Noi însă nu vom traduce : „a-şi lua picioarele la gît" şi „a fugi cu toate picioarele", ci : „a-şi lua picioarele la spinare" şi „a fugi mîncînd pămîntul". Traducerile cer multă muncă şi eforturi stilistice, din care scriitorii pot profita în ceea ce priveşte opera lor originală. Traducînd, tinerii literaţi nu pierd timpul în zadar, chiar dacă lucrează pentru ei înşişi, nu în vederea publicării.

Ortografia !

Vă cer iertare că, de pe spinarea înaripatului Pegas, sărim deodată pe pămînt, în cîmpul ortografiei. Dar a scrie corect înseamnă a scrie conform unor reguli bine stabilite. Din fericire, astăzi avem asemenea reguli. E bine să ne amintim că, paralel cu formarea şi desăvîrşirea limbii noastre literare, marii noştri clasici au acordat un interes foarte viu şi problemelor de ortografie. Bătălia împotriva aberaţiilor latiniste, etimologiste şi ciuniste s-a dus şi pe planul scrierii. Dar dacă, în ceea ce priveşte vocabularul şi gramatica propriu-zisă, s-a ajuns de mult la rezultate acceptate de toată lumea, ortografia a rămas în bătaia vînturilor. Decenii de-a rîndul, mai fiecare publicaţie, editură şi chiar om de condei aveau o ortografie proprie. După 23 August 1944, situaţia aceasta nu mai putea dura. Problema a fost luată în studiu de forul suprem de specialitate, Academia R.P.R. S-a angajat o largă discuţie publică, la care au participat lingvişti, profesori, scriitori, reprezentanţi ai unor instituţii culturale, cetăţeni de diverse profesiuni. În urma acestor discuţii, s-au stabilit normele noii ortografii care au devenit lege, formînd obiectul unei Hotărîri a Consiliului de Miniştri (nr. 3135 din 16 septembrie 1953). Conform unei planificări riguroase, normele ortografice au intrat în vigoare pe etape în aşa fel, încît din 1955 noua scriere a limbii române s-a generalizat. Nu numai toate tipăriturile importante — ziare, reviste, cărţi — dar şi orice hîrtie imprimată — afiş, bilet de tramvai, reclamă — se conformează regulilor de scriere corectă. Este pentru prima dată în istoria culturii noastre cînd s-a ajuns la o asemenea situaţie, foarte concludentă pentru marele interes ce se arată astăzi problemelor de limbă.

Pentru generaţiile mai vîrstnice, care au învăţat să scrie după vechea ortografie, însuşirea celei noi a cerut, desigur,

un oarecare efort. S-au achitat de obligaţie mai întîi specialiştii în problemele de limbă, profesorii şi cei care sînt angajaţi în munca de multiplicare a unor texte destinate publicului : dactilografe, tipografi, corectori etc. Aceştia cunosc bine ortografia nouă şi aplică în mod conştiincios regulile. Nu acestora le sînt destinate paginile de faţă, ci acelora care scriu ocazional şi nu pentru public. „Eu — îmi spunea cineva deunăzi — nu m-am descurcat încă în noua ortografie şi scriu cum am învăţat la şcoală acum cincisprezece ani". Foarte rău ! Scrierea, ca şi vorbirea corectă, reprezintă pentru oricine un fel de carte de recomandare. O scrisoare particulară plină de *u* final *(cuiu, Mihaiu)*, de *â* *, de apostrofuri şi de alte semne ieşite din uz e un document cu aspect anacronic şi o dovadă de incultură. Vă convine ca un adresant mai tînăr, cu şcoala absolvită recent, să-şi spună : „Biata mamă scrie ca pe vremuri, a îmbătrînit". Oricîtă plăcere îmi face cartea poştală pe care mi-o trimite din cînd în cînd o mătuşă de vreo optzeci de ani, nu-mi pot stăpîni zîmbetul văzînd că-l scrie pe z ca acum... un secol — *ḑ :* "Ḑilele acestea l-am văḑut pe Ilie..." E comic, nu ? Nu ştiu în ce măsură poate fi luată în serios grafologia, dar după ortografie se pot deduce sigur multe lucruri despre cel ce-a scris.

Ca şi gramatica, ortografia nu admite indulgenţe ! De altfel, între cele două discipline există o strînsă legătură. Nici graba, nici faptul că scrii pe un colţ de masă sau că ai peniţă proastă nu scuză abaterile de la ortografie. Fraza : „Îţi scriu în fugă, iartă-mi eventualele greşeli" îmi aduce aminte de o glumă a fostului meu profesor de limba română. Om de aleasă cultură, poet distins şi dascăl extrem de exigent, ne nota lucrările scrise după următorul criteriu — pentru o greşeală de ortografie : 4, pentru două : 3, pentru mai multe : 2 şi 1. Cînd ne-a înapoiat o dată o lucrare scrisă, un coleg, care primise o notă relativ bună (4 !), a încercat să se justifice : „Am scris repede. Nu am avut la dispoziţie decît zece minute". Profesorul a zîmbit, ceea ce i se întîmpla rar, răspunzîndu-i : „Acesta nu-i un motiv. Te scuzi întocmai ca acea doamnă care, scriind unei prietene, adăuga în post-scriptum : «Iartă-mă, draga mea, dacă am făcut

* De la regula privind folosirea unui singur semn pentru sunetul *î*, fac excepţie cuvintele din familia lui *român* (*România, românesc, română, româneşte* etc.) şi numele personalităţilor care au semnat cu *â* (*Brâncuşi, Pârvan, Brândză* etc.).

vreo greşeală de ortografie. Port o splendidă pălărie cu boruri foarte largi, care-mi aruncă umbră peste hîrtie»".

Ortografia nu reprezintă o simplă chestiune de formă. Nerespectarea ei poate duce la confuzii, la înţelegerea greşită a unui text. „S-are bine" (= se are bine) e una, iar: „sare bine", alta. Comparaţi şi exemplele următoare: „zi-le" (= spune-le) şi „zile", „car", „c-ar" (= că ar), „sta-n" (= sta în) şi „Stan" etc. Sînt cunoscute exerciţiile ortografice amuzante: „Stan sta-n castan", „Toată lumea are nare, numai Nae n-are nare". Dacă cineva, din grabă ori din neştiinţă, ar scrie: „să crez", în loc de „să creez", ar lăsa să se înţeleagă cu totul altceva decît a vrut să spună. Comparaţi: „Nu e uşor să creez ceea ce mi-ai propus" şi: „Nu e uşor să crez ceea ce mi-ai propus". De asemenea: „Auzii ce se vorbeşte" şi: „Auzi ce se vorbeşte". Un simplu (!) *i* în plus sau în minus la verbul propoziţiei principale schimbă total sensul frazei. În prima frază, comunicăm că *eu am auzit* ceea ce se vorbeşte: în a doua, atragem atenţia interlocutorului să audă *el* ceea ce se vorbeşte. Să comparăm propoziţiile: „El numai cînta" şi „El nu mai cînta". Deosebirea de înţeles provine din felul cum s-a scris *numai* sau *nu mai* — *„doar* el cînta", „el *încetase* să mai cînte". Cel care scrie literatură în versuri e *poet*. Cuvîntul se scrie cu *e*. Aşa cere ortografia. Nerespectînd regula, unii scriu (şi pronunţă) cuvîntul cu *ie*: poiet. Ştiţi ce poate ieşi de aici? Comparaţi propoziţiile: „Avem poeţi mari" şi „Avem poieţi mari". În prima propoziţie, ne mîndrim că avem scriitori mari, în a doua, că posedăm.... adăposturi mari pentru păsări!

Nici semnele de punctuaţie nu pot fi tratate cu uşurinţă. Un semn uitat sau pus anapoda schimbă sensul propoziţiei. Din aşezarea greşită sau din omiterea unor virgule poate rezulta înţelegerea falsă a unei fraze. Sînt cunoscute anecdotele referitoare la Pitia, faimoasa profetesă de la Delfi, ale cărei oracole nu marcau semnele de punctuaţie. La întrebarea unui comandant de oşti care se pregătea să plece într-o expediţie, răspunsul ei a sunat astfel: TE VEI DUCE TE VEI ÎNTOARCE NU VEI PIERI. Încrezător în steaua lui, comandantul a pornit la luptă şi... nu s-a mai întors, căci a pierit. El interpretase cuvintele Pitiei astfel: „Te vei duce. Te vei întoarce. Nu vei pieri". Dacă cineva i-ar fi cerut socoteală profetesei, aceasta i-ar fi răspuns: „N-am făcut o prevestire greşită, fiindcă, de fapt, cuvintele mele aveau acest înţeles: «Te vei

duce. Te vei întoarce? Nu, vei pieri»". Pe bună dreptate, se spune că o punctuaţie defectuoasă transformă un text într-un oracol al Pitiei. Foarte grijuliu în ceea ce priveşte exactitatea exprimării sale, autorul *Scrisorii pierdute* considera omiterea sau deplasarea unei virgule drept o catastrofă. „Moş Virgulă" — cum i se spunea cu un surîs afectuos — revedea punctuaţia manuscriselor sale cu cea mai mare atenţie şi-şi făcea singur corectura textului dat la tipar, chiar dacă pentru aceasta şpaltul trebuia să-i fie trimis la Berlin!

Cînd nu ştim cum se scrie corect un cuvînt, e bine să deschidem *Îndreptarul ortografic*, publicat de Editura Academiei Republicii Populare Române. Cu acest îndreptar pe masă, vom evita greşelile şi, după o vreme, ne vom deprinde să scriem corect, chiar fără a-l mai consulta. Întrucît oricine poate avea la dispoziţie îndreptarul, nu are rost să-i transcriem aici conţinutul. Extragerea cîtorva îndrumări ar fi totuşi de folos. Anume, vom reţine cîteva reguli a căror cunoaştere ne ajută să evităm greşelile cele mai frecvente.

Mai întîi, trebuie făcută o precizare. Ştiind că, în general, ortografia noastră e fonetică (adică scriem aşa cum pronunţăm), unii se consideră îndreptăţiţi să scrie exact aşa cum pronunţă ei. Se înţelege că acest punct de vedere e greşit. Dacă fiecare ar scrie aşa cum pronunţă, scrierea limbii române ar fi haotică. Corect este să se scrie conform pronunţiei din limba literară. Deci *şade, ţine, singur, pe, bine*, nu: *şede, ţîne, sîngur, pă, ghine*. Unii rostesc: *făbrici, stăţii*, (noi) *bătem* (noi) *făcem*, (noi) *dedeam*, (mi-ar) *place, franceji* etc. A scrie astfel e, de asemenea, greşit, căci formele respective nu aparţin limbii române literare. Formele corecte sînt: *fabrici, staţii*, (noi) *batem*, (noi) *facem*, (noi) *dădeam*, (mi-ar) *plăcea, francezi*. Ele trebuie folosite şi în vorbire. În mod obişnuit, în loc de: *omul, pomul, leul, cazanul* etc., spunem: *omu, pomu, leu, cazanu*, întrucît în vorbire tendinţa eliminării articolului *l* este foarte puternică şi aproape generală. Dar în scris *l* nu poate fi lăsat deoparte, după cum nu poate fi omis articolul *i*, care nu se pronunţă în cuvinte ca: *pomii, codrii, copiii, verii* etc.

Iată acum cîteva din regulile ortografice.

După *ş* şi *j* se scrie *a*: *şa* (nu: *şea*), *şade* (nu: *şeade*), *jale* (nu: *jeale*), *uşa* (nu: *uşea*), *tovarăşa* (nu: *tovarăşea*). Substantivele şi adjectivele feminine cu un *ş* sau *j* în terminaţie se scriu cu *ă*, nu cu *e*: *coajă, fruntaşă, grijă, laşă, plajă, tovarăşă* etc. Deci, cînd ne vom adresa unui bărbat, vom scrie:

„Dragă tovarăşe", iar unei femei: „Dragă tovarăşă". Tot cu *ă* după *ş* şi *j* se scriu la plural substantive ca: *încătuşări, înfăţişări, amenajări, angajări* etc. (nu: *încătuşeri, amenajeri* etc.). După *ş* şi *j* scriem însă cu *e*, nu cu *a*, în cuvinte ca: *orăşean, clujean, greşeală* etc. De ce? Pentru că în alcătuirea acestor cuvinte intră sufixele *-ean* şi *-eală*: *oraş* + *-ean*; *Cluj* + *-ean*; *greşi* + *-eală*.

Majoritatea cuvintelor care încep cu diftongul *ie* sau care au acest diftong în cuprinsul lor după o vocală se scriu cu *ie*: *iepure, ierarhie, iertare, ieşire, femeie, creier, proiect, trebuie* (nu: *epure, erarhie, ertare, eşire, femee, creer, proect*). Deşi se pronunţă tot cu *ie*, formele pronumelui personal şi ale verbului *a fi* se scriu cu *e*: *eu, ei, ea, ele*, respectiv, *eşti, este, eram, erai, eraţi, erau*. La fel, adică tot cu *e*, se scriu acele neologisme care se pronunţă fără *i*: *duel, duet, economie, epocă, examen, creez, poem, poezie, alee, idee, epopee* (nu: *duiel, duiet, ieconomie, iepocă, iexamen, creiez, poiem, poiezie, aleie, ideie, epopeie*).

Cu *ae*, şi nu cu *aie*, se scrie cuvîntul *aer* (nu: *aier*); *la fel* toate derivatele lui: *aerian, aerisire, aeroport, aerofagie* etc.

Deşi în pronunţie nu se aude, sau aproape nu se aude, un *i* final, acest *i* se scrie la sfîrşitul unor pronume sau adverbe: *acelaşi, aceeaşi, însuşi, iarăşi, totuşi*. Rostirea pronumelor şi adjectivelor demonstrative *aceeaşi* şi *aceiaşi* pare identică: „aceeaşi femeie", „aceiaşi bărbaţi". Scrierea celor două cuvinte e diferită: prima formă indică un feminin singular, a doua, un masculin plural.

Unele greşeli de ortografie decurg din confundarea unui *i* accentuat cu *ii* (*i* dublu). Datorită acestei confuzii, unii scriu: *fință, fincă, să fi cuminte*, respectiv: *doi tigrii, ai noştrii, mai mulţi miniştrii, nu fii rău*. Cuvintele din prima serie se pronunţă — deci, se şi scriu — cu doi *i*: *fiinţă, fiindcă, să fii cuminte*; cele din a doua serie se rostesc şi se scriu cu un singur *i*: *doi tigri, ai noştri, mai mulţi miniştri, nu fi rău*, Substantive ca: *membru, ministru* au la plural nearticulat forma: *membri, miniştri*. Primind articolul enclitic *-i*, forma lor devine: *membrii* (asociaţiei sportive), *miniştrii* (de resort). Substantive ca: *fiu, copil, vizitiu* etc., adjective ca: *cenuşiu, alburiu* etc. fac pluralul în *-i*: *fii, copii, vizitii*; *cenuşii, alburii*. Acestea sînt formele lor nearticulate de plural. Formele articulate (cu *-i*) se scriu cu trei *i*: (*fiii, copiii, vizitiii*; *cenuşiii, alburiii*. Cu doi *o*, respectiv doi *u*, se scriu cuvintele în care pronunţia corectă indică dublarea vocalei: *alcool, coordo-*

nare, cooptare (nu : *alcol, cordonare; coptare*) ; *continuu, perpetuu* (nu : *continu, perpetu*). Cu consoană dublă *(nn, rr)*, scriem cuvinte compuse ca : *înnoire, înnoda, înnorat* (primul *n* aparţine prefixului *în-*), *interregional* (primul *r* aparţine prefixului *inter-*). Cînd rostim *casă* (locuinţă), *casă* (de bani), *masă* (mobilă), *masă* (mulţime de oameni), nu simţim nici o deosebire. De aceea, indiferent de sens, care, de altfel, rezultă din context, cuvintele respective se scriu la fel, cu un singur *s*.

Pe afişul unor distribuitori de gheaţă, citeşti : „Avem *ghiaţă*". E greşit. După *ch* şi *gh* se scrie *ea*, nu *ia, atunci cînd* alte forme ale cuvintelor respective se rostesc cu *e*, de exemplu : *cheag (închegat, închegare), cheamă (chem), gheată (ghete), gheaţă (îngheţ)*. Cînd cuvîntul nu are şi forme cu *e*, după *ch, gh* se scrie cu *i* : *chiar, ghiaur*. Cu *ea* şi nu cu *ia* se scriu şi formele articulate ale numelor de zile (cu o excepţie : *joia*) : *lunea, marţea* etc.

Oarecari complicaţii prezintă scrierea cu *s* şi *z*. Se scrie cu *z* înainte de *b, d, g, v (zburdă, izbitură, brazdă, gazdă, zgomot, izgoni, zvon, zvîrlugă)* : înainte de vocală şi de consoanele *b, d, g, l, m, n, r, v*, în cuvintele formate cu prefixul *des-*, care a devenit în aceste cuvinte *dez- (dezbrăca, dezdoi, dezgheţ, dezlega, dezmierda, dezumfla, deznoda, dezrădăcina, dezvinovăţi* etc.) ; în cuvintele care încept cu *bez-, iz-* şi *răz- (bezmetic, izbitură, izvor, răzbunare, răzleţit, răzvrătire* etc.) ; în sfîrşit, înainte de consoanele *l, m, n*, în cuvintele care, în limba literară, se pronunţă cu acest accent (*izlaz, cizmă, cazną* etc.). Deşi *s* precedă pe *l, m, n* în cuvintele *desluşire, transmite, trosni, trăsnet*, acestea se scriu şi se pronunţă cu *s*. Unele neologisme se scriu cu *z* (*filozof, furnizor, regizor, cuzinet* etc.), altele cu *s* (*glasvand, prismă, jurisdicţie* etc.), după cum se şi pronunţă.

În încheiere, ca o chestiune de ortografie specială, atrag atenţia că numele oamenilor de seamă din istoria culturii noastre se scriu aşa cum le scriau ei, chiar dacă ortografia actuală ar cere altfel : *Vasile Alecsandri* (nu : *Alexandri*), *Alecu Russo, D. Brândză, C. Negruzzi, M. Kogălniceanu, C. A. Rosetti* etc. Numele străine, indiferent de pronunţie, se scriu ca în limba de origine, dacă acea limbă foloseşte alfabetul latin (*Shakespeare, Diderot, Voltaire, Schiller* etc.). Numele proprii care, în limba de origine, sînt scrise cu alt alfabet decît cel latin se transcriu la noi într-o formă cît mai apropiată de pronunţarea lor originală.

Aşa cum a reieşit, regulile ortografiei ţin seama, în cele mai multe cazuri, de *ortoepie*, adică de pronunţia corectă (care e pronunţia din limba literară), ale cărei reguli se găsesc în *Îndreptarul ortografic, ortoepic şi de punctuaţie.*

În legătură cu punctuaţia, să reţinem mai întîi că nu se pune virgulă : între subiect şi predicat, între predicat şi complement, înainte de conjuncţia *şi.* Cînd însă între subiect şi predicat se află o intercalare, aceasta se aşază între virgule : „Căprioara, sărind pîrîul, pieri în desiş", „Mecanicul, şi el ştia bine ce face, opri motorul". Înainte de *şi* se mai poate pune virgulă cînd acest *şi* are valoare adverbială : „Îmi place şi marea, şi muntele", „M-am plimbat cu barca pe un lac şi mai întins, şi mai adînc decît acesta".

În cuprinsul unei fraze, virgula contribuie uneori la precizarea înţelesului. Să luăm fraza : „Actriţa, îmbrăcată cu o rochie albastră care mi-a plăcut mult, e foarte talentată". Scrisă aşa, fraza spune că mi-a plăcut mult rochia albastră a actriţei. Dacă pun virgulă înainte de *care*, propoziţia atributivă „care mi-a plăcut mult" nu mai determină substantivul cel mai apropiat („rochia"), ci subiectul propoziţiei principale („actriţa") : actriţa mi-a plăcut mult.

6.

Ca să vorbiţi şi să scrieţi bine, citiţi!

Care este poetul dumitale preferat, tovarăşe inginer?

La această întrebare, interlocutorul are un moment de ezitare. Poetul preferat? Nu s-a gîndit niciodată la aşa ceva. Ca să iasă din impas în mod onorabil rosteşte un nume mare: *Eminescu*. Dacă insişti, cerînd şi numele unui poet modern, răspunsul sună prompt: *Arghezi*. Cîteodată, din discreţie, e bine să te opreşti aici. Altminteri, interviul poate deveni jenant. E un caz relativ rar la noi, dar nu inexistent. Mai sînt oameni care, lucrînd în diverse domenii tehnice, consideră că lectura cărţilor de literatură e treaba celor ce se ocupă cu literatura, după cum lectura cărţilor tehnice şi ştiinţifice e obligaţia lor. Desigur, cartea literară e obiectul de studiu al unor specialişti — profesori, critici şi istorici literari, scriitori. Aceştia citesc şi recitesc mult, analizează, clasifică, emit judecăţi de valoare, într-un cuvînt lucrează în domeniul literaturii, cum alţii muncesc în industrie sau în agricultură. Aici nu e, însă, vorba despre lectura-muncă, ci despre lectura care reprezintă pentru oricine, indiferent de vîrstă şi preocupări profesionale, o plăcută şi folositoare petrecere a timpului liber, întocmai ca audierea unui concert, vizionarea unui film sau a unui spectacol de teatru.

Sînt oameni care citesc enorm, alţii care citesc puţin, alţii despre care se poate spune că, după ce au închis ultimul manual de şcoală, nu mai citesc nimic. Mi-a fost drag un bătrîn pensionar, care activase în alt sector decît cel al cărţii, dar pentru care lectura constituise toată viaţa o hrană sufletească zilnică. Bolnav, n-a lăsat cartea din mînă atîta timp cît a putut sta ridicat, cu spinarea sprijinită de perne. Cunosc, ca şi dumneavoastră, vîrstnici şi mai tineri care nu s-au oprit niciodată în faţa vitrinei unei librării şi care, cu atît mai puţin, au trecut pragul unui asemenea magazin. Să te miri că aceşti oameni sînt, adesea, săraci sufleteşte, au cunoştinţe

puţine şi unilaterale, vorbesc banalităţi, folosind un vocabular restrîns ?

Nu, hotărît, lectura literară nu e o treabă de specialitate! Poezia, proza, teatrul evocă aspecte din viaţă, conturează chipuri de oameni, cu sentimentele şi pasiunile lor. Eroii cărţilor trăiesc experienţe similare acelora prin care am trecut şi noi sau, dimpotrivă, cu totul deosebite. În unii dintre ei ne recunoaştem, cu însuşirile bune şi cu defectele noastre, la alţii îndrăgim atitudini şi comportamente pe care ne hotărîm să le luăm ca model, în sfîrşit, pe alţii îi condamnăm o dată cu scriitorul. Oricît de larg ar fi cîmpul nostru de activitate, cu oricîţi oameni am veni în contact, partea din acest univers fizic şi moral care e umanitatea rămîne pentru fiecare dintre noi limitată. Literatura e o navă fantastică, pe bordul căreia străbatem mări şi oceane. Scriitorii sînt nişte ghizi care ne poartă de mînă prin ţinuturi îndepărtate. Datorită lor, în faţa ochilor noştri uimiţi se deschid perspective nebănuite spre regiuni geografice pitoreşti. Străbatem tundra îngheţată, pustiuri potopite de arşiţă, pătrundem în jungla umedă, ne facem drum printre cocotieri şi liane, visăm pe faleze înalte, de stîncile cărora se sparg valurile albastre ale oceanelor. Orăşeni, care ne trecem viaţa între ziduri de beton, luăm parte, citind, la munci agricole, recoltăm grîu şi secară, răsădim fire de orez crud în mlaştini, ne aventurăm în vînători, fugărind turme de bizoni şi de antilope. Noi, care cunoaştem mirosul trandafirului şi al lăcrămioarei, adăugăm buchetului, prin lectură, parfumul dulce-răcoritor al livezilor de portocali şi mireasma aspră a culturilor de cafea. Plutim pe apele Volgăi, ale Amazonului şi ale Nilului, privim, cu respiraţia tăiată, căderea formidabilă a Niagarei. Alături de echipajul balenierelor, azvîrlim harponul în aceste cetăţi plutitoare de grăsime care sînt balenele. Cu pescarii, tragem din adîncuri năvoadele umplute cu lingourile de argint viu ale peştilor; cu minerii spargem roca şi scoatem la lumina zilei cărbuni negri, pentru locomotive şi industrie. Săteni, cu cartea în mînă, călcăm pe caldarîmul marilor oraşe, pătrundem în fabrici şi uzine, urcăm pe schelele sondelor...

Literatura e un telescop cu puteri miraculoase. Întoarsă spre trecut, lentila ne apropie vremuri de demult, cu aşezările lor omeneşti, pierite sub ţărînă, cu răscoale şi războaie, cu fapte glorioase şi cu dezastre înspăimîntătoare. Îndreptată spre viitor, aceeaşi lentilă ne ajută să întrezărim în ceaţa deceniilor şi secolelor viitoare contururile ipotetice ale societăţii

omenești, o societate liberă, în care nu vor mai exista nici asuprire, nici războaie...

Prin mijlocirea literaturii, facem ocolul pămîntului ca eroii lui Jules Verne și ne deplasăm în timp, ca și cînd am avea la dispoziție mașina fantastică a lui Wells *. Dar, mai ales, explorăm sufletul omenesc, continentul cel mai interesant. Literatura reconstituie lupta de milenii a omenirii pentru libertate, progres material și social. Ea ne dezvăluie setea de fericire care a încălzit inima oamenilor întotdeauna, slăvește dragostea — poezia eternă a vieții —, relevă forța urii active a celor oropsiți împotriva celor ce și-au întărit puterea și și-au mărit averile din sudoarea și sîngele mulțimilor muncitoare. Cărțile de literatură ne înflăcărează prin evocarea biografiei unor eroi, ne solicită admirația sau compasiunea, ne oferă prilejuri de bucurie sau de întristare. Captivați, retrăim noi înșine atîtea alte vieți, ne înțelegem mai bine, mai adînc propria noastră viață. Sentimentele și reacțiile personajelor ne dezvăluie cute ale sufletului nostru către care poate că nu ne-am îndreptat niciodată atenția. Parcurgînd paginile inspirate, fantezia noastră prinde aripi și ne înalță spre zone superioare, de unde descifrăm mai limpede sensul existenței. Literatura bună ne încălzește sufletul pînă la incandescență. Ca sub puterea unei flăcări, simțămintele și gîndirea noastră devin mai elastice, mai pure, mai nuanțate. Datorită lecturilor, sîntem mai buni, mai drepți, mai înțelegători față de ceilalți, mai sensibili la frumusețe.

Cum ai putea trăi astăzi fără să citești, cînd zilnic apar atîtea cărți noi? Cine nu citește literatură se aseamănă sihastrului din nu știu ce sectă ciudată, care se zidește într-o peșteră, complăcîndu-se în întunericul ignorării absurde a lumii și a vieții...

Într-un stat socialist, ca al nostru, cultura e un bun al tuturor. Pentru un cetățean al Republicii Socialiste România, lectura literară a devenit de-a dreptul o obligație. Minunată obligație! Vremurile cînd cartea era scrisă și tipărită pentru un cerc restrîns de oameni „culți" au apus pentru totdeauna. În acele vremuri, masele largi ale celor ce muncesc erau ținute departe de cultură, de literatură. Ignoranța mulțimilor convenea claselor exploatatoare. Un om incult poate fi stăpînit

---

* *Herbert George Wells* (1866—1946) — cunoscut scriitor englez, autor de romane științifico-fantastice, printre care *Omul invizibil*, *Războiul lumilor*, *Mașina timpului*, *Hrana zeilor*.

9—1781

mai lesne. După 23 August 1944, poporul eliberat a săvîrşit, sub conducerea partidului, profunda revoluţie culturală. A pierit total neştiinţa de carte. Comparativ cu situaţia din trecut, astăzi se citeşte la noi enorm. Lucrul acesta iese în evidenţă din confruntarea tirajelor. Înainte de război, cărţile de succes atingeau rareori tirajul de 10 000 de exemplare. Cele mai multe cărţi se tipăreau în 1 000—5 000 de exemplare. Astăzi, operele literare apar obişnuit în tiraje de zece ori mai mari. Ediţiile din clasicii noştri ating cifre uriaşe şi mereu sînt cerute altele. Tirajul nu indică totuşi numărul cititorilor. Acesta e mult mai mare, datorită numeroaselor biblioteci publice. Există biblioteci în fiecare cartier, în fiecare sat. Cărţile se difuzează intens nu numai prin librării, ci şi la locul de muncă. În legătură cu răspîndirea cărţii şi dezvoltarea gustului pentru citit, se organizează numeroase acţiuni : concursuri de tipul „Cine ştie cîştigă“, „Prietenii cărţii“, întîlniri cu scriitorii etc. Aniversările şi comemorările marilor noştri scriitori devin adevărate sărbători naţionale, la care participă presa, şcolile, forurile culturale, bibliotecile, librăriile, căminele culturale. Toate acestea pun în lumină faptul că literatura e o comoară la îndemîna tuturor. Cum ai putea să ignorezi această comoară ?

Dacă, parcurgînd aceste rînduri, vei face un bilanţ cam sărac al cărţilor citite în ultima lună sau în ultimul an, nu te justifica : „Am puţin timp liber“. Ia exemplu de la muncitorii, tehnicienii, cooperatorii care cumpără cărţi şi care citesc cărţi împrumutate de la biblioteci. Toţi oamenii muncesc. Lectura nu e o preferinţă a trîndavilor. Ziua, săptămîna, luna, anul, ceasurile de după orele de serviciu, concediul îţi oferă nenumărate posibilităţi de lectură. Totul e să-ţi placă să citeşti, să-ţi faci o deprindere din lectură. După ce te-ai deprins, îţi găseşti timp pentru ea.

Acum vreo trei sute de ani, cronicarul moldovean Miron Costin ura „cetitoriului“ „mai slobode veacuri, întru care, pe lîngă alte trebi, să aibă vreme şi cu cetitul cărţilor a face iscusită zăbavă, că nu ieste alta şi mai frumoasă şi mai de folos în toată viiaţa omului zăbavă decît cetitul cărţilor“. Cartea — spune mai departe cronicarul — „departe lucruri de ochii noştri ne învaţă, cu acele trecute vremi să pricepem cele viitoare“.

Astăzi, frumoasele cuvinte ale înţeleptului cronicar capătă o emoţionantă actualitate.

Cum să înoţi într-un ocean de cărţi

Peste un an (în 1967) se împlineşte o jumătate de mileniu de cînd Johannes Gutenberg a inventat tiparul cu litere mobile, de metal. Faţă de placa greoaie de lemn sau de piatră, de pînă atunci, pe care se săpau cu dalta literele fiecărei pagini, sistemul prezenta un mare avantaj. Nu numai că acelaşi tacîm de litere se putea folosi pentru mai multe pagini, dar el rămînea disponibil, pînă cînd se tocea plumbul, şi pentru alte cărţi. Literele mobile, păstrate în căsuţe şi culese manual, s-au folosit foarte multă vreme, apoi au căzut în desuetudine. Le-a luat locul un procedeu extrem de practic : linotipia, care permite un cules mult mai rapid decît cel manual. Tot atît de repede lucrează şi monotipul, care toarnă litere separate. Dar procesul de tipărire este înlesnit şi de celelalte mijloace moderne de imprimat. O tipografie, de exemplu Combinatul poligrafic „Casa Scînteii", e o adevărată uzină care imprimă zilnic un număr impresionant de coli. Marile noastre ziare apar în sute de mii de exemplare. Din cele douăzeci şi patru de ore ale zilei, procesul propriu-zis de imprimare îşi rezervă partea cea mai mică. Să mai adăugăm că, în prezent, se experimentează şi se folosesc procedee de tipărire încă mai perfecţionate. Din tipografii se revarsă într-adevăr un potop de ziare, cărţi, reviste, broşuri, care îmbogăţesc şi împrospătează zilnic chioşcurile şi librăriile.

Fiecare cetăţean îşi are ziarul şi revista preferate. Tirajele, mereu sporite, rămîn adesea în urma cererii. Dacă nu eşti abonat sau nu ţi-ai procurat în prima oră a zilei publicaţia dorită, în zadar o mai cauţi de la nouă în sus. Acum vreo douăzeci de ani, în ciuda reclamei deşănţate (vă mai amintiţi de afişele care acopereau toate gardurile ?), ziarele şi revistele zăceau în mormane la chioşcuri, ca să se întoarcă, în pachete grele, la redacţie. Interesul atît de viu arătat astăzi, la noi, publicaţiilor periodice are o dublă explicaţie. În primul rînd, aceste publicaţii răspund preocupărilor majore ale opiniei publice ; în al doilea rînd, masele cele mai largi sînt foarte doritoare să cunoască noutăţile zilei, de ordin intern şi extern. Difuzarea atît de largă şi de rapidă a publicaţiilor noastre periodice este expresia unui înalt nivel de conştiinţă cetăţenească.

Într-un număr impresionant de exemplare se tipăresc şi se difuzează, de asemenea, cărţile şi broşurile cu conţinut ideo-

logic şi politic. Constructorii socialismului învaţă. Socialismul se construieşte şi se desăvîrşeşte de oameni conştienţi şi culţi. Un cetăţean din Republica Socialistă România nu se mulţumeşte să fie doar un bun practician în meseria lui ; el e, în acelaşi timp, şi un om politic, care cunoaşte ţelurile înalte trasate de partid şi participă cu elan la realizarea lor.

Sub aspectul informării profesionale, e de menţionat că editurile de specialitate trimit în librării numeroase cărţi tehnice şi ştiinţifice, pentru metalurgişti şi agricultori, pentru medici şi naturalişti, pentru pedagogi şi istorici etc. A fi la nivelul tehnicii mondiale şi la curent cu progresul ştiinţei pe care o profesezi e o obligaţie axiomatică.

„Toate acestea le ştiu ! vei spune, cititorule. Sînt abonat la un ziar, îmi procur, chiar dacă anevoie, *Magazinul,* cîteodată *Flacăra*, nu uit, fireşte, să-mi achiziţionez cărţile şi manualele noi de specialitate. Dar cum să înot în acest ocean de cărţi literare ? E, într-adevăr, un ocean, fiindcă, în afară de apariţiile noi, există cantitatea uriaşă a cărţilor din biblioteci. Sînt opere româneşti şi străine, clasice şi contemporane, volume de poezii şi de nuvele, romane şi piese de teatru".

Ai dreptate, cititorule ! Chiar un om care n-ar face nimic altceva toată ziua decît să citească şi încă n-ar prididi să parcurgă tot ce apare. Numai titlurile cărţilor de literatură, originale sau traduse, tipărite de editurile noastre în cuprinsul unui an, umplu filele unui volum respectabil. Şi mai sînt cele de acum un an, de acum doi ani şi aşa mai departe. Rezultă de aici că, pentru oricine, e fatal necesară o operaţie de alegere, bine orientată. A citi la întîmplare nu este procedeul cel mai bun.

Deci, ce să citim ?

Pentru a da un prim răspuns la această întrebare, aş împărţi cărţile de literatură în două categorii : cărţi care răspund mai ales unui interes cultural şi cărţi care ne satisfac plăcerea de a citi. Să fim bine înţeleşi — această împărţire nu trebuie luată în sens absolut. De pildă, cine citeşte, cu sufletul la gură, *Povestirile extraordinare* de Edgar Allan Poë, sau *Crimă şi pedeapsă* de F. M. Dostoievski, sau atîtea şi atîtea alte cărţi celebre, a căror acţiune te prinde în aşa măsură, încît nu-ţi mai vine să laşi volumul din mînă, îşi asigură, pe de o parte, o plăcere nespusă, pe de alta, îşi îmbogăţeşte cultura generală prin cunoaşterea capodoperelor unor mari scriitori. La fel, cine citeşte *Baltagul, Fraţii Jderi* şi *Nicoară Potcoavă* de Mihail Sadoveanu, *Pădurea spînzura-*

ţilor de Liviu Rebreanu, *Scrinul negru* de G. Călinescu şi aşa mai departe. Exemplele ar putea continua la nesfîrşit. Dar *Iliada* şi *Odiseea* lui Homer, *Kalidasa* de Sacuntala, *Poezie şi adevăr*, romanul autobiografic al lui Goethe, *Faust*, capodopera celebră a aceluiaşi, *Pseudokynighetikos* de Odobescu ? Acestea, şi multe altele, sînt opere de o mare frumuseţe, dar — de ce să n-o spunem ? — lectura lor, procurîndu-ne o desfătare estetică din cele mai alese, nu este totuşi atît de captivantă ca aceea a *Celor trei muşchetari* de A. Dumas, carte cu însuşiri de artă literară inferioare celor citate. Cu aceste precizări, clasificarea de mai sus, categoric convenţională, poate fi, cred, acceptată.

Aşadar, ce să citim din interes cultural ?

Acordîndu-le onoarea ce li se cuvine, îi vom trece în primul rînd pe clasicii români. Studiaţi în şcoală, dar citiţi cam în grabă, de la o zi la alta, deci superficial, clasicii noştri trebuie reluaţi neapărat la vîrsta matură. Nu e îngăduit, într-adevăr, unui român să ştie numai că Grigore Alexandrescu a scris fabule, că Negruzzi a publicat o nuvelă istorică şi nişte scrisori, că Alecsandri e un mare scriitor, că Ion Creangă, Mihail Eminescu şi I. L. Caragiale sînt marii noştri clasici, că Ion Ghica a povestit lucruri teribile despre ciuma lui Caragea, că Ion Slavici a scris o nuvelă după care s-a făcut filmul *Moara cu noroc*. Nu e îngăduit nici să ne amintim doar, destul de vag, că există nişte „mari cronicari“ şi un autor de epopee românească, un ardelean, pe nume („mi se pare“) Ion Budai-Deleanu. Chiar dacă unele dintre operele importante ale clasicilor noştri nu sînt atît de captivante — ca un roman de aventuri, de pildă ! — să nu le uităm. Clasicii sînt mîndria noastră, făuritorii minunatei noastre limbi literare. Ceea ce ne-au lăsat ei mai izbutit artisticeşte e viu şi proaspăt. Citindu-i, sau recitindu-i, descoperim frumuseţi peste care, cîndva, am trecut cu vederea. Poeziile lui Eminescu, *Amintirile din copilărie* şi basmele lui Creangă, momentele şi schiţele lui Caragiale, nuvelele lui Slavici sînt bijuterii veşnic strălucitoare, ca aurul şi diamantul pe care vremea nu le întunecă. Tipărite peste hotare, în traducere, operele clasicilor noştri cîştigă astăzi admiraţia cititorilor străini. Cum le-am putea ignora noi, pretextînd că sînt „învechite“ ? Aceste opere dau un răspuns admirabil întrebării care constituie tema cărţii noastre : cum să scriem bine şi frumos româneşte ? De la proza cronicarilor pînă la poeziile lui Eminescu, cititorul găseşte modele de exprimare

bogată, colorată, armonioasă. Lectura clasicilor noştri satisface în gradul cel mai înalt şi această preocupare practică: îmbogăţirea vocabularului, în general, a mijloacelor noastre de expresie. E un motiv serios ca să acordăm toată atenţia operelor create de marii noştri scriitori. Înşişi clasicii noştri ne îndeamnă:

„Să cetim mai mult, să căutăm mijloacele de dezvoltare a limbii [...]. Să fim români cu sufletul, nu cu vorba, să iubim ce-i al nostru şi să-l păstrăm ca ochii din cap. Studiu! studiu! Dacă toate aceste [...] s-ar întrupa odată, fără îndoială am duce limba română la mai multă perfecţiune..." (George Coşbuc).

„Ca să vă faceţi o frumoasă limbă literară, citiţi pe Eminescu, pe Creangă, pe Delavrancea şi pe Caragiale. Şi după ce-i veţi citi — recitiţi-i!" (Al. Vlahuţă).

Chiar dacă, în cazul unora, trebuie să facem un oarecare efort pentru a le duce pînă la capăt, este indicat să citim marile opere ale literaturii universale, de la tragediile lui Sofocle, pînă la romanele lui Balzac, Zola, Lev Tolstoi şi fraţii Mann. Aici, cantitatea de volume e uriaşă. Este imposibil să citeşti tot ce au scris Cervantes, Dickens, Cehov sau Gorki, Stendhal sau Galsworthy. Înseşi editurile noastre execută o operaţie de selectare. În ceea ce ne priveşte, noi, cititorii, vom duce această operaţie mai departe. Vom căuta să citim cîte ceva din literatura diferitelor epoci: clasicismul grec, neoclasicismul, romantismul, realismul; vom citi fie şi cîte una din operele cele mai reprezentative pentru marii scriitori ai lumii, din diverse perioade; în sfîrşit, ne vom propune să nu neglijăm vreuna din marile literaturi: franceză, germană, rusă, spaniolă etc. Cu alte cuvinte, vom căuta, în limitele timpului disponibil, să cuprindem, în lecturile noastre, o întindere cît mai mare, istorică şi geografică. Pentru aceasta, avem la îndemînă un bun mijloc de ghidare: prefeţele. E foarte greşită atitudinea acelora care nu citesc prefeţele. Scrise de specialişti, prefeţele povestesc succint biografia scriitorilor şi le caracterizează, în ansamblu, creaţia, ne oferă informaţii cu privire la istoria literară a poporului respectiv, ne ajută să preţuim valoarea cărţii la lectura căreia vom trece, ne oferă sugestii pentru lecturile viitoare. Unii cititori explică refuzul de a citi prefeţele prin aceea că prefaţatorii povestesc subiectul cărţii şi-i anunţă deznodămîntul, astfel încît lectura îşi pierde din interes. Se întîmplă uneori şi aşa ceva. Cîteodată, referirea la subiect nu poate fi evitată

în analiza critică. Dacă vreţi să vă păstraţi curiozitatea neştirbită, citiţi prefeţele la urmă. Dar citiţi-le neapărat. Prefeţele şi istoriile literare ne sînt de mare folos în alegerea cărţilor ce merită a fi citite. Cum însă, aici, lectura ne interesează, în primul rînd, sub aspectul îmbogăţirii mijloacelor de expresie, vom sublinia apăsat un lucru: fiţi atenţi la traducerea pe care o luaţi în mînă. Cu excepţii foarte onorabile, traducerile vechi, publicate de editurile particulare din trecut, sînt executate cu o scandaloasă neglijenţă. Realizate de traducători nepricepuţi sau foarte grăbiţi, din interes comercial, nenumărate versiuni româneşti ale unor cărţi străine, existente în biblioteci publice sau particulare, stîlcesc în aşa hal limba română, încît alterează frumuseţea originalelor şi constituie penibile modele de cum *nu* trebuie scris şi vorbit româneşte. Vom prefera, de aceea, întotdeauna versiunile cele mai recente. Editurile noastre de stat tratează traducerile cu cel mai înalt spirit de răspundere. Traducătorii sînt aleşi cu cea mai mare grijă, de preferinţă dintre scriitori. Manuscrisul este supus unor repetate controale, privind exactitatea traducerii şi acurateţea stilistică. Avem astfel la dispoziţie versiuni de mare valoare, atît din punctul de vedere al corespondenţei cu originalul, cît şi al frumuseţii limbii.

Am lăsat la urmă cărţile de literatură contemporană. Reflectînd aspecte ale propriei noastre vieţi, aducînd în paginile lor imagini proaspete ale lumii, în care noi înşine trăim, aceste cărţi exercită, firesc, cea mai mare putere de atracţie. Eroii acestei literaturi ne sînt cei mai apropiaţi, ne seamănă cel mai mult. Pasionante prin conţinutul de viaţă şi sentimente, atrăgătoare prin optimismul lor sănătos, operele literaturii noastre de astăzi, sînt desigur pe gustul nostru şi prin mijloacele lor de expresie, prin felul în care-şi construiesc subiectul şi imaginile, prin limbai. Din păcate, nu avem timp să citim nici toate cărţile româneşti noi. Pentru a alege, e bine să urmărim recenziile şi cronicile literare care apar în ziare sau să cerem sfatul bibliotecarilor. Scrise de critici competenţi, recenziile şi cronicile ne lămuresc asupra genului cărţii, asupra temei pe care o tratează, asupra valorii ei. Acelaşi oficiu îl îndeplinesc şi diferitele emisiuni din programul posturilor de radio şi televiziune.

Fireşte, în toată această operaţie de alegere a cărţilor pe care vrem să le citim, un rol important joacă şi preferinţele fiecăruia. În privinţa aceasta, aş face o rezervă: preferinţa să nu se transforme în unilateralitate absolută. Cel care în-

drăgeşte proza să nu ocolească toate cărţile de poezie, iar cel căruia îi plac romanele să nu evite toate volumele de nuvele! Cel care adoră literatura de aventuri, sau literatura ştiinţifico-fantastică, sau cărţile de călătorii pe tărîmuri îndepărtate, să nu dea deoparte literatura inspirată din realităţile apropiate! Se păgubeşte, în mod regretabil, pe sine. Preferinţă, da! Exclusivitate, nu!

Nu putem citi tot ce apare, nu avem timp să citim nici măcar toate cărţile care ne atrag foarte mult. Chiar dacă am citi o carte pe zi — ceea ce e imposibil! — şi încă nu am epuiza nici apariţiile curente. Editorii din lumea întreagă, ţinînd seama de ritmul trepidant al vieţii moderne, pun în practică diverse formule, printre care şi publicarea unor capodopere în... comprimate. Cărţi de sute de pagini sînt oferite cititorilor în rezumate nu mai mari decît un caiet de teză. Unele dintre revistele noastre de mare tiraj au încercat şi ele sistemul, tipărind în foileton versiunile prescurtate ale unor cărţi. Decît să nu citeşti nimic, e mai bine, desigur, să citeşti şi asemenea repovestiri, după cum e bine şi să urmăreşti la radio şi televiziune emisiuni de felul lecturilor dramatizate. E un mod practic de a-ţi lichida unele lacune de ordin literar. Aş spune totuşi că lectura rezumatului unei opere mari înseamnă atît de puţin, sub aspectul cunoaşterii frumuseţilor acestei opere, încît nu ştiu dacă merită să-ţi pierzi timpul cu el. Versiuni prescurtate din *Război şi pace* de Tolstoi, sau *Henri Quatre* de Heinrich Mann, sau *Ciclul Forsyte* de John Galsworthy ne-ar pune în contact cu viaţa ce pulsează în paginile acestor capodopere tot atît de puţin cît o crenguţă uscată, cu viaţa ce însufleţeşte stejarul uriaş din care a fost desprinsă.

Există alte soluţii editoriale, vrednice de toată cinstea şi de toată încrederea. În primul rînd, trebuie menţionate colecţiile de mare tiraj, aşa-zise de popularizare. O astfel de colecţie e „Biblioteca pentru toţi". Cu apariţie periodică regulată, alcătuită din volume ieftine, dar cu aspect îngrijit, „Biblioteca pentru toţi" e o comoară nepreţuită. Prin grija redacţiei editoriale, această colecţie care apare săptămînal, de cîţiva ani, ne pune la dispoziţie, treptat, operele cele mai importante ale literaturii clasice româneşti şi străine, cărţile cele mai bune din literatura contemporană, română şi străină. Se poate spune că acela care se îngrijeşte să-şi procure, rînd pe rînd, volumele din „Biblioteca pentru toţi" şi-a asigurat coloana vertebrală a bibliotecii sale particulare şi a lecturilor

sale literare. Fireşte, nu se va limita la ele, ignorînd total ceea ce se mai tipăreşte. Fiindcă vorbim despre colecţii, ţin să mai atrag atenţia asupra alteia : „Oameni de seamă“, în cadrul căreia se publică biografiile unor personalităţi celebre din lumea întreagă. Bine documentate, scrise atrăgător, cărţile din colecţia „Oameni de seamă“ ne informează nu numai asupra vieţii, ci şi asupra operei unor mari scriitori, artişti, oameni de ştiinţă.

Un alt gen de cărţi care ne înlesnesc o cuprindere cît mai largă, în timp şi spaţiu, a literaturii sînt antologiile. Prin definiţie, antologiile înmănunchează operele cele mai bune ale unui scriitor, creaţiile cele mai izbutite într-un gen oarecare etc. În ultima vreme, editurile au tipărit antologii cu un cuprins foarte variat : poezia românească, nuvela română actuală, dramaturgia noastră contemporană, nuvela italiană, nuvela americană, proza istorică latină etc. Este evident că lectura unor astfel de antologii (inclusiv prefaţa !) ne dă mari satisfacţii, atît sub aspectul informării culturale, cît şi sub acela al plăcerii de a citi.

Lectură şi frunzăreală

Un tînăr, student al Facultăţii de chimie, din cercul cunoştinţelor mele citeşte foarte multă literatură. Cinste lui ! Cîteodată dă gata o carte şi într-o singură zi. Pentru un roman, pe cît de interesant, pe atît de voluminos, *Vulpile în vie* de Lion Feuchtwanger, i-au trebuit mai puţine zile decît are o săptămînă. Şi asta, nu în vacanţe, ci în timpul lunilor de învăţătură. Să nu omit a spune că e un student foarte sîrguincios, că frecventează regulat cursurile, că e la zi cu pregătirea lecţiilor. Are un program de muncă încărcat, şi totuşi citeşte atît de mult ? Cum reuşeşte ? Aş răspunde, parafrazînd un dicton latin, că nu citeşte *mult*, ci *multe*. Îl văd, în repetate rînduri, aplecat peste filele unor cărţi, despre care ştiu că le-a citit relativ de curînd. Cînd îmi exprim mirarea, îmi răspunde că a uitat cuprinsul cărţilor şi ia cunoştinţă de ele ca de ceva nou. Iată efectul frunzărelii, al lecturii în diagonală ! Sînt destui cititori care, la scurtă vreme după ce au „înfulecat“ o carte, nu ştiu să-ţi răspundă nici cum se numea autorul, nici ce titlu avea. Cît priveşte eroii, aceştia devin : *El*, *Ea*, *Celălalt*, *Altcineva*. Subiectul ? „O poveste de dragoste, foarte frumoasă, dar n-aş putea s-o

povestesc". Se înţelege că a „citi" astfel o carte e un lucru aproape fără nici un folos.

Sînt cărţi „uşoare", cu care de fapt nici n-ar merita să-ţi pierzi timpul, dar pe care se întîmplă să le citeşti ocazional, în tramvai, în tren. Le-ai terminat, le pui deoparte, fără a medita măcar un minut la ele. Le uiţi, şi nu-i nici o pagubă. Dar cărţile bune merită cu totul alt tratament. Se spune că, într-o operă literară, fiecare capitol, fiecare frază şi chiar fiecare cuvînt — într-o poezie, fiecare vers — îşi au rostul lor, nu le poţi înlătura sau clinti din loc, fără ca întregul să sufere. O creaţie artistică e un tot unitar, bine gîndit în părţile lui, armonios. Rezultat al unei munci stăruitoare, în cursul căreia autorul se străduieşte să realizeze în mod desăvîrşit ceea ce şi-a propus, opera literară — ne referim, desigur, la opera valoroasă — se cere respectată ca atare. Pasajele descriptive, paginile de analiză psihologică, dialogurile, comentariile autorului nu pot fi nici sărite, nici parcurse în fugă, pe deasupra, fiindcă toate aceste elemente se luminează reciproc, se completează şi se justifică. Marele roman *Mizerabilii* de Victor Hugo cuprinde multe comentarii directe ale scriitorului, cîteodată aparent îndepărtate de subiect. Din dorinţa de a urmări, fără întrerupere, firul acţiunii, unii cititori trec peste aceste comentarii. Faptul e păgubitor, deoarece digresiunile lui Hugo sînt nişte fascicule de lumină azvîrlite asupra întîmplărilor narate, care le dezvăluie sensul şi, totodată, precizează atitudinea scriitorului faţă de personaje şi evenimente. În definitiv, cînd citim o operă literară, ne interesează nu numai anecdotica propriu-zisă, ci şi concepţia autorului asupra lumii şi vieţii. „Nu-mi plac descrierile, le sar" — spun unii. Dar descrierile, frumoase şi în sine, au rostul de a ne introduce în cadrul în care trăiesc personajele, de a sublinia, prin concordanţă sau, dimpotrivă, prin contrast, stările lor sufleteşti. Întorcînd, fără a le citi, paginile care cuprind, de pildă, descrierea mării în furtună, ne păgubim de cunoaşterea (fără primejdii!) a unei privelişti inedite pentru noi. În acelaşi timp, dăm deoparte, în mod arbitrar, un element care ajută la definirea comportamentului şi caracterului personajelor. Dialogul, chiar cînd nu are rolul de a împinge înainte acţiunea, contribuie, de asemenea, la dezvăluirea trăsăturilor morale ale eroilor, sarcină ce revine într-o măsură încă mai mare analizelor psihologice. Există cărţi de acţiune, fără descrieri, fără analize. Mă rog, le putem prefera pe acestea şi le căutăm cu predilecţie. Însă, cînd

ne-am hotărît să citim o carte de alt gen, să o acceptăm ca átare şi să n-o amputăm, cu foarfecele grabei, pe măsura preferinţelor noastre, cum ar face un dresor care ar tunde coama leului şi i-ar tăia coada, ca să semene cu dulăul lui de curte.

Lectura presupune răbdare şi o anume dăruire sufletească. Graţie acestei dăruiri, „trăim" cartea, făcînd posibil acel proces de osmoză între noi, cititorii, şi sentimentele scriitorului, respectiv ale eroilor. Să nu se confunde însă această participare afectivă cu lectura pur sentimentală, lipsită de controlul permanent al raţiunii. Citind cu lacrimile-n ochi, te poţi lăsa păcălit de orice melodramă siropoasă, suferind alături de vreo contesă abandonată din nu ştiu ce roman istoric datorit unui făcător de cărţi cum au fost atîţia. Raţiunea ne călăuzeşte către miezul lucrurilor, ne ajută să înţelegem opera literară şi să descifrăm ideea generală, cu valoare de concluzie, care se desprinde din naraţiune. Cine citeşte grăbit şi neatent nuvela *Moara cu noroc* de Ion Slavici va elogia, altminteri pe bună dreptate, dramatismul acţiunii şi forţa personajelor, dar atîta tot. El nu va observa că, tocmai datorită acestor calităţi, nuvela ilustrează foarte convingător că patima pentru bani duce la dezumanizare, spulberă fericirea şi pregăteşte dezastre inevitabile. Atenţia critică, fără a anula puterea de captivare a cărţii, ne asigură o anume independenţă faţă de ea, ceea ce se dovedeşte a fi cu atît mai necesar cînd autorul prezintă evenimente şi personaje dintr-un unghi de vedere inacceptabil. *Viaţa la ţară* de Duiliu Zamfirescu, unul dintre cele mai bune romane româneşti, surprinde cu mult adevăr un proces social interesant : prăbuşirea boierimii cu tradiţie şi ridicarea unei noi categorii sociale — burghezia arendăşească. Romanul are pagini de mare frumuseţe descriptivă, evocă personaje a căror psihologie e descifrată de scriitor cu subtilitate. Portretul lui Tănase Scatiu, arendaş lipsit de scrupule, ahtiat după avere, grosolan şi violent, ocupă un loc de frunte în galeria numeroşilor parveniţi pe care i-a zugrăvit literatura noastră. Cititorul atent, apreciind romanul pentru aceste calităţi, îi va observa şi lipsurile constînd, în primul rînd, în faptul că scriitorul învăluie cu simpatia lui boierimea, pe care o consideră înzestrată cu o serie de virtuţi, cum ar fi dragostea faţă de ţărănime. Conflictul dintre boieri şi arendaşi e privit de Duiliu Zamfirescu de pe poziţia celor dintîi. Această atitudine ştirbeşte realismul romanului. Folosesc prilejul pentru a sublinia încă o

dată necesitatea de a se citi prefeţele care ne ajută să înţelegem mai adînc ceea ce e într-adevăr valoros şi ceea ce e greşit într-o carte.

Numai o lectură atentă ne îngăduie să sesizăm şi să reţinem frumuseţile limbii şi ale stilului. Literatura e numită „arta cuvîntului“, pentru că, spre deosebire de alte arte, exprimă sentimente şi idei prin cuvinte. Sub pana scriitorului, şi în primul rînd a poeţilor, cuvîntul capătă o încărcătură expresivă, adesea nebănuită. Înzestraţi cu un deosebit simţ al limbii şi mereu preocupaţi în cel mai înalt grad să găsească termenul cel mai propriu, scriitorii valorifică mai mult decît oricine tezaurul lexical al limbii noastre. Datorită lor, limba literară devine mereu mai bogată, mai frumoasă, mai subtilă, capabilă să exprime nuanţe pe care vorbirea uzuală le trădează. Îmbogăţirea limbii e o consecinţă a efortului de cunoaştere mereu mai aprofundată a sufletului omenesc, a societăţii şi a naturii. Scriitorul, fără a deveni neapărat un specialist, se mişcă fără stînjenire în domeniile cele mai diverse : istorie şi sociologie, psihologie şi fiziologie, muzică şi arte plastice, tehnică industrială şi agronomie, ştiinţele naturii şi astronomie. Evocînd personaje din medii şi din epoci istorice diferite, foloseşte şi limbajul adecvat, punctat, cînd e cazul, cu elemente arhaice şi regionale. Construind imagini poetice, noi şi sugestive, „logodind“ — cum spunea Mihail Sadoveanu — cuvintele, în însoţiri neaşteptate, redă clişeului, uzat şi şters, al cuvîntului celui mai obişnuit culoare, plasticitate. Conform temperamentului său şi adecvat temei, momentului psihologic, episodului, el dă, totodată, valoare artistică unor construcţii gramaticale. În felul acesta, operele literare realizează stilul, constînd în sinteza tuturor mijloacelor de exprimare a unui conţinut.

Pentru cititor, opera literară e un fermecător manual de vorbire aleasă, plastică şi bogată. Ca să tragă foloase din aceasta, el va trebui să fie atent la mijloacele de expresie, să reţină, mintal sau în notele sale de lectură, cuvinte, figuri de stil şi fraze armonioase şi muzicale. Recomandînd lectura, cel puţin în cazuri speciale, cu creionul în mînă, protestez împotriva sublinierilor. E un procedeu barbar, care mutilează cartea. Un semn discret pe margine sau, încă mai bine, extrasul pe fişe ori pe un carnet sînt soluţii preferabile. Cuvîntul pe care nu-l cunoaştem trebuie căutat în glosar, iar dacă volumul nu are glosar, în dicţionarul limbii române. Dacă

trecem peste el, fără să ni-l lămurim, atentăm împotriva înțelegerii exacte a textului și pierdem sub aspectul îmbogățirii vocabularului nostru. Nu vom lăsa nelămurite nici datele istorice — personalități, evenimente —, aluziile mitologice, literare sau de altă natură. Chiar dacă ne obligă la o întrerupere, cîteodată supărătoare, a lecturii, e mai bine să ne informăm pe loc, citind notele din josul paginii sau de la sfîrșitul cărții, cercetînd un dicționar enciclopedic. Un pasaj frumos, o frază de o muzicalitate cuceritoare merită a fi cu deosebire reținute și — de ce nu? — chiar memorizate. Operele literare de mare valoare, care ne-au plăcut mult, ne dezvăluie, la reluare, noi frumuseți. În loc de a citi o carte proastă, e mai bine să recitim o carte bună!

În măsura în care timpul ne-o îngăduie, e foarte bine să ținem la zi un caiet de lectură, în care să notăm autorul și titlul, precum și un rezumat de o frază-două al conținutului, poate și aprecierea noastră critică. În același caiet sau într-un repertoriu alfabetic special, vom înregistra cuvinte, expresii stilistice, imagini poetice, fraze frumoase.

Lectura atentă a operelor literare ne deprinde să folosim un vocabular bogat, să alegem dintre cuvinte, fără dificultăți, fără: „îî, asta, cum îi spune?“, termenii proprii și expresivi, să construim fraze corecte și frumoase. În același timp, ne învață să construim bine o expunere, să ne înșiruim ideile nu numai logic, ci și cu efect (convingător, umoristic sau dramatic). Cine citește mult și cu atenție va ști să și povestească bine o pățanie personală, să-și dezvăluie o stare sufletească, să caracterizeze un om. Va ajunge cu atît mai bine la aceste rezultate, dacă nu se va mulțumi numai să citească literatură, ci și să discute despre literatură. Cum am mai spus, literatura e una din temele cele mai propice pentru o conversație, întrucît se bucură de o adeziune unanimă. Vorbind despre o carte abia apărută, putem cîștiga, pentru acea carte, noi lectori. Discutînd despre o scriere citită și de alții, în societatea în care ne aflăm, conversația va fi cu atît mai plăcută și mai folositoare pentru toată lumea. Într-o asemenea discuție, avem prilejul optim de a aduce direct, în felul nostru de a vorbi, ceva din frumusețile limbii respectivei cărți. E bine ca și în scrisorile noastre să ne obișnuim a ne referi la lecturile curente. În general, cine citește literatură va ști să scrie scrisori frumoase, să redacteze o conferință bună și chiar... un referat sau o adresă oficială corespunzătoare. Deoarece tipărirea cărților, ca și a presei, se face astăzi, la noi, cu cea

mai mare grijă şi sub aspectul ortografiei, la a cărei respectare veghează autorii, redactorii, tipografii şi corectorii, publicaţiile constituie şi modele de scriere corectă. Pentru toate motivele enumerate, lectura e unul dintre cele mai eficiente mijloace datorită cărora vom izbuti să vorbim şi să scriem bine româneşte.

Singură, pe biroul dumneavoastră sau uitată în raftul bibliotecii, cartea aceasta, pentru a cărei lectură autorul vă e recunoscător, va însemna prea puţin, dacă nu va fi rostit destul de convingător, paralel cu îndemnul din titlul ei, şi pe acesta : citiţi, citiţi mult !

ERATĂ

Pagina	Rîndul	În loc de :	Se va citi :
6	13 de sus	trebue	trebuie
13	20 de sus	oameni	oamini
53	8 de sus	sensul	sexul

CUPRINSUL

Redactor responsabil: MARIETA PIETREANU
Tehnoredactor: ANA SABĂU

Dat la cules 22.09.1966. Bun de tipar 12.02.1966. Tiraj 50.000+50.000+125 ex. Hîrtie scris II A 63 g/m². Format 54×84/16. Coli editoriale 8,56. Coli de tipar 9,000. A. 9844. Indici de clasificare zecimală: pentru bibliotecile mari 4R, pentru bibliotecile mici 4R.

Tiparul executat sub comanda nr. 3799 la Întreprinderea Poligrafică „13 Decembrie 1918", Str. Grigore Alexandrescu nr. 89—97, Bucureşti. Republica Socialistă România

«A vorbi şi a scrie bine româneşte» înseamnă, în primul rînd, a folosi just vocabularul, a pronunţa şi a scrie corect cuvintele, a respecta regulile gramaticale. În paginile acestei cărţi se şi stăruie, corespunzător, asupra acestor chestiuni. Corectitudinea este condiţia principală, nu însă şi singura. O altă condiţie constă în frumuseţea, plasticitatea exprimării orale şi scrise. De aceea, autorul s-a crezut îndreptăţit să extindă cuprinsul tematic, aducînd în discuţie nu numai unele probleme de stilistică, ci şi cîteva noţiuni elementare de compoziţie, ca alcătuirea unei scrisori, a unei conferinţe, a unei corespondenţe de presă. Expresia «a vorbi şi a scrie mai bine» capătă astfel un înţeles mai larg, incluzînd şi domeniul literaturii, prezent în paginile adresate scriitorilor amatori şi începători. Un ultim capitol este dedicat lecturii literare, mijloc foarte eficient pentru dezvoltarea deprinderii de a vorbi şi a scrie bine şi expresiv. În această alcătuire, cartea capătă un caracter oarecum caleidoscopic, ca o conversaţie în care legăturile nu respectă rigorile unui tratat ştiinţific. Nădăjduim că nici planul liber al convorbirii cu cititorii, nici zîmbetul cu care autorul discută uneori probleme serioase nu vor micşora utilitatea cărţii, ci dimpotrivă. . .

Lei 4